

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

“POZİTİVİST ve HERMENEUTİK YÖNTEMİN KAVŞAĞINDA
ANTHONY GIDDENS”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
EBRU AÇIK TURĞUTER

DANIŞMAN
YRD. DOÇ.DR. HASAN ŞEN

AĞUSTOS, 2013

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

POZİTİVİST ve HERMENEUTİK YÖNTEMİN
KAVŞAĞINDA ANTHONY GIDDENS

HAZIRLAYAN
Ebru AÇIK TURGUTER

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 06.09.2013
Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 15.08.2013

Tez Danışmanı :Yrd.Doç.Dr. Hasan ŞEN
Jüri Üyesi :Prof.Dr. Muammer TUNA
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Erol KUYURTAR

Enstitü Müdürü: Prof.Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Ağustos, 2013
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 23.../07.../2013 tarih ve 596/2...sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Ebru AÇIK TURĞUTER'in "Pozitivist ve Hermeneutik Yöntemin Kavşağında Anthony Giddens" adlı tezini incelemiş ve aday 15.10.8/2013 tarihinde saat 10:00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine **oybirliği**...ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd.Doç.Dr. Hasan ŞEN

Üye

Prof.Dr. Muammer TUNA

Üye

Doç.Dr. Erol KUYURTAR

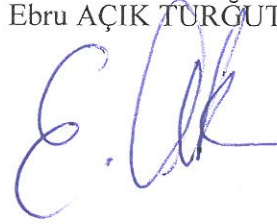

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Pozitivist ve Hermeneutik Yöntemin Kavşağında Anthony Giddens” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/09/2013

Ebru AÇIK TURGÜTER

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN **MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.**

Soyadı : Açık Turğuter

Adı : Ebru

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Pozitivist ve Hermeneutik Yöntemin Kavşağında Anthony Giddens

Y. Dil : Anthony Giddens at the Crossroads of Positivist and Hermeneutic Methods

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

x

0

0

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar:

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ŞEN, Hasan

Unvanı : Yrd. Doç.Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: CXXVI(126)

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Pozitivizm ve Pozitivist Yöntem Anlayışı
- 2.Hermeneutik Gelenek ve Sosyoloji
3. Max Weber ve Yöntem Anlayışı
- 4.Anthony Giddens, Yapılaşma Teorisi ve Çifte Hermeneutik

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Pozitivist Yöntem
- 2.Hermeneutik Yöntem
- 3.Yapılaşma Teorisi
- 4.Çifte Hermeneutik

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

- 1.Positivist Method
- 2.Hermeneutic Method
- 3.Theory of Structuration
- 4.Double Hermeneutic

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası:

Tarih : 06/09/2013

ÖZET

POZİTİVİST VE HERMENEUTİK YÖNTEMİN KAVŞAĞINDA ANTHONY GIDDENS

Ebru AÇIK TURĞUTER

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞEN

Ağustos, 2013

Bu çalışma, sosyolojide önemli iki ana geleneği temsil eden ve uzun bir tarihî geçmişe sahip olan, varlığını ve etkilerini de günümüzde hâlen sürdüren pozitivist ve hermeneutik paradigmaları birleştirme yönündeki öne çıkan çağdaş sosyologlardan A. Giddens'in yöntem anlayışını konu edinmektedir.

Çalışmada, pozitivist gelenek Comte ve Durkheim'dan yola çıkılarak bilim ve bilimsel yöntem anlayışları özelinde ele alınmıştır. Hermeneutik gelenek ise bir hat olarak, Schleiermacher ve Dilthey'den, Heidegger, Gadamer, Ricoeur ve Habermas üzerinden yine yöntem tartışması merkezde tutularak ele alınmıştır. Hem pozitivistimin hem de hermeneutiğin yöntem anlayışlarını uzlaştırmaya çalışan Weber bir ara nokta olarak alınmıştır. Yine pozitivist ve hermeneutik geleneklerin yöntem anlayışlarından hareketle Giddens'in uzlaşmacı yöntem anlayışına ulaşılmaya çalışılmış ve söz edilen tartışmalara Giddens'in yapılaşma teorisi üzerinden bakılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Pozitivist yöntem, hermeneutik yöntem, yapılaşma teorisi, çifte hermeneutik

ABSTRACT

ANTHONY GIDDENS AT THE CROSSROADS OF POSITIVIST AND HERMENEUTIC METHODS

Ebru AÇIK TURĞUTER

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞEN

August, 2013

This study will examine A. Giddens's methodical approach who is among the contemporary sociologists come into prominence in joining positivist and hermeneutic paradigms which represent two main traditions in sociology, have a long historical background, and continue their existence and influence today.

In this study, positivist tradition is examined by taking Comte and Durkheim as a starting point, and focusing on their understanding of method. Hermeneutic tradition, on the other hand, is examined through Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, Gadamer, Ricoeur and Habermas, and again by focusing on the discussion of method. Weber, who attempts to reconcile positivism's and hermeneutics' understandings of method, is taken as an intermediate point. Then, once more, it is attempted to reach to Giddens's reconciliatory understanding of method starting from the positivist and hermeneutic traditions' understandings of method, and to examine the mentioned discussions through the perspective of Giddens's theory of structuration.

Key Words: *Positivist method, hermeneutic method, theory of structuration, double hermeneutic*

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM: POZİTİVİZM ve POZİTİVİST YÖNTEM ANLAYIŞI.....	5
1.1.Aydınlanma ve Pozitivizm	5
1.2.Pozitivist Gelenek ve Sosyoloji	11
1.3.Auguste Comte (1798-1857)	15
1.3.a. Comte'un Bilim Anlayışı	17
1.3.b.Comte'un Sosyolojik Yöntem Anlayışı.....	20
1.4. Emile Durkheim (1858-1917) ve Yöntem Anlayışı.....	28
II. BÖLÜM: HERMENEUTİK GELENEK ve SOSYOLOJİ.....	40
2.1. Hermeneutiğin Tarihsel Seyri.....	40
2.2.Linguistik Anlama Bilimi Olarak Hermeneutik.....	43
2.3.Tinsel Bilimlerin Metodolojik Temeli Olarak Hermeneutik	45
2.4.Dasein ve Varoluşçu Anlama Fenomenolojisi Olarak Hermeneutik	50
2.5. Bir Yorum Sistemi Olarak Hermeneutik	54
2.6.Eleştirel Hermeneutik.....	55
III. BÖLÜM: MAX WEBER	58
3.1. Max Weber'in Sosyolojisi ve Yöntem Anlayışı	58
3.2.İdeal Tip Kavramı	64
3.3. Max Weber'in Bilim ve Yöntem Anlayışının Değerlendirilmesi	66
IV. BÖLÜM: ANTHONY GIDDENS'İN YÖNTEMİ.....	69
4.1.Pozitivist Geleneğin Devamı Olan Yapısalcılık, İşlevselcilik ve Giddens.....	69
4.2.Modern Hermeneutik Okullar ve Giddens	72
4.3. Anthony Giddens'in Sosyolojisi	77
4.3.1.Tarihsel Arka Plan.....	77
4.3.2.Giddens'in Sosyoloji Formülasyonu	83
4.3.3.Yapılaşma Teorisi.....	85
4.3.3.a.Fail	91
4.3.3.b. Yapının İkiliği ve Eylem/Faillik.....	93
4.3.3.c. Çifte Yorumsama (<i>Double Hermeneutik</i>) ve Düşünümsellik (<i>Reflexivity</i>)	99
4.4. Yapılaşma Teorisi, Çifte Hermeneutik ve Araştırmacı Sosyolog	104
SONUÇ	109

KAYNAKÇA	115
EK: A. Comte'un Mustafa Reşit Paşa'ya Mektubu	123

ÖNSÖZ

Søren Kierkegaard önsöz konusunda şöyle yazar; önsöz bir ruh halidir. Önsöz yazmak bir tırpanı bilemek gibidir, bir gitarı akortlamak gibidir, bir çocukla konuşmak gibidir, pencereden tükürmek gibidir. İnsan onun nasıl olup bittiğini anlamaz, arzu gelip çatar, üretkenliğin ruh hali içinde titremeye duyulan olağanüstü bir arzu, bir önsöz yazma arzusu, gece bastırıldığında sessiz fısıltılara duyulan arzu... Bu arzudur ki kalemi eline almaya iter, bu arzudur ki pes etmene engel olur ve seni yazmaya teşvik eder. Ve bu arzudur ki, hikâyenin nereden gelip nereye gideceğini belirler.

Bu çalışma, bir bilim olarak sosyolojinin ortaya çıkışından itibaren seyrini belirleyen yöntem tartışmalarına dönmek ve tuttuğumuz yollar hakkında bir kez daha düşünmek amacıyla yazılmıştır.

Yöntem tartışmaları, sosyolojinin bir bilim olmak için ivedi şekilde cevaplaması gereken sorulardan oluşmuştur ve her düşünür kendi bilim anlayışına uygun bir yol tutmuş ve yine kendine göre bu soruları yanıtlamıştır. Bu yanıtlama çabası, bir bilim olma yolundaki sosyolojinin gelişimine önemli katkılar sağlayan bir sorular/sorunlar kümesini de beraberinde getirmiştir. Dönem dönem bu sorulara kesin yanıt getirme ve sorunlar kümesini dağıtma çabasında olan düşünürler olmuştur. Bu çaba günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Son dönem düşünürlerinden olan Anthony Giddens da kendi bilim ve yöntem anlayışıyla bu sorunlar kümesine eğilmiş ve çözüm önerilerini ortaya koymuştur.

Çalışmada çıkış noktası olarak Giddens'in seçilmesi ve onun fikirleri üzerinden sürdürülmesinin en önemli sebebi onun sosyolojisinde egemen olduğunu düşündüğümüz uzlaşımçı tavrıdır. Bu uzlaşımçı tavrıyla Giddens, ortaya yeni çözüm önerileri koyarken aynı zamanda birbirine karşı konumlanmış olan sosyoloji geleneklerinin günümüz sosyolojisine katkılarını gerektiği biçimde ele alır ve kendi teorisi içinde onları eritir. Yöntem tartışmalarına Giddens üzerinden bakmak ve çalışmanın çıkış noktasına onun yöntem anlayışını koymak hem uzlaşımı içinde barındıran daha yapıcı bir bakış açısıyla konuyu ele almayı hem de sosyoloji geleneklerini bir nebze de olsa bu gözle tekrar anlama imkânını sağlamıştır. Uzlaşımçı tavra sahip bir sosyologdan yola çıkmak biraz yorucu olsa da çalışmanın esnekliğini arttırmada ve çoğulculuğa kapı aralama imkânını sağlamada oldukça yardımcı olmuştur.

Sidney Sheldon, bir parça boş beyaz kâğıt Tanrı'nın bize, Tanrı olmanın ne kadar zor olduğunu anlatma yoludur, demiş. Yazmanın ne kadar zor bir iş olduğunu bundan daha iyi

anlatan bir söz olamazdı. Yazmak başlı başına bir iş! Gerekli mesaiyi ayırmadan, gerekli çaba sarf edilmeden kendini size açmayan ve kaprisleri çok olan bir iş! Bu zorlu işte beni destekleyen, cesaretlendiren ve bu metinde emeği geçen pek çok insan bulunmaktadır. Beni tez konumun belirlenmesinden bu yana; yani en başından sonuna dek destekleyen ve benimle birlikte büyük bir mesai harcayan sayın hocam Yrd. Doç.Dr. Hasan ŞEN'e emekleri ve sabrı için, benim ben olmamda hiç bir sakınca görmeyen ve akademi sevdasında beni destekleyen annem, babam ve kardeşlerime, beni asla yalnız bırakmayan küçük ailem Özgür'e, Giddens ile ilgili çeşitli metinleri benimle paylaşan sayın Prof. Dr. Ümit TATLİCAN'a ve destekleri için çalışma arkadaşlarıma; özellikle akademik yoldaşım Arş. Gör. O. Özgür KARADENİZ'e teşekkür ediyorum. Zira onlar olmasaydı bu tez tamamlanmamış bir proje olarak zihnimde tozlanmaya devam edecekti. Onlarla birlikte neyse ki tozlanmadı, dile geldi ve yazılmaya çalışıldı. Sadece bu da değil her gün doğan ve içimi ısıtan güneşe, çoğu zaman amansızca yağan ve beni hayrete düşüren Muğla yağmurlarına, bazen hiç ısınmayan odama ve her şeyiyle hayata da teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Bilim, insanlığın kendisini, ilişkide olduğu doğayı ve içinde yaşadığı evreni anlama ve bilme çabasında (mitoloji, din, felsefe yanında) önemli imkânlar sunar. İnsanlık, bilim ve bilimin yöntemleri sayesinde kendine özgü elde ettiği bilgiyi anlamlı hale getirip sınavabiliyor ve yenileyebiliyor. Bu nedenle bilimsel bilginin üretildiği alanda olmak ve bir bilim olmak, hatta bu alanı 'daha iyisi' için dönüştürmek büyük öneme sahiptir.

Bilim alanında olmak; her bilim gibi sosyolojinin de belirli sorumlulukları taşıdığı anlamına gelmektedir. Bir bilim için, bilim olmanın getirdiği sorumlulukların en başında, onun kendi üzerine düşünmesi, konumunu sorgulaması, dününden bugününe insanlığa hangi imkânları sağladığı üzerinde durması gelir. Bu anlamda bir bilimin refleksif olması (kendi üzerine düşünmesi ve kendini sorgulaması) hem kendini yenilemesinde hem atacağı adımları netleştirmesinde hem de tarihe ve sosyal olana karşı üstlendiği sorumlulukları yerine getirmesinde oldukça önemli bir hamledir.

Böyle bir hamleyi sosyoloji için yaptığımızda karşımıza, onun bir bilim olarak ortaya çıktığı andan itibaren iki önemli soru(n) etrafında şekillendiği çıkar. Bunlardan birincisi sosyolojinin konusunun ne olması gerektiği, ikincisi ise konusuna dair bu bilgiyi elde ederken kullanılacak yöntemin ne olacağı sorularıdır. Sosyolojide yer alan önemli iki gelenek bu iki soruyu farklı şekillerde cevaplamışlardır. Pozitivist gelenek olarak adlandırılan ilk gelenek; açıklamaya dayalı, nesnel bilimsel bilgi ve yöntem üzerinde yoğunlaşırken; ikinci gelenek olan hermeneutik gelenek nesnel olgulara ya da açıklamaya değil anlamaya ve yorumlamaya yönelmiştir. Dahası hermeneutik gelenek dikkatini, araştırmacının ulaştığı anlamların yaşanan, süregelen tarihsel ve sosyal yapı ile bağlantısına yöneltmiştir. Bu farklı geleneklerin bilgi teorisine (epistemolojiye) ilişkin farklı anlayışlara sahip olmaları, dikkatlerini sadece genel-geçer bir bilgi teorisinin kurulup kurulamayacağına ilişkin çalışmalara vermeleri ve birbirlerine karşı geliştirdikleri uzlaşmaz tavırları; ortaya bir kriz çıkartmıştır. Bu kriz, pozitivism ve hermeneutik arasında süregelen *gerçekliğin nasıl bilineceğine* dair temel bir sorudan kaynaklanmaktadır. Her iki gelenek bu soru etrafında o kadar yoğun bir biçimde durmuşlardır ki bu 'hakikati' bulma yönündeki arayışları onların değişen/dönüşen

dünyada yaşanan sorunlara karşı yeterince eğilememelerine yol açmıştır. Ki bu nokta Giddens'ta göreceğimiz üzere sosyolojinin genel olarak topluma dair sorumluluklarını (toplumu ve hayatı anlama ve yine onları dönüştürme kapasitesini kullanma yetisini) perdelemiştir. Zira sosyoloji daha başlangıcından itibaren hayatımızın her alanında bizi etkileyen önemli dönüşümleri (sanayileşme, dünya savaşları ve etkileri, küreselleşme, artan militarizm ve muhafazakârlık, çevre sorunları, post-modernizmin açmazları, politik açıdan birbirinin benzeri olan sağ ve sol gibi kavramları) anlamada tüm toplumların yardımına ihtiyaç duyduğu bir bilimdir ve tam da bu anlamda çok ciddi sorumluluklara sahiptir.

Dolayısıyla bu çalışma, Anthony Giddens'in sosyolojinin ne'liğine dair yürüttüğü tartışmalardan hareketle ortaya attığı düşüncelerden yola çıkmaktadır. Bu çalışmada, Giddens'in yapılaşma teorisi, yönteminin temeli olan çifte-hermeneutik kavramının ve onun savunduğu bakış açısının günümüz sosyolojisi ve hâlihazırdaki tartışmalara yaptığı katkısı bağlamında ele alınacaktır. Bu yapılırken sözü edilen yapılaşma teorisi ve çifte-hermeneutiğin, sosyolojinin önemli gelenekleri olan 'pozitivizm' ve 'yorumsamacılık/hermeneutik' ile ilişkilerine değinilecektir.

Genel olarak sosyolojik yöntem üzerine odaklanan özel olarak da Giddens'in yöntem anlayışına dayanan bu çalışma teorik bir çalışmadır ve beş bölümden oluşmaktadır. Giddens gerek sosyoloji teorisinde gerek yöntem anlayışında sosyolojinin klasikleri olarak tanımlanan akımlarla ve sosyologlarla tabiri caiz ise polemik içerisindedir. Giddens'in terminolojisini oluşturan birçok kavram ve etkilendiği birçok teori aslen ilk dönem sosyologlarının teorik tezahürleridir. Örneğin yapı, düzen, sistem, yapı-eylem ilişkisi gibi kavram ve kavram çiftleri klasik sosyologların üzerinde durduğu kavramların başında gelmektedir. Bu nedenle Giddens'in teorisinde önemli bir yer işgal eden bu kavram ve kavram çiftlerinin ya da bakış açılarının neler oldukları, nasıl ortaya çıktıkları, hangi anlamlarda kullanıldıkları Giddens'in temel tezlerini anlamamız bakımından önemlidir. Zira klasik sosyoloji Giddens'in çalışmalarında hazırlayıcı bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla ilk bölüm hem Giddens'in yapılaşma teorisinin temellerini hem de sosyolojik yöntemin çıkış noktasını göstermek üzere pozitivizme odaklanmıştır. Bu bölümde öncelikle "nasıl ki toplumların tarihleri varsa kavramların

da tarihi vardır’’ düsturundan hareketle Pozitivizm’in tarihini ve onun en önemli kaynağı olan Aydınlanma’yı ele alarak başlayacaktır. Pozitivizm, birçok yönden Aydınlanma’dan farklı bir duruş sergileyip Aydınlanma’nın özgürlük, eleştirel akıl hatta bireye ilişkin vurgularına karşı olsa da özellikle pozitif bilim şiarı bakımından Aydınlanmaya çok şey borçludur ve bu anlamda onun mirasçısıdır. Bu nedenle Pozitivizm-Aydınlanma ilişkisi tam olarak bu noktalar özelinde ele alınacaktır. Daha sonra, yöntem tartışmalarının bu alandaki belirleyiciliğinden hareketle sosyolojinin kurucu babaları ve pozitivizmin önemli temsilcileri olan Auguste Comte ve Emile Durkheim, bu bilimi kurarken nelere dikkat ettiler ve bir bilim olan sosyoloji için ne gibi bir yol haritası hazırladılar? soruları ekseninde ele alınacaktır. Bu yapılırken de sosyolojinin dünü için yapılan bu çalışmaların bugünün sosyolojisine ve genelde de sosyolojiye neler kattığına da dikkat edilmeye çalışılacaktır.

Giddens, pozitivist gelenekle girdiği polemigi Alman Tarih Okulu’ndan beslenen ve Romantik gelenekten etkilenen hermeneutik gelenekle de yapmaktadır. Hermeneutik geleneğin önemli kavramları olan anlam, ifade, yorum, deneyim, Dasein vb. kavramların hem sosyolojiye hem de yapılaşma teorisine olan katkılarını görmek bakımından hermeneutik geleneği içsel seyrinde ele almak büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde yöntem konusunda pozitivizmin karşıt konumunda yer alan hermeneutik gelenek, üzerinde ilerlediği tarihsel hat üzerinden ele alınmaya çalışılacaktır. Hermeneutik kavramının tarihsel gelişimiyle başlayacak olan bölümde, bu geleneğin gelişiminde ve ilerlemesinde etkili olan düşünürler olan W. Dilthey’e, F.D.E. Schleiermacher’e, M. Heidegger’e, H.G. Gadamer’e, P. Ricouer’e ve J. Habermas’a hermeneutiğin içsel gelişim aşamaları göz önünde tutularak yer verilmeye çalışılacaktır.

Ayrı ve bağımsız bir bilim olmasını hedeflediği sosyolojiye kavramsal bir çerçeve kazandıran Max Weber, gerek teorisi gerekse de yöntem anlayışıyla hala etkisini sürdüren önemli bir sosyologdur. Entelektüel gelişimi, Heinrich Rickert’in de içinde yer aldığı Yeni Kantçı gelenek içinde gerçekleşmiş olan Weber, Dilthey’in öne sürdüğü hermeneutik gelenekten de etkilenmiştir. Bu iki önemli kaynaktan beslenen Weber, sosyolojinin yöntemiyle ilgili analizlerinde ‘değerlerle ilişki’ ve ‘aksiyolojik

yansızlık', anlama ve eyleme dair yeni tanımları, ideal tip formülasyonu ortaya atmıştır. Bu çabalarıyla yöntem tartışmalarına bir çözüm üretmeye çalışan Weber, bu analizleri göz önüne alındığında hermeneutik ve pozitivist yöntemi uzlaştırmaya çalışan ilk sosyologdur. Bu nedenle üçüncü bölümde Weber, sosyoloji, bilim ve yöntem anlayışı ve yine yöntem tartışmalarına olan katkıları ve bunun yanında da Giddens'in sosyolojisi üzerindeki etkileri de dikkate alınmak kaydıyla ele alınacaktır.

Dördüncü bölümde ilk olarak daha önceki bölümlerde ele alınan pozitivist geleneğin ve bu geleneğin takipçisi olan yapısalcılık ve işlevselcilik akımlarının Giddens üzerinde yarattığı etki ele alınacaktır. Yine bu bölümde, hermeneutik geleneğin ve bu geleneğin takipçisi olan modern hermeneutik okullar (Giddens'in deyiimiyle yorumcu sosyoloji okulları) yani varoluşsal fenomenoloji, etnometodoloji ve linguistik sosyal bilim ve bu akımların temsilcileri hem Giddens üzerindeki etkileri hem de sosyolojiye olan katkılarından yola çıkarak analiz edilecektir.

Daha sonra Giddens'in ortodoks konsensüs adını verdiği ve modern sosyolojiye bir anlamda rengini veren durum kısaca ele alınmaya çalışılacaktır. Bu konsensüsün, pozitivistizmin ve özellikle Durkheim'in ortaya attığı teorisinin okunmasıyla oluştuğunu ileri süren Giddens, daha sonra bu mutabakatın ortadan kalkmasıyla *sosyolojinin krizi* dediği durumun ortaya çıktığını öne sürecektir. Çalışmada hem bu konsensüsün temelini oluşturan anlayışlar hem de konsensüs denilen durum başat özellikleriyle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından bu krizi aşma çabasıyla Giddens'in ortaya attığı yapılaşma teorisi, yapılaşma teorisinin özellikleri ve önemli kavramları yöntem konusunda ortaya attığı fikirleri de kapsayacak şekilde incelenecektir. Bir araştırma esnasında sosyologlara yön göstermek üzere hazırladığı araştırma yönergesine yer verildikten sonra da yöntem anlayışı için formüle ettiği önemli kavramlar yazdığı eserlerinden bazı örnekler verilerek daha somut hale getirilmeye çalışılacaktır. Böylece uzun bir tarihe sahip olan 'sosyolojinin yöntem' tartışmalarına Giddens'in uzlaşımçı tavrıyla nasıl son vermeye çalıştığı ve bu uzlaşımçı tavrın günümüz sosyolojisi ve sosyolojik problemler için hangi imkânları doğurduğu daha açık bir şekilde görülmüş olacaktır.

I.BÖLÜM: POZİTİVİZM ve POZİTİVİST YÖNTEM ANLAYIŞI

1.1.Aydınlanma ve Pozitivizm

Öğretiler başlangıçlarını, inceledikleri meselelerin başlangıcından almalıdır.

Giambattista Vico

XIX. yüzyıl ortalarından bu yana sosyolojide, sosyolojinin konusu ve yöntemi ile ilgili fikir öne süren ve kendi aralarında tartışan iki büyük gelenek karşımıza çıkar: pozitivist ve hermeneutik gelenek. Pozitivizm, modern bilimin içeriğinin, yönteminin hatta bazı politik ideolojilerin çerçevesinin belirlenmesinde son derece etkili olmuştur¹. Dolayısıyla günümüz siyasetini, kültürünü, genel olarak düşünce biçimini anlamak için pozitivistim ve pozitivist yöntemin kendisinin bilinmesi şarttır. Söz konusu geleneğin bilinmesi için ise, ona birçok bakımdan etki eden, özellikle akıl, bilgi ve bilim gibi temel kavramları üreten Aydınlanma felsefesine eğilmek gerekir.

Aydınlanma, Batı'da ticaret ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı büyük dönüşümlerin² etkisiyle gerçekleşen tarihsel bir dönemin ya da sürecin kültürel ifadesidir. Genel olarak Aydınlanma, kapitalizmin doğduğu ve geliştiği ilk ülke olan İngiltere'de başlayıp, esas Fransa'da güç kazanan, tarihsel koşulları nedeniyle Almanya'ya daha sonra etki eden ve nihayet XX. yüzyılda birçok ülkenin modernleşme projelerinde ifadesini bulan entelektüel bir harekettir (Cevizci, 2002:9). Aydınlanmanın ön-tarihinde, on beşinci yüzyılın ortalarındaki Rönesans Hareketi, on altıncı yüzyıldaki Reformasyon ve on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren etkileri belirginleşen *Kartezyen felsefe* bulunmaktadır. Esas olarak Aydınlanmanın vücut bulduğu yüzyıl on

¹ Örneğin, modernleşme teorilerine ve yine bunlara uygun olarak hayata geçirilen sosyal mühendislik projelerine yaptığı etkiler bakımından pozitivistim hala tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Konu için bkz. Köker,L. (2008). *İki Farklı Siyaset*. Ankara:Vadi.

² Büyük Dönüşüm için bkz. Polanyi,K.(2007). *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. A.Buğra (Çev.). İstanbul:İletişim.

sekizinci yüzyıldır³. Bu yüzyılı ayırt edici kılan, bütün kullanım farklılıkları ve çeşitliliğiyle birlikte akıl kavramının yaşamının merkezinde yer almasıdır (Çiğdem, 2011:19).

Aslında yeri gelmişken kısaca değinmekte fayda var ki bir anlamda pozitivizme mahiyetini veren, belirli bir dönemi niteleyen, felsefi ve siyasi bir hareket olarak Aydınlanma, bir tartışma olarak⁴ 1784 yılında, Jena Üniversitesi'nin "Aydınlanma Nedir?" başlıklı bir anket çalışmasıyla başlar. Kant bu soruyu görür ve bu soruya bir cevap yazar. Kant'ın verdiği cevap, "Berlinische Monatschrift" adlı derginin Kasım 1784 sayısında yayınlanır. Bu yazısında Kant açısından Aydınlanma, insanın kendi kabahati sonucunda karşı karşıya bulunduğu olgun olmayış ya da kendi sorumluluğu sonucu düştüğü ergin olmayış durumundan kurtuluşudur. *Sapere aude*, der Kant, aklını kullanma cesaretini göster ve bu ergin olmama durumundan kendini kurtar (Kant, 1984:119-220). Bu cevapla Kant, Hegel'i, Nietzsche'yi, Weber'i, Frankfurt Okulu'nu, Foucault'yu da içine alacak olan iki yüzyıllık bir tartışmayı⁵ başlatmış olur. Bu anlamda Aydınlanma tartışmasının taraflarını ikiye ayırırsak bir tarafta Aydınlanmayı sahiplenen hatta tamamlanmamış bir proje olarak görenleri (Habermas başta olmak üzere) diğer tarafta T. Adorno ve M. Horkheimer gibi modern dönem denilen zamanda başımıza gelenlerin yegâne sorumlusunu Aydınlanma⁶ olarak tanımlayanları görürüz.

³ Nitekim Tülin Bumin'e göre, on altıncı yüzyıl hala büyüünün ve dinin egemen olduğu yüzyıldır. On yedinci yüzyıl önemli ölçülerde gerileme olmasına karşın bu unsurların hala varlığını devam ettirdiği yüzyıldır. Aydınlanmanın gerçek kimliğiyle kendisini gösterdiği yüzyıl on sekizinci yüzyıldır. Konu için bkz Bumin, T.(1996). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi.

⁴ Foucault ölmeden önce Habermas, Rorty, Dreyfus ve Charles Taylor'a Aydınlanma konusunda tartışmak üzere bir çağrı yapmış ancak kısa süre sonra ölmüştür ve proje havada kalmıştır. Ancak yine de o Aydınlanma'nın ne olduğuna dair bir çalışma yazmıştır. Foucault'nun çağrısına cevap için geç kalan Habermas ise hem bu çalışmaya hem de onun ölümüne dair bir metin yazmıştır. Bkz. Habermas (2000). *Şimdinin Kalbinde Amaç Yüklenmek: Foucault'nun Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" Metin Hakkında Konferansı Üzerine*, Toplumbilim, 11,81-83 . Ayrıca Kant, Foucault ve Habermas'ın metinlerine cevap niteliğinde bir çalışmayı da G.Galt Harpham yapmıştır. Harpham,G.G.(1994) So... What is Enlightenment? An Inquisition into Modernity". *Critical Inquiry*,Spring (524-556).

⁵ Bu tartışma süresince Aydınlanmanın bir icat mı?bir akım mı? bir dönem mi?, bir süreç mi?, sürecin sonu bir komplo mu?bir devrim mi? başlayıp biten veya devam eden bir bela mı? yoksa aklın olağanüstü lütfu olup olmadığına ilişkin sorular sorulmuş ve cevaplanmaya çalışılmıştır. Bkz. Outram D.(2007). *Aydınlanma*. S.Çalışak, H.Çalışkan (Çev.). Ankara: Dost Yayınları.

⁶ Horkheimer, M., Adorno,T. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği*; Felsefi Fragmanlar. O.Özügül (Çev.). İstanbul: Kabalet.

Bu çalışmanın Aydınlanma ile olan ilgisi, onun bu türden olumlu veya yıkıcı karakterini sorgulamak değil, genel olarak modern dünyanın toplum ve bilim teorilerine verdiği yön ile sınırlı olacaktır. Çünkü her şeyden önce Aydınlanmanın bir imkân olup olmadığı ya da insanlığın başına son iki yüzyıldır gelen felaketlerin sorumlusu olup olmadığı tartışması bambaşka bir çalışmanın konusudur.

Problematikimize tekrar dönecek olursak, Michel Foucault'nun⁷ da dediği gibi aydınlanma, pek çoğu günümüzde bile önemlerini korumakla birlikte, tek bir sözcükle özetlenmesi çok zor olan bir takım toplumsal dönüşüm unsurlarını, siyasi kurum türlerini, bilgi biçimlerini, bilgi ve pratiklerin rasyonalizasyonu projelerini ve teknolojik mutasyonları içinde barındırır (Foucault, 1984:43). Bunlardan en önemlisi olan pozitivistimin oluşumunu hazırlayan bir fikirler öbeği olarak ele alınan Aydınlanma kavramı, genel ve uzlaşımalsal olarak, Batı'nın on sekizinci yüzyıl düşüncesine veya felsefi kültürüne, yine aynı dönemde yaşanan sosyal ve politik süreçlere atıfta bulunmak üzere kullanılacaktır.

Daha başlangıçta şunu belirtmek gerekir ki Aydınlanma'yı tek bir kaynaktan beslenen ve tek bir başlık altında toparlanabilecek bir düşünce akımı olarak ele almak doğru değildir. Yani Aydınlanma birbirlerini tanıyan, bazen birbiriyle anlaşan, zaman zaman birbirleriyle çekişen, gerektiğinde belli bir etkinlik çerçevesinde bir araya gelebilen düşünürlerin ürünüdür. Her bir düşünürün apayrı dünyası olması ve Aydınlanma düşüncesinin çok katı ilkeleri olmaması onu özgün kılar (Timuçin ve Timuçin, 2010:71). Bu özgünlük, Aydınlanma'nın pozitivistime bıraktığı mirasta da kendini gösterir. Aydınlanma'nın pozitivistime bıraktığı birinci ve en önemli mirası, yine Aydınlanma'nın sadece bir fikirler öbeği değil aynı zamanda toplumsal bir proje⁸ olmasıdır. Zira Aydınlanma, Stoacılar'dan sonra yüzünü doğrudan doğruya topluma ve giderek insanlığa dönmüş düşüncelerin başında gelir. Aydınlanma düşünürleri insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesini amaçlamışlar, toplumsal yaşamda bireyin

⁷Foucault'nun öne sürdüğü gibi eğer Aydınlanma 'bize şu an da neler oluyor?' sorusunu sormak yani şimdi üzerine düşünmek ise Aydınlanma tartışmasına Giddens'in başta geç modernlik çözümlemesi ve modernliğin sonuçları da dâhil edilerek daha da geniş açıdan bakılabilir.

⁸Aydınlanmanın toplumsal bir proje içermesi ve pozitivistimi bu anlamda etkilemesi Comte'un *İnsanlık Dini* adlı kitabında, Durkheim'in anomi karşısında tesis ettiği düzen savunusunda ve Parsons'ın toplumsal bütünleşme nosyonlarında rahatlıkla görülebilir.

onurlu ve mutlu bir yaşam sürdürebilmesinin koşullarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Buna göre Aydınlanma düşüncesi, bir kuruluş düşüncesi, bir başlangıç devinimini simgeliyordu, insanlık için bir iyi dilekler toplamıydı hatta kendinde biraz geç kalmış bir insancılığın dileklerini barındırıyordu ve ne olursa olsun ciddi çabalarla oluşturulmuştu (Timuçin ve Timuçin, 2010:58). *Daha iyisi mümkündür*, anlayışından hareket eden bu düşünce akımı bireyin özerkliği, sözleşme, eşitlik, evrensellik, özgürlük, mülkiyet hakkı, eleştirel bireycilik, özgürlük, hukukun evrenselliği, hoşgörü gibi değerlerin savunucusudur (Goldmann, 1999:42).

Aydınlanma'nın pozitivistime bıraktığı ikinci miras, Aydınlanma düşünürlerinin sahip oldukları, bilgi ve eylemi bir arada düşünen bilgi tarzının, pozitivistimde *yararcılık* olarak karşılık bulmasıdır. Nitekim söz konusu bilgi, "bilmek için bilmek" anlayışından "yapmak için bilmeye" dönüşmüştür. Denis Diderot başta olmak üzere, D'Alambert, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Baron d'Holbach, La Mettrie, Helvetius, Condorcet ve Cabanis gibi Aydınlanmaya yön veren yazarlar, bilgiyi daima eylemle yakın ilişki içerisinde düşünmüşlerdir. Onlar, insan pratiğini (praxis), hem doğa üzerinde etkileri hem de toplumsal ve tarihsel sonuçları açısından, bireysel eylem ya da çok sayıda bireyin eşzamanlı eylemleri ve zihin yoluyla kazanılmış bilginin uygulanması olarak gördüler. Dolayısıyla sözü edilen bakış açısına göre gerek doğanın gerekse toplumun bilgisi özerktir. Bu bilginin varlığı ve menzili, bireyin pratik deneyimine bağlıdır (Goldmann, 1999:14). Aydınlanma'nın öne sürdüğü bu bilgi anlayışı Pozitivistizm'de ciddi bir kırılma yaşayacaktır. *Bilmek egemen olmaktır* düsturundan hareketle bilgi, belirli bir amaca yönelik üretilen bir meta olarak karşımıza çıkacak ve bir anlamda araçsal aklın bilgisi haline gelecektir. Bu bilgi, sistemin, düzenin ve bütünleşmenin yararına kullanılacak ve Aydınlanma'nın temel ilkelerinden biri olan özgürleşimci doğasını devre dışı bırakacaktır. Bilginin bu şekilde, eyleyen bireyden ve eylemden ayrılması ve araçsallaşması Jurgen Habermas ve Giddens tarafından, gerek epistemolojik düzeyde gerekse bilginin insanla ve toplumla olan ilişkisi nedeniyle, bu alanlar üzerinde yarattığı (olumsuz) politik etkilerden dolayı ciddi bir biçimde eleştirilmiştir. Habermas sözü edilen olumsuzlukları inşa etmeye çalıştığı "İletişimsel Eylem Teorisi"yle, çalışmamızın konusunu teşkil eden Giddens ise "Yapılaşma Teorisi" ve söz konusu teoride önemli roller üstlenen "fail" ve "faillik" kavramsallaştırmaları ile

gidermeye çalışırlar. Nitekim Giddens, daha sonra detaylı ele alınacağı üzere, eylemlerin üreticisi ve taşıyıcısı olarak gördüğü faili, hem bilginin oluşum sürecine hem de yapının inşasında etkili bir konuma getirerek, bu alanlara tekrar bir aktör olarak geri çağırır.

Aydınlanmanın pozitivistlere bıraktığı üçüncü miras ise genel olarak şudur: Aydınlanma düşünürleri, bilim olan ile olmayan arasında bir ayrıma giderler. Bu doğrultuda gerçeklik ve bilgi probleminde empirik yaklaşım dışındaki bütün yaklaşımların hatalı olduklarına inanmaktadırlar. Böylece örneğin dini ve dinin bir kalıntısı olarak işaretledikleri metafiziği, dindeki hastalıklı tavrın rafine bir devamı olarak görürler. Dolayısıyla, başta David Hume ve Fransız filozofları olmak üzere, Aydınlanmacılar, özlerin ve ereksel nedenlerin bilgisinin olamayacağını, insanın, ancak olgular arasındaki düzenli, yasalı ilişkileri bilebileceğini söyledikleri için, Auguste Comte'un pozitivistliğini öncelerler. Buna göre, bilim, her şeyden önce, gerçek aydınlanmanın ölçüsü, gerekli zihniyet değişiminin anahtarıdır. Çünkü bilim, “doğa ve toplum kitabını okuyan işlevsel bir araç olarak aklı”, bilimsel dünya görüşü ise, din ve hurafelerden arındırılmış rasyonel bir bakış açısını cisimleştirir. Zira Aydınlanma düşünürlerinin önemli bir kısmı, bilimle fiilen ilgilenen ya belli bir bilim icra eden ya da genel olarak bilim üzerine yazan kimselerdi. La Mettrie hekim, d’Alembert ve Condorcet matematikçiydi. Motesquieu ve Diderot bilim üzerine yazan düşünürler, Kant modern bilimi temellendirmeye kalkışan bir filozoftu. Voltaire ise Descartes’ın gök mekaniği teorisiyle Newton’un gök mekaniği teorisini karşılaştıracak ve hayatını adeta dönemin en gelişmiş bilgisini meydana getiren deneysel felsefeyle, Newton fiziğini kendi ülkesine ve dünyaya tanıtmaya adayacak kadar büyük bir bilimsel birikime sahipti (Cevizci, 2002: 11-12).

Aydınlanma, sadece pozitivism ve bilim üzerinde bahsedilen etkilerde bulunmamış fakat aynı zamanda özellikle *iyimserlik* düşüncesini ve *hümanizm* kavramını, dahası aklına ve iradesine güvenen, bunlarla dünyasını inşa etme kapasitesine sahip özgür bir birey tasarımını şekillendirmiştir. Bu demektir ki Aydınlanma, pozitivistlere etki eden fakat onu çok aşan bir tasarımdır. Pozitivistlerin bahsedilen Aydınlanma ilkelerini, kendi amacı doğrultusunda araçsal olarak kullanması,

zamanla gerek sosyal teoride gerekse politik ve sosyal alanda birçok probleme yol açmıştır. Söz konusu problemlerin sorumlusunun Aydınlanma olduğu yönünde yaygın bir kanı ortaya çıkınca, özellikle Habermas, Aydınlanmayı adeta bu haksız ithamlardan kurtarmaya çalışmışlardır. Hatta söz konusu sorunların çözümünü yine Aydınlanmayı ve onun temel ilkelerinden olan özgürleşimci aklı tarihe davet ederek bulmaya çalışmıştır. Söz konusu ayıklayıcı tavır Giddens'ta da kendisini hissettirecektir. Şimdi Giddens'ın inşa etmeye çalıştığı teorisinde özellikle hesaplaştığı pozitivism ve pozitivismın konumuzla ilgili yönlerine bakmak faydalı olacaktır.

1.2.Pozitivist Gelenek ve Sosyoloji

Savoir pour prévoir, prévoir pour pouvoir!
Öngörmek için bilmek, iktidar için öngörmek!
Auguste Comte

Pozitivizm, sözcük olarak Comte'un kullanımı ile entelektüel alanda dolaşıma girse de epistemolojik bir tavır olarak kökeni çok daha eskilere dayanır. Bu tavır modern bilimin kuruluş dönemlerine yani tarihçilerin 'bilimsel devrim' olarak adlandırdıkları ve doğanın incelenmesiyle elde edilen başarıların gözle görülür hale gelmeye başladığı döneme denk gelir (Snow, 1999:5). Bu anlamda pozitivizm, bir epistemoloji olarak, Bacon'ın gözleme verdiği önemde ve tümevarımcılığında, Descartes'ın özne-nesne ayrımında, önceleri Galileo'nun etkili nedenselciliğinde, sonradan Hume'un betimleyiciliğinde, Leibniz'in matematikçiliğinde ve Newton'un örüntüleri yasalaştırıcılığında zaten yer almıştır (Çelebi, 2007:131). Fakat bilinen haliyle pozitivizm, 19. yüzyılda Auguste Comte tarafından geliştirilmiş, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde aralarında Moritz Schlick, Otto Neurath, Hans Hahn, Rudolph Carnap ve Hans Reichenbach gibi önemli filozofların bulunduğu, genel bir felsefe anlayışını, bir dünya görüşünü, daha özel olarak da belli bir epistemolojiye dayanan bilim teorisini ifade etmektedir. Burada hemen belirtmek gerekir ki yukarıda temsilcilerini saydığımız pozitivizmin esas olarak iki temel versiyonu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Comte'un hocası Saint-Simon'un öncülüğünde ortaya konulan klasik pozitivizmdir; ikincisi ise 20. yüzyılda Schlick ve Neurath gibi Viyana Çevresi filozofları tarafından, klasik pozitivizmin yeni (neo) ve uç bir devamı olarak geliştirilen mantıkçı pozitivizmdir⁹ (Giddens, 2008b:145).

Modern bilimin ilkelerinden hareketle ve Aydınlanmadan yukarıda ifade edilen etkilenimlerle, 1830'lu yılların sonlarına doğru Fransa'da Auguste Comte tarafından biçimlendirilen klasik pozitivizm, bu yüzyılın özellikle Fransız felsefesinde hâkim bir

⁹ Pozitivizme dair yapılan bu tür tasniflemeler, sözü edilen akımın tarihsel okumasının yapılmasına imkân vermesi bakımından son derece yararlıdır. Fakat söz konusu tasnifler, bu çalışmanın pozitivizmle olan ilgisini en başta açıklığa kavuşturmamızı zorunlu kılmaktadır. Ancak bu çalışmada klasik pozitivizmle ve ağırlıklı olarak onun yöntemsel ilkeleriyle ilgilenmektedir.

konuma yerleşen biyolojik maddeciliği ve tanrıtanımazcılığı ortadan kaldırma amacına yöneliktir. Şöyle ki, bu dönemde Comte tarafından geliştirilmiş biçimiyle pozitivizm, Aydınlanma felsefesinden belirli noktalarda etkilenmekle birlikte, yine Aydınlanmanın özellikle özgürleşimci akla ve bireye yaptığı vurgunun yol açtığına inanılan “kaos” ortamını sona erdirmek amacıyla, kendini ondan özenle ayırdığına tanık olmaktadır. Pozitivizm bu özeni sadece Aydınlanma felsefesine değil, aynı zamanda idealist Alman felsefesi söz konusu olduğunda da gösterir. İdealist Alman felsefesinin olguları bağlam, zaman ve mekân, dil, kültür veya tarih değişkenleriyle ele alma ısrarı, tarihselciliğe meyilli olması ve bilim anlayışının bu temelleri nedeniyle pozitivizm tarafından eleştirilir. Bu anlamda pozitivizm, idealist Alman felsefesine de mesafelidir (Özügül, 1991:35). Bu mesafe onun kendine özgü bir bilim ve bilimsel yöntem anlayışı geliştirmesini doğurur.

Bu durumda kendini dogmatizme, öznelciliğe ve bağlamsallığa hatta anarşiye ve kaosa karşı konumlandıran pozitivizme göre bilim, dışsal dünyaya ilişkin kestirimci ve açıklayıcı bilgi elde etme girişimidir. Böyle bir bilgiyi edinmek için bilim insanı, dışsal dünyada bulunan düzenli ilişkileri ifade eden, oldukça genel önermelerden oluşan teoriler inşa etmelidir. Bu genel önerme ve yasalar, sistematik gözlem ve deney yoluyla keşfedilen olayları hem kestirmeye hem de açıklamaya fırsat tanımalıdır. Bir şeyi açıklamak demek, o şeyin bu düzenliliklerin bir örneği olduğunu göstermek demektir; kestirim de aynı esas üzerinde yapılır. Bu düzenlilikleri ifade eden önermeler gözlem ve deney araçlarıyla objektif olarak test edilir. Zira gözlem ve deney, emin ve kesin empirik bilginin tek kaynağıdır. Duyu deneyimleriyle bize ifşa edilmiş olan olayların arkasındaki veya ötesindeki elde etmeye çalışmak bilimi, en iyi haliyle bilimsellik dışı en kötü haliyle de anlamsızlık olan, metafizik ve dinin kanıtlanması olanaksız iddiaların tuzağına düşürür (Keat ve Urry, 2001:15-16). Bu nedenle pozitivizmin ilk temel önermelerinden birisi, olgulara dayanmayan, doğruluğu kanıtlanamayan bilimsel yöntemlerin hepsinin, metafiziksel ve spekülasyon olduğunun tespitine dayanır. Pozitivist düşünürler, metafizik ve bilim arasına kesin sınır koyarak, dogmatik ve sezgisel olanı bilimden özenle uzak tutmaya çalışır. O halde söz konusu düşünürlere göre, üzerinde odaklanılması gereken tek bilgi türü bilimsel bilgidir, yani bilimsel olgulara dayanan bilgidir (Yamalak, 2010:131).

Pozitivizme göre olgusal olan, yalnızca duyusal olarak algılanabilen, yani nesnel olandır. Olgu, bireyler arasındaki belirli ilişkiler ya da somut durumlardaki insani davranış tarzlarıdır. Pozitivizm, bu ilişkileri ve davranış tarzlarını tarihsel, nedensel ve mantıksal bağlamın dışında, tarihsel-toplumsal süreçten ayırarak ele alır ve betimler (Özügöl, 1991:29). Böylesi bir çaba bilgiyi, tarihsel-toplumsal temellerinden kopararak, nesnellik uğruna insana ve topluma dışsal bir şey haline getirir¹⁰. Burada tartışılması gereken nokta söz konusu durumun, bilginin tabiri caizse insana yabancılaşmasına ve insanın müdahalesine kapalı bir etkinlik olmasına yol açmasıdır. Hatta bu bilgi, özellikle yasallık sıfatını kazanmasıyla, neredeyse kendinde bir gerçeklik olarak kabul görmekte ve bu bilgiye insansal alanı düzenleyebilecek bir güç atfedilmektedir. Böyle bir güç sosyolojide yapı, sistem, toplum, düzen, bütünleşme gibi kavramlarda kendini göstermiştir. Sözü edilen kavramların baskınlığı karşısında birey, eyleme yeteneği elinden alınan güçsüz ve edilgen bir konuma itilmiştir. Hatta bilginin nesnelliği adına girilen bu çaba, insanın toplum, eylemin ise yapı karşısında ikincil bir konuma itilmesini beraberinde getirmiştir. İfade edilen bu noktalar şüphesiz birçok sosyolog ve teori tarafından tartışılmış ve eleştirilmiştir. Söz konusu eleştiriyi dile getirenlerden birisi de Giddens olmuştur. Bu noktaya Giddens'in teorisini ve yöntem anlayışını ele alınacağı bölümde ayrıntılı olarak tekrar dönülecektir.

Şimdi pozitivizmin bilgi teorisine geri dönecek olursak, pozitivizm esas olarak empirik bilim ve bilimsel metodolojiyle doğa yasalarının keşfini ve fizik, kimya ve biyolojide doğa güçlerinin etkilerinin ortaya konulmasını örnek alır, toplumun nasıl geliştiğini açıklamak ve sosyal değişimin temel nedenleri ve sonuçlarını ortaya koymak için aynı metodolojiyi sosyal bilimlere uygular (Slattery, 2010:71). Bu nedenle pozitivist yöntem anlayışı öncelikle doğa bilimlerinde sonra da sosyal bilimlerde, bilimsel bilgi üretmeye yönelik zihinsel ve eylemsel süreçler ve onlarla bağlantılı kurallar ile bu süreç ve kuralların dayandığı anlayışlar kümesinden oluşur. Pozitivizme göre olgulara dayalı düşünmek demek, görünenlerin dışındaki hiçbir şeyi bilimsel olarak kabul etmemek demektir (Çelebi, 2007:132).

¹⁰Bilginin dışsallaştırılması başta Husserl olmak üzere pek çok düşünür tarafından eleştirilmiştir, bunun için bkz: Wolf, K.H.(1997).Fenomenoloji ve Sosyoloji. H.Rızatepe (Çev.).*Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde (s.497-511),Ankara:Ayraç.

Tüm bu tanımlar ve kabullerden yola çıkarak pozitivist epistemoloji ve pozitivist yöntem anlayışının temel kabullerini şu şekilde özetleyebiliriz: pozitivistlere göre öznenin duyum ve algılarından etkilenmeyen, özneye dışsal bir dünya vardır. Dışımızdaki bu dünya ya açıktan ya da dolaylı maddi bir dünyadır. Sosyal bilim bu maddi dünyada sosyal nesnelere inceleme konusu yapıp belirli kriterlere göre hareket eder ve güvenilir ölçme araçlarının yardımını da alırsa doğru ve kesin bilgiye ulaşabilir (Çelebi, 2007:134). Bu doğru ve kesin bilgiye ulaşılması için izlenmesi gereken belirli kurallar vardır. Bu kuralların başında, inceleme konusu ile ilgili olarak gözlem ve deney yapmak, bunun ardından da gözlem ve deneyin belirli bir birikimi sonucunda varsayımlar üretmek gelir. Varsayımlar, yeniden gözlem ve deney yoluyla sınanır. Bu sınav işlemi sonucunda ‘doğrulan’ varsayımlar genel geçer bir yasa niteliğini kazanır. Doğrulan genellemelerin sistemleştirilmiş bir bütün haline getirilmesiyle de inceleme konusu ‘açıklayıcı’ bir teoriye ulaşır (Köker, 2008:23). Özetle pozitivistizm¹¹ *empirist* doğa bilimleri açıklamasını benimser, bilimi en üst ve hatta yegâne gerçek bilgi biçimi olarak görür. Bilimsel yöntemi, nedensellik, açıklama ve ispat edilebilirlik üzerine kurmaya çalışır. Pozitivistizm, bilimin ve bilimsel yöntemin, insanın zihinsel ve toplumsal hayatını araştırarak, bu disiplinlerin sosyal bilimler olarak kurulmasını sağlayacak biçimde genişletilebileceğini ve genişletilmesi gerektiğini ileri sürer. Daha da önemlisi, güvenilir sosyal bilimsel bilgiler oluşturulduğunda bu bilgilerin toplumdaki bireyler veya grupların davranışlarını kontrol etmek veya düzenlemek için kullanabileceğini savunur. Pozitivistizm daha da ileri giderek, sosyal problemler ve çatışmaların sosyal bilimcilerin sundukları uzmanlık bilgileri temelinde ve ışığında çözülebileceğini varsayar (Benton ve Craib, 2008:39). Buraya kadar genel görüşlerini ele aldığımız pozitivistizm, daha önce de değindiğimiz gibi ilk olarak Comte’un teorisinde kendisini göstermiştir. Bu nedenle şimdi özellikle klasik dönem sosyolojide ve ardılları üzerinde ciddi bir epistemolojik etki bırakan Comte’u ele almak yerinde olacaktır.

---

¹¹ Pozitivistizmin farklı bir okuması için Gambetti,Z.(2010). Soyut Aklın Diyalektiği: Pozitivistizm Miti (s.5-14) ve Yamalak,M.(2010). Kapitalist Modernitenin Zihniyet Yapısı Olarak Pozitivistizm (s.127-143),Dipnot,3, *Pozitivistizm ve Bilimcilik*, İstanbul:Mitani.

1.3. Auguste Comte (1798-1857)

Başlangıçta şunu belirtmek gerekir ki Comte'un fikirlerini ve bilgi-bilim anlayışını, Lucian Goldmann'ın "her epistemolojik olay, tarihsel toplumsal yaşantının yansımasıdır" şeklindeki veciz ifadesine paralel bir biçimde, içinde yaşadığı toplum ve bu toplumun içinde bulunduğu durum oldukça etkilemiştir. Comte'un yaşadığı dönem Fransa'sı yedi siyasi rejim ve sayısız ayaklanma, başkaldırı ve halk isyanı görmüştür. Fransa, kısa dönemli dinginlikler dışında neredeyse elli yıldan daha uzun bir sürede aralıksız bir "kaos" dönemini yaşamıştır. Söz konusu kaos döneminde gerek politik gerekse ekonomik devrimler yaşanmıştır (Coser, 2011:45-46). Böylesi bir ortamda yaşayan Comte'un temel amacı, içinde bulunduğu toplumun yeni baştan düzenlenmesidir. Ancak o, çağdaşlarından farklı olarak, çözümü, toplumu yöneten yasaların bilgisinde ve toplumu konu edinen bir bilimin kurulmasında bulur. Bu bilim için yeni bir bakış açısına, yeni bir felsefe anlayışına gerek duyar. Bu nedenle Comte, arzuladığı toplumsal reform ve düzenlemeyi, bilimsel temelleri olan bir felsefe yani kendi tabiriyle "pozitif felsefe" üzerine inşa edilmiş olan bir sosyolojiyi tesis ederek gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Bu da onu bilindiği üzere sosyoloji biliminin kurucusu yapmıştır.

Comte, esas itibarıyla, toplumsal karışıklıkların nedenini, kaybolmakta olan teolojik ve askeri toplumsal düzen ile doğmakta olan bilimsel ve sanayi toplumu arasındaki çelişkide bulur. O çözüm söz konusu olduğunda, çıkış noktası olarak (pozitif) toplumsal bilim öğretisini ve bu bilimin çözüm önerilerini işaret eder (Aron, 2000:66). Bu amaçla tüm fikirlerini, çözüm olarak gördüğü pozitif felsefeye, yani insanlığın tek kurtuluşu¹² olduğuna inandığı pozitivizm doğrultusunda sistemleştirir. Böylesi bir düşünce Comte'un, pozitivizmi, salt bir yöntem olarak değil fakat aynı zamanda bir toplum projesi olarak görmesine yol açmıştır. İşte bu nokta pozitivizmin sonraki dönemlerde oldukça sert eleştirilere maruz kalan yönünü, yani daha en başından doğrudan olmasa da dolaylı olarak politik etkilere maruz kalan yönünü göstermektedir. Sosyolojinin bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmasına yol açan toplumsal koşullar,

¹² İnsanlığın kurtuluşu olarak formüle ettiği pozitif dine; Mustafa Reşit Paşayı ve tüm Osmanlı tebaasını 1853 yılında yazdığı bir mektupla davet eder. Bu mektup ek olarak çalışmaya eklenmiştir.

onun politik bir muhteva kazanmasını beraberinde getirmiştir. Yukarıda değinildiği gibi genel olarak bilimlerin artık salt entelektüel bir etkinlik olarak değil, büyük oranda sağladıkları “pratik yarar” ölçüsünde değer görmeye başladığı modern dünyada, sosyal bilimler ve özel olarak bu çalışmanın konusunu teşkil eden sosyoloji de aynı yarar ekseninde şekillenmiş ve toplumsal sorunlara yönelik olarak getirdiği veya getirmeyi vaat ettiği pratik çözümler oranında kendine yer açabilmiştir. Sosyolojinin de doğduğu XIX. yüzyılda, sosyal bilimlerin entelektüel gündemini düzen, anominin ortadan kaldırılması, bütünleşme, uzlaşma gibi kavramlar meşgul etmiştir. Bu kavramlarla doğrudan meşgul olmak, daha da önemlisi, “düzen sorunu” ve söz konusu sorunu ortadan kaldırmaya dönük çözüm arayışları, sosyolojinin bilimsel platformda yer edinmesini kolaylaştıracak olan yarar ilkesini ortaya çıkarmıştır (Şen, 2011:180-181). Düzen konusundaki bu artan vurgu Giddens'a göre, pozitivistlerin ve onların teorilerinin, klasik dönemde, düzeni ve ardından yapıyı ve sistemi meşrulaştırmaları, onların muhafazakâr olarak görülmelerine yol açmıştır (Giddens, 1976: 705-706). İşte bu ilkeler, insanlığın ilerlemesinde ve toplumsal düzenin sağlanmasında söz sahibi olmayı amaçlayan sosyolojinin ele alacağı konuları ve kullanacağı yöntemleri dikkatli bir şekilde seçmesini gerektirmiştir.

Şen'e göre buradan bakıldığında klasik dönem sosyoloji, yukarıda ifade edilen politik sorunları çözme görevini yerine getirmek için, doğa bilimlerinin egemenliğindeki bilimsel alana uygun şekilde hareket etmeye başlamış ve çözüm söz konusu olduğunda, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemleri kullanmaya başlamıştır. Böylece sosyoloji, konu edindiği olguları tıpkı doğa bilimleri gibi ele almış ve neredeyse deneye tabi tutacak ölçüde metafizikten ve insani özelliklerden arındırmaya ve “nesnelleştirmeye” çalışmıştır. Böylece bilginin nesnelliği düşüncesi, klasik sosyolojinin o dönemde bilimsel alanda meşruiyet kaynağını teşkil etmiştir (Şen, 2011:182). Bu noktalardan hareketle Comte tarafından temelleri atılan söz konusu meşruiyetin kaynağına, yani Comte'un bilim ve yöntem anlayışına artık bakabiliriz.

1.3.a. Comte'un Bilim Anlayışı

Comte, daha çok Turgot, Condorcet'in "ilerleme" düşüncesinden ve Saint Simon'un bilim anlayışından etkilenmiş ve bunların sentezini yapmıştır. Bunların yanında, Adam Smith'in liberal geleneği kadar, de Maistre, de Bonald gibi düşünürlerin muhafazakâr gelenekçiliğinden, özellikle de "düzen" anlayışından izler taşımıştır. Kant'ı 'pozitif felsefeye en yakın metafizikçi' olarak gören Comte, aynı zamanda kendini Bacon ve Descartes'ın¹³ farklı bilimsel geleneklerinin bir devamcısı olarak görmüştür¹⁴ (Tatlıcan, 2011:35).

Comte'un amacı, insanlığın hem geçmişteki gelişmesini açıklayacak hem de gelecekteki seyrini tahmin edecek, toplumun natüralist bir bilimini yaratmaktır. Comte, insanlığı zaman içinde yöneten hareketin yasalarını açıklayabilme yeteneği olan bir bilim inşa etmenin yanında, herhangi bir verili tarihsel anda toplumsal istikrarı sağlayan koşulları formüleştirmeye çabaladı. Toplumsal dinamik ve toplumsal statik, ilerleme ve düzen, değişim ve istikrar araştırması onun sisteminin iki önemli dayanağıdır (Aron, 2000:66). Comte'a göre bilimin tek amacı olgular arasında var olan sabit ilişkileri belirlemek, doğa yasalarını bulmaktır. Bu amaç, yalnızca gözlem ve deney yoluyla gerçekleştirilebilir. Başka bir deyişle, deneysel yöntemi kullanan bilim bu şekilde pozitif bilgiye ulaşır. Bu bilgi hem düşünürün yaşamı için hem de düşünürün çalışmaları için önemli bir kaynaktır¹⁵. Çünkü pozitif bilgi tarihsel bir evrimin sonucu olan bir bilgidir ve insan zihninin tarihsel olarak ulaştığı en yüksek düzeyi gösterir (Cevizci, 1999:181).

¹³Lucien Levy-Bruhl'a göre, Descartes bütün bilgilerini şüpheden geçirmek için nasıl sadece onların kendisine geldiği kaynağı yokladı ise, Comte da telakkilerin mantıki uygunluğunu anlamak için onları kendisine teslim eden usulleri göz önünde tutmakla yetinecektir, der (Bruhl, 1970:22).

¹⁴ Mill'e yazdığı bir mektupta Comte, kendisini Descartes'i tamamlayıcısı olarak gördüğünü yazmıştır. Bu mektup 1845 tarihli olarak Bruhl'un, *Auguste Comte Felsefesi ve Sosyolojisi* eserinde söz edilir (Bruhl, 1970:16).

¹⁵Comte bu bağlamda bilim adamlarının görevinin; "tüm olguların değişmez doğa yasalarına tabi oldukları gerçeğini kabul ederek, bütün çabalarının amacı olarak bunları bulmak ve sayılarını en asgariye indirmek" olduğunu öne sürüyordu. Olguların yasalarının bilgisine sahip olduğu zaman bilim, Comte'a göre, gelecekte duyusal olarak gözlenebilir olguları önceden bilebilecektir. O zaman, bilimsel öngörü, teolojik kehanetlerin yerini alacaktır. 'Öngörmek için bilim' Comte'un ilan ettiği ve görünürdeki ilerici karakteri nedeniyle sempati toplayan slogandı. Fakat Comte'un 'yasalar'dan anladığı, yalnızca; gözlenebilir işlevsel bağımlılıkların formülasyonu, ardışıklığın ve benzerliğin sabit bağantıları idi. Bu

Comte, sosyolojinin doğa bilimlerine göre şekillendirilmesi gerektiğini, ancak bunun sadece empirik yöntemler ve epistemolojik dayanaklar bakımından değil, insanlığa hizmet bakımından da gerekli olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla, ona göre, sosyal bilimler, salt teorik girişimlerden uzak durarak, nihayetinde insana somut fayda sağlamalı ve insanlık durumunun iyileştirilmesinde temel bir rol oynamalıdır. Bunlar da ancak, doğa dünyasını yöneten yasaları bilmekle mümkündür (Tatlıcan, 2011:33). Fakat söz konusu bu durum bilimi bir yandan insan ve toplumla irtibatlı bir noktada görürken diğer yandan yukarıda da ifade ettiğimiz gibi çoğu zaman sosyolojiden beklenen yarar insanlık adına değil, tam aksine sosyolojiyi iktidarlar tarafından kullanılacak ve insanları tahakküm altına alacak olan yönetsel aygıtların bilgisini sağlayan bir konuma sürüklemiştir. Bunun da kökeninde Comte'un bilimsel devrimleri yaşayan ve insanlığın ilerlemesinde büyük faydalar gösterdiğini ileri sürdüğü doğa bilimlerine benzer bir bilim kurma kaygısı yatmaktadır. Bu bilim gerek doğa bilimlerine benzer bilgiler ve buluşlar ortaya atacak gerekse de hâlihazırdaki toplumsal sorunların çözümünde yol gösterici olacaktır.

Comte, insanlığın kurtuluşunu sağlayacak olan ve doğa bilimlerinin modeline göre kurulacak bilimi sağlam temeller üzerine oturtmak için bilimleri, kendince kurduğu hiyerarşiye göre sınıflandırır. Comte, bu sayede sosyolojinin ortaya çıkışı da dâhil olmak üzere olgular arasındaki ilişkiler ve buna uygun yöntem anlayışını daha rahat bir şekilde ortaya koyar. Saint-Simon'un bilim anlayışından etkilenerek ortaya koyduğu bu sınıflandırmaya göre bilimler, en basitinden en karmaşığına ve en özgülüne kadar olmak üzere düzenlenmelidir. Bu düzenleme için Comte, doğa dünyasını yöneten yasalardan hareket eder. Bu yasalar farklı bilimsel çalışmalar arasındaki gerçek bağımlılık ilişkilerine, bu ilişkiler de bizi pozitif felsefenin beş temel bilime ayrılmasına götürür.

Bu beş temel bilim, astronomi, fizik, kimya, biyoloji ve son olarak sosyolojidir. Comte, bilimleri sınıflamasında koyduğu ölçüte göre, insan bilimlerinin kendisinden önce gelen ve bilimlere özellikle yöntem konusunda bağlı olmak zorunda olduğunu vurgular. Comte için pozitif evreye girmek üzere olan son bilim olan sosyoloji; fizik,

---

nedenle o yasa kavramını, bilimin yetki alanına dâhil olmaması gereken nedensel bağımlılıklar kavramının karşısına koyuyordu (Narski, 2013:65).

kimya ve biyolojinin matematiksel-deneysel yöntemleriyle yeni baştan kurulmalıdır. Çünkü sosyoloji ele aldığı olgular bakımından hem en kompleks hem de sonuçları itibariyle en somut bilimdir. Tüm var oluş koşullarını insanlığın ilerlemesine bağlı kılınan ve değişmez yasalara tabi olan son olgular öbeğini meydana getiren toplumsal olgular, sosyolojinin en geniş kapsamlı ve sonuçları en somut bilim olması nedeniyle, diğer bütün olgulara anlam kazandırması gereken olgulardır. Ona göre, insan zihninin mantığını, insanın üç evreden (teolojik, metafizik ve pozitif) geçerek gelişen bir yaratık olduğu ancak sosyoloji bilimiyle kavranabilir (Tatlıcan, 2011:33).

Sosyolojinin önemli bir bölümünü oluşturan bu üç hal Comte'a göre hem birey olarak insanın hem insanlığın hem de bilimlerin geçmesi gereken evrelerdir. Teolojik aşama da; fiziki, sosyal diğer bir deyişle doğadaki ve toplumdaki tüm olayların doğüstü güçler tarafından idare edildiğine duyulan inanç yaygındır. Doğa ve toplum Tanrı tarafından meydana getirilmiştir ve yönetilmektedir. Teolojik aşamada doğaya, insana, topluma dair var olan bilgiler ilahi özellik taşıdıkları için sorgulanmadan kabul edilmektedir. Comte, teolojik aşamayı kendi içinde fetişizm, çoktanrıcılık ve tektanrıcılık olmak üzere üçe ayırmaktadır. Fetişizm; bütün her şeyin canlı sayıldığı bir anlayıştır. Çoktanrıcılık; yaşamın her safhasının farklı tanrılar tarafından belirlendiği düşünülmektedir. Tektanrıcılık ise tek bir tanrının olduğu inancına dayanmaktadır.

Metafizik aşamada belirgin olan, toplum ve doğayla ilgili olguların birtakım soyut güçler ile açıklanmasıdır. Comte'a göre bu aşama pozitif aşamaya geçişi sağlamaktadır. Pozitif aşama da ise insanlar doğadaki ve toplumsal yaşamdaki olguları açıklayabilmek için somut gözlenebilir olguları incelemeye yönelmişlerdir. Bu inceleme esnasında olgular arasındaki neden-sonuç ilişkileri gözlenip, bu ilişkilerdeki düzenlilikler ve art arda gelişler yasalarla açıklanabilmektedir. Comte'a göre pozitif düşünme endüstriyel girişimcilerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Buradaki temel birlik ise insanlıktır. Bu birliğin bir anlamda sağlayıcısı ve de bilimi *pozitif toplum bilimidir* (Bruhl, 1970:27-35).

Comte, bilimler hiyerarşisinin en üstünde yer alan bu pozitif toplum bilimine önceleri 'toplumsal fizik' adını vermiştir. Sonradan terimin Belçikalı sosyal istatistikçi Adolphe Quetelet tarafından kullanıldığını öğrenince, Latince ve Yunanca parçaların

birleşiminden oluşan melez bir terimi, sosyoloji kelimesini türetmiştir. Ona göre sosyoloji, sadece empirik yöntemleri ve epistemolojik temelleri açısından değil, insanlık için yerine getireceği işlevler açısından da doğa bilimlerini örnek almalıdır. Doğa bilimi gibi sosyolojinin de sadece kuramsal bir bilgi olmanın ötesinde, nihai olarak insanlığa somut yararlarının olması ve insanlık koşullarının iyileştirilmesinde temel bir rol alması gerekir. İnsan, insani olmayan çevresini kendi yararına dönüştürebilmek için doğal dünyayı yöneten yasaları bilmek zorundadır; bilimden öngörü, öngöründen kuvvet çıkar (Coser, 2011:23). Comte doğa bilimleri örneğinde kurmaya çalıştığı sosyolojiyi yine bu modele uygun yöntem anlayışıyla desteklemeye çalışır. Bu yöntem anlayışı gerek sosyolojinin ele alacağı konuya nasıl yönelmesi gerektiğini belirten ilk kuralları içeriyor olması açısından gerekse de sosyolojideki yöntem tartışmalarını başlatması açısından oldukça önemli bir noktada durmaktadır. Bu nedenle şimdi Comte'un bilimsel yöntem anlayışı pozitivist geleneğe yaptığı katkılar özelinde ele alınacaktır.

1.3.b.Comte'un Sosyolojik Yöntem Anlayışı

Comte hem döneminin toplumsal olaylarından hem de zamanının Fransız, Alman ve İngiliz felsefesinden belirli ölçülerde etkilenmiştir. Onun pozitivismi, doğa bilimleri modelinde bir sosyoloji ortaya koyarak insanlığın (özelde de Fransız toplumunun) kaybolan değerlerinin yerine yenilerini getirmeye ve bir düzen ortaya koyma çabasının bir ürünüdür. Bu ürün, gerek sosyolojinin bir bilim olma yolundaki çabalarını gözler önüne sermesi açısından gerekse de yöntem tartışmalarını başlatması açısından oldukça önemlidir. Sosyolojinin başlangıç fikirlerinin kaynağı olan Comte¹⁶ bir anlamda kendinden sonra gelen ve sosyolojiyle ilgili olan tüm tartışmaların kaynağıdır aynı zamanda. Bu nedenle yöntem tartışmalarını Comte'tan başlatmak ve buradan hareketle tartışmayı tarihsel bir hatta izlemek aynı zamanda çalışmamızın ayaklarının yere basması için de elzemdir. Bunun yanı sıra gerek hermeneutik geleneğin

¹⁶Giddens'a göre hem sosyoloji terimini hem de pozitivism terimini borçlu olduğumuz Comte, kendinden sonra gelen sosyoloji geleneklerine üç hal yasadını, bilimlerin hiyerarşisini, sosyolojinin iki önemli alt dalı olarak sosyal statik ve dinamiği; gözlem, deney ve karşılaştırmayı ve bunların nasıl kullanılması gerektiğini, bilimlerin yol göstericisi olarak kuramsal ve tarihsel yöntemini miras olarak bırakmıştır. Bu kavramlardan pek çoğu gerek onları benimseyenlerce gerekse de eleştirmenleri tarafından defalarca ele alınmış ve tartışılmıştır.

yöntem konusundaki itirazlarının öncelikli muhatabı olması açısından gerek Durkheim gibi sosyolojik yöntemin kurallarını bir kitap halinde ortaya koyan bir sosyologu ve daha ileride yapısalcılık ve işlevselcilik gibi uzun bir dönem hâkim bir paradigmayı öncelemesi açısından Comte'un fikirleri kilit bir noktada durmaktadır.

Comte'un önerdiği sosyoloji, doğa bilimlerini model almalı, yani öteki bilimlerden tarafından kullanılan yöntem üzerine kurulmalıdır. Comte, bu bilimin bilgi edinme sürecinde iki farklı yöntemle başvurulabileceğini iddia eder. Bunlar, tarihsel yöntem ve kuramsal yöntemdir. Comte'a göre, ilk yöntem kullanıldığında, bilgiler, insan aklının onları gerçekten edindiği sıranın aynısı bir sıralama içinde ortaya konur. Yani nasıl insanlık teolojik, metafizik ve pozitif evrelerden geçiyorsa bilgi edinme süreci de bu aşamadan geçer. Birinci yöntem, herhangi yeni bağımsız bir alana ait bilgilerin yorumlanmasını gerektirmeyen bir özellik sunduğundan, yeni bir bilim dalıyla ilintili her çalışmaya başlarken, zorunlu olarak kullanılması gereken üstelik betimleyici olan usuldür. Zira her bilim geçirdiği aşamaları göz önünde tutmak zorundadır (Comte, 2003:54).

Bu durum Comte açısından, bir disiplinin bilim olması için gerekli fakat yeterli olmayan bir aşamadır. İkinci yöntem olan kuramsal yöntem ise, tam tersine, tüm bu çalışmaların genel sistemi yeniden şekillendirdiğini ve böylece, onların daha doğal bir mantıksal sıralama ile takdim edilebildiğini öne sürer. Dolayısıyla kuramsal yöntem sadece yeteri kadar yüksek bir gelişmişlik derecesine ulaşmış bir bilim üzerinde uygulanabilir. Kuramsal sıralama sosyoloji bilimi için bu nedenle giderek daha da olanaklı ve gerekli bir hal alır. Çünkü yeni kavramlar, evvelki keşiflerin daha doğrudan bir bakış açısı altında ortaya konmasına yardım eder. Sadece kuramsal yöntemin zekâmızın olgun aşamasına uygun olması nedeniyle, insan aklı kendi bilgisini yorumlama konusunda giderek daha çok kuramsal yöntemi, tarihsel olanın¹⁷ yerine

¹⁷Bu durum, sosyolojiyi tarihten ve tarihin etkilerinden sıyırmaya çalışarak aslında zamanın ve değişimin etkilerine kendine kapatmış ve bir uğraş alanı olarak mutlak bilginin üreticisi durumuna sokmuştur. Tarihsiz, kuramsal ve kuru bir bilgiden elde edilecek olan bilginin insanla ne kadar irtibatlandırılabilirliği ve bunun ne kadar sosyolojik olacağına dair tartışma ileride hermeneutik bölümünde ele alınacaktır. Ancak yeri gelmişken, mutlak -değişmez toplum yasalarının üreticisi olma iddiasındaki sosyolojinin odak noktasında da açıklama çabası bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. Böyle bir iddia nedeniyle sosyolojide yorumlama, anlama ve tarih, dışlanmaktadır. Bu durum, sosyolojinin tarihsel bir varlık olan insanı ve insan toplumlarını anlamada dar kalıplara sıkıştırdığı

koymak yönünde sürekli bir eğilim göstermektedir (Comte, 2003:55). Bunun için Comte'a göre yapılması gereken şey, birer olgu saydığı var-olandan, gerçek olandan, 'pozitif olandan' yola çıkılması ve verimsiz olduğu için olguların özü ile nedenine ilişkin sorunun felsefeden¹⁸ uzaklaştırılmasıdır. Pozitivist sosyolojinin görevi, toplumsal olguların temelini oluşturan tüm 'yasalar'ın araştırılmasından, bilimin görevi de toplumsal olgulara ilişkin 'yasalar'ın kavranmasından ileri gelmektedir. Comte, 'pozitif yöntemi', toplumsal yasaları, gözlemlenen olguların durağan ilişkileri biçiminde ele almaktadır. Comte pozitif yöntem anlayışı gereği doğa bilimlerine uygun olgulara ve sabit ilişkilere yönelir. Durağanlık arayışı, insansal olanın yani değişken olanın içinde değişmeyen aramaya kapı açar ve bu ilerde, Weber'in de ciddi biçimde eleştireceği gibi değişmeyen 'tip'lerin formüle edilmesine ve sosyolojinin bu değişmeyen kavramlarla değişen dünyayı açıklamaya çalışmasına neden olur.

Olguların incelenmesi için Comte'un belirli önerileri vardır. Comte, basit inorganik bilimlerdeki tekil öğelerin bilinebileceğini söyler. Bu durumda basitten karmaşığa doğru ilerlenir. İnsanın (biyolojinin konusu) ve toplumun (sosyolojinin konusu olarak) incelenmesinde ise, tersi bir metot uygundur. Sosyoloji ve biyoloji gibi bilimlerde her bir öge bütünün ışığında görülmelidir. Bu fikir Comte'da, iki farklı fakat birbirini tamamlayıcı yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu şeklinde karşılık bulur. Ya aynı zaman içindeki çeşitli öğelerin birlikte varoluşunun yasalarını inceleriz (sosyal statik) ya da her sosyal durumun bir önceki durumun ürünü olarak görüldüğü ardışıklık yasalarını (sosyal dinamik) inceleriz. Bu yöntemlerin yanında sosyoloji, aynı zamanda hiyerarşik olarak sıralanmış diğer bilimlerin yöntemlerini de çeşitli derecelerde kullanır: *Gözlem* (astronomide olduğu gibi), *deney* (fizik ve kimyada olduğu gibi) ve *karşılaştırma* (biyolojide olduğu gibi). Bir diğer yöntem olan *tarihsel yöntem* burada ihtiyaç duyulduğunda başvurulan bir alt kategoridir (Keat ve Urry, 2001:122-123).

şeklinde büyük eleştiriler almasıyla sonuçlanacaktır. Örneğin bu dar kalıplardan sıyrılma çabası Giddens'ı, yapılaşma kavramını ortaya atmaya itecektir.

¹⁸ Kant'tan beri metafizik felsefeden dışlanmaya çalışılır, bu dışlama Comte'ta da görülür. Bu çabanın en üst versiyonu, Neo-pozitivizm denilen ve bir anlamda pozitivizmin uç bir örneği olan Viyana Ekolü'nde de görülür. Bu konu için bkz:Giddens,A.(2008b).Comte, Popper ve Pozitivizm; Siyaset.T.Birkan (Çev.). *Sosyoloji ve Toplumsal Teori* içinde (s.145-206).İstanbul:Metis.

Comte, bu dört yönteme kendi sosyolojisinde belirli oranda yer verir. Comte'a göre pozitivism, öncelikli olarak toplumsal olguların duyulardan hareketle gözlemlenmesine dayanır. Bu yüzden, Comte'un pozitivist yönteminin veya ona göre, bilimsel araştırmanın ilk ve en temel yolu *gözlem*dir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Comte'a göre gözlem, çeşitli olguların herhangi bir kılavuz olmadan araştırılması anlamına gelmez. Gözlem öncelikli olarak yöntemli olarak ve bir kuramın öncülüğünde gerçekleştirilmelidir. Zira herhangi bir toplumsal olgunun öncül bir kuram aracılığıyla, başka bir toplumsal olguyla bağlantısı kurulana kadar hiçbir bilimsel anlamı yoktur. Bu yüzden gözlemediğimiz olgular kuramımıza göre ya toplumsal dinamik alanına ya da toplumsal statik alanına uygun bir olguyu konu edinmelidir.

Gözlemimize konu olan şey elbette olgulardır. Comte, bir olgunun gözlemiyle, İngiliz empiristlerinin, sözgelimi Hume'un yüklediği anlamda bir duyum veya duyular kompleksine sahip olmayı anlatmak istemez. Aksine, bilimsel bir yasayla en azından hipotetik olarak bağlantı olan duyulamayı kasteder. Yani Comte, bilim adamının görevinin olguların değişmez ilişkileriyle ilgili hipotezler oluşturmak ve onları gözlem yoluyla doğrulamak olduğunu ısrarla vurgular. Metodolojik sorunları ciddiye alan, yani "toplumsal dünya hakkında olgular nasıl toplanabilir ve teorik ilkeleri geliştirmek ve sınamakta nasıl kullanılabilir? sorularını soran ilk düşünür olan Comte, gözlem üzerine çoğu yazısında, tarafsız gözlemlerin nasıl yapılabileceğini gösteren işlemler önermek yerine, daha çok, "gözlemin olguların statik ve dinamik yasalarına tabi kılınmasıyla" ilgili tartışmalar yapar. Basitçe, "teorinin kılavuzluğu olmadığında somut olguların gözleminin bilimsel gelişmeye uygun olamayacağını" öne sürer (Tatlıcan, 2011:31).

Comte, bilimsel araştırmanın ikinci temel yolu olarak *deneyi* görür. Fakat deney Comte'a göre, sosyal bilimlerde ancak kısmen uygulanabilir. Çünkü doğrudan deney, insan dünyasında uygulanmaz. Fakat deney, sadece bir olgunun düzenli akışına yapay bir biçimde müdahale etmenin mümkün olduğu durumlarda kendisine başvurabileceği için, bu yöntem en fazla fizik ve kimyaya uygundur. Gerek tüm toplumlar gerekse diğer toplumsal olgular üzerinde deneyler yapmanın hem pratik hem de çoğunlukla mümkün

olmadığını kabul eden Comte'a göre, doğal deneyler çoğu kez “olguların düzeninde belirli bir karışıklık olduğu zaman yapılır”. Comte, daha ziyade biyolojide olduğu gibi, patolojik olayların “gerçek saf deneye denk” bir uygulamayı mümkün kıldığını ve araştırmacıların normal süreçleri patolojik durumlarla karşılaştırarak anlayabileceklerini düşünür. Ona göre, biyologların hastalık araştırmalarıyla bedeninin normal işleyişini anlamaları gibi sosyologlar da patolojik örnekleri inceleyerek normal toplumsal süreçleri ayarlayabilirler¹⁹.

Comte'a göre, biyoloji ve sosyoloji için çok daha kompleks olgularını araştırmanın en uygun yolu *karşılaştırmadır*. Nitekim mevcut olan ve olmayan, benzer ve farklı unsurlar karşılaştırılarak toplumsal dünyanın özellikleri hakkında bilgiler edinilebilir. Her şeyden önce, sosyolog için merkezi öneme sahip olan bilimsel araştırma yöntemi karşılaştırmadır, çünkü bu yöntem mutlakçılığın ruhunu devre dışı bırakma gibi büyük bir görevi yerine getirir²⁰. İnsan toplumlarının yine insan türü içindeki karşılaştırılmaları sosyoloji için merkezidir. Buradaki başlıca yöntem, dünya yüzeyinin çeşitli yerlerindeki insan toplumlarının birbirinden farklı bir arada yaşama durumlarının bir karşılaştırmasına dayanır. Bu yöntem yoluyla, evrimin farklı aşamalarının tümü aynı anda tam anlamıyla gözlenebilir.

Comte'a göre, sosyolojide kullanılacak olan son yöntem ise *tarihsel analizdir*. Comte, başlangıçta tarihsel analizi karşılaştırmalı bir yöntem olarak sınıflandırsa da üç hal yarasında, genel tarihsel sürecin önemini vurgular ve sosyal dinamiğin yasalarının sadece toplumların tarihsel hareketlerinin dikkatli gözlemleriyle açıklanabileceğini düşünür (Tatlıcan, 2011:32). Çünkü Comte'a göre, insanlığın içinde evrildiği zamanın başından sonuna kadarki dönemlere ait tarihsel karşılaştırmalar yapmak, sosyolojik araştırmanın tam merkezinde yer alır. Tarihsel bir evrim anlayışının yol göstermediği sosyolojinin içi boştur. Öyleyse, sosyolojinin ilerleme ve toplumsal düzenin yasalarını araştırmaya koyulduğu zaman yararlandığı kaynaklar, her şeyden

¹⁹ Bu sosyolojik deney anlayışı daha sonra kendini Durkheim'in yöntem anlayışında gösterecektir.

²⁰ Karşılaştırmaların üç türünü birbirinden ayırır: insan toplumlarıyla-hayvan toplumlarının karşılaştırılması, insan toplumlarının birbiriyle karşılaştırılması ve bir toplumun tarihi içinde kendi kendisiyle karşılaştırılması. Comte'un kendisinin bu üç karşılaştırmaya da önem verdiğini söylese de gerçekte tek yaptığı karşılaştırmaların Avrupa toplumlarının tarih içindeki karşılaştırması olduğu açıkça ortadadır.

önce doğa bilimlerinde başarılı bir şekilde kullanılanlarla aynıdır yani tıpkı onlardaki gibi gözlem, deney ve karşılaştırmadır (Coser, 2011:25-26).

Comte'un öne sürdüğü bilim ve yöntem anlayışı ona belirli bir duruş açısı sağlamıştır. Comte'un sahip olduğu bu bakış açısı nedeniyle doğa bilimlerinden bağımsız bir *Geisteswissenschaften* anlayışına şiddetle karşı çıkar. Bu anlamda O Alman geleneğinin ve özelde Dilthey'in bilim anlayışının tam karşısında bir konumda yer alır. Comte, bu anlamda bilime tinsel kategorileri ve içebakışa dayalı deneyim anlayışını yeniden dâhil etmeye çalışan, kısacası doğa bilimlerinde kullanılan yöntemden bütünüyle farklı bir yöntem kullanan tüm anlayışları da reddeder. Comte, insan davranışıyla ilgili olarak, biri biyoloji diğeri sosyoloji olmak üzere sadece iki temel bilimin olabileceğini kabul eder. Fazlasıyla özel bir olgular öbeği olarak 'psikolojik' fenomenleri ele aldığı iddiasıyla ortaya çıkacak üçüncü bir bilim, ona göre, mitolojiden başka bir şey değildir (Tatlıcan, 2011:33). Bu da sosyolojinin tarih, anlama, yorum gibi önemli kavramalardan uzak durmasına ve sadece *olgusalılık özelliği* (gözlem ve deneyin konusu olabilecek) olan ve *açıklama* temelinde kavranabilececek alanlara yönelmesine neden olacaktır.

Bu yöneliş özelde kendisinin genelde de pozitivismi benimseyen düşünürlerin pek çok açıdan eleştirilmesine neden olmuştur. Zira Comte'un, büyük başarılar elde etmiş doğa bilimlerinden yola çıkarak (onların elde ettikleri başarılarla benzer başarılar elde etmek için) inşa etmeye çalıştığı sosyoloji, gerek epistemolojik gerekse metodolojik açıdan birçok sorunla birlikte kurulmuştur²¹. Comte'a ve onun pozitivismine yöneltilen eleştirilere kısaca değinmek gerekirse; bu eleştirilerin başında, Comte'un yeni doğmuş ve toplumu konu edinen bir bilimi, doğa bilimlerinin bir uzantısı haline getirmesi gelmektedir. O, nasıl ki fizik, kimya ve biyoloji insanlığa buluşlarıyla ilerlemeyi ve aydınlanmayı getirmişse sosyolojinin de aynı şeyi toplum/lar için ancak toplum adına yapacağını ileri sürmüştür. Bu durum ileride sosyal

²¹ Söz konusu sorunların çözümü için neler yapıldığı ise sırasıyla hermeneutik, Weber ve Giddens başlığında ele alınacaktır.

mühendisliğe²² ve daha önce de belirttiğimiz üzere sosyolojinin, yönetsel aygıtların bilgisini üreten bir bilime indirgenmesine yol açacaktır.

Comte'un pozitivist doğa bilimci yöntemi, sosyal dünyaya bir doğa bilimcinin araştırma nesnesini ele aldığı gibi yaklaşması ve toplumu bu şekilde açıklamaya çalışması nedeniyle de eleştiriler alır. Bu anlayışa göre bir sosyal olayın bilimsel açıklamasını vermek, tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi, genel yasa veya yasalara dayanarak söz konusu olayın gerçekleşme koşullarını da göz önünde bulundurarak tündengimsel bir yolla çıkarım yapmaktır.

Dikkat edilirse genel yasalara dayanarak bir sosyal olayı açıklama iddiası, sosyal bilimlerde istisnası olmayan yasaların varlığını kabul eder. Oysa sosyal bilimlerde istisnası olmayan yasaların varlığını kabul etmek oldukça tartışmalıdır. Sosyal bilimlerde, doğa bilimlerinde olduğu gibi genelleme yapmak her sosyal olayın kendine özgü şartları olduğundan oldukça zordur. İnsan tarafından oluşturulan sosyal dünya ancak kişinin diğer kişi ve kurumlarla etkileşimi sonucu oluşanlar olarak ele alınmasıyla ortaya konulabilir. Doğa bilimlerinde kullanılan açıklama yöntemi bu nedenle sosyal dünya için yeterli bir yöntem değildir.

Deneye belirli bir mesafede dursa da Comte yine de (belli bir türden) deneyin sosyolojide kullanılabileceğini savunması nedeniyle başta hermeneutik gelenek olmak üzere Weber, Schutz ve Giddens tarafından da eleştirilir. Zira toplumda ve insan üzerine deneylerin gerek sosyal bilimlerin imgelemi açısından gerekse de etik açıdan olabirliği ve doğru sonuçlar vermesi pek mümkün değildir. Zira toplumbiliminin inceleme alanı, Giddens'in da ileride belirteceği gibi her gün yeniden inşa edilen ilişkiler üzerinedir ve bu ilişkiler hem yapanlarca hem de bilim insanlarınca birer kez daha yorumlanmaya açıktırlar. Bu nedenlerle Comte'un öne sürdüğü ve doğa bilimleri örneğinden hareketle ortaya atılan bu araştırma yolları, onun hedeflediği kesin, nedensel ve objektif bilgi için geçerli sonuçlar veremeyecektir.

²² Giddens, "Comte, bilim maddi dünyada olayları kontrol altına almamızı nasıl sağlıyorsa, bizim de aynı şekilde kendi kaderimizi biçimlendirebileceğimize inanıyordu. Eğer toplumsal eylemi tabiat kanunlarıyla belirlenen bir mekanik olaylar dizisi olarak kabul edersek hem geçmişini yanlış anlamış hem de sosyolojik çözümlemenin gelecekteki olayları etkilemekte ne denli yardımcı olabileceğini kavrayamamış oluruz. İşte bu yüzden Comte'un "Prevoir pour pouvoir" düşüncesinin sosyal teknoloji olarak anlaşılmasına katılamayız", der (Giddens, 1998:21-23).

Comte'un formüle ettiği fikirlere getirilen bir diğer eleştiri, olguların en baştan belirlenmiş, bir anlamda katı teorik çerçevelerde el alınması durumunun hayat akışı, insanın eyleyenliği ve öznelerarası eylem olanağına kısıtlılık getirmesiyle ilgilidir. Hayatın akıp giden seyrini değişmez katı teorilere sığdırmaya çalışmak ve bir anlamda olguları teorilere uydurmaya çalışmak ve olguları kendinden menkul saymak sosyolojinin bir anlamda dönüşüm olanağını içinde barındıran eylem kavramından ve değişen dünyayı anlama çabasından onu mahrum etmiştir. Zira bu bakış açısı daha sonraları özellikle yapısalcılık ve işlevselcilik gibi düşünce akımlarının eylemi yapıya, nesneyi özneye, bireyi de topluma indirgemelerine yol açmıştır ki bu durum Giddens tarafından eleştirilmiştir. Eyleyen bireyi ve etkileşimi göz önüne almadan formüle edilen bu anlayış değişimi de evrime indirgemıştır. Düz doğrusal bir çizgide ilerleyen ve geri dönüşü olmayan bu evrim Comte'ta kaçınılmaz bir son olarak formüle edilmiş ve adeta *eskatolojik* bir anlayış ortaya çıkmıştır. Oysa bir bilim olarak sosyolojinin görevi tarihin son noktasının neresi olduğu tahmin etmekten ziyade, insanların yaptığı şeyleri neden yaptıklarını anlamaya, yorumlamaya ve açıklamaya çalışmaktır, üstelik bu süreçte bilimsel olgular kazanılır, inşa edilir ve doğrulanır. Sadece bu da değil Comte'a göre, genel olarak bilimsel yöntem tüm bilimler için aynıdır. Oysa kendine göre konuları ve yöntemi olan bilimler temelde tek bir bilime indirgenemez. Gerçeğin farklı boyutlarını ancak farklı bilimler verebilir. Ve bu farklı bilimlerin kendine göre yöntemleri vardır ve olmalıdır.

Yine Comte'un, bilim nesnel, bilimsel bilgi nesnel olarak doğrulandığı için güvenilir bilgidir, diyerek nesnelliği bu şekilde formüle etmesi ve bilim insanının hem tarafsız ve tüm değerlerden, kişisel kanaatlerden arınmış olduğu hem de gözlemleri sonucu üretilen bilginin nesnesine denk olabileceği/olması gerektiği iddiası oldukça büyük yanılgıları beraberinde getirmiştir (Chalmers, 2007:29). Sosyal bilimciler, ilk etapta, nesnel olmak ve bilimsel olana uygun hareket etmek amacıyla, kendi tarihsel, kültürel ve politik etkilerin belirleyiciliğinden yalıtık oldukları ya da olmaları gerektiği düşüncesini taşımış, inceledikleri kültürel ve tarihsel nesnenin de bu özelliklerden arınmış bir "şey" olduğu savını öne çıkarmışlardır. Oysaki sosyolojide, hem araştırmacı hem de incelenen konunun kendisi tarihseldir ve kültürle çerçevelenmiştir. Böyle bir durum bu nesnellik anlayışıyla ters düşmektedir. Zira birer fail olarak bilim insanları

içinde yaşadıkları kültüre göre ve sahip oldukları ön yargılarla, inançlarla dünyaya bakarlar. Bu da pozitivist nesnellik anlayışının yeniden formüle edilmesi zorunluluğunu getirir²³. Üstelik Comte'a göre bilim, bir doğru boyunca ilerler ve her bilim metafizik, teolojik ve pozitif evreden geçer. Bu, bilimin birikimli olarak ilerlediğinin ifadesidir. Oysa Thomas Kuhn'un da öne sürdüğü gibi bilim birikimli olarak ilerlemez; bilimde kopukluklar, zikzaklar, hatta devrimler söz konusudur (Kuhn, 2000:162).

Bu eleştiriler ve tartışma konuları (sosyolojinin nesnellığı, açıklamaya dayalı yöntem anlayışı, ilerlemeci tarih anlayışı, olgu temelli sosyolojisi gibi) daha o günden günümüze kadar etkisini sürdürerek devam etmiştir. Bu durumun uzun soluklu olmasında Comte'un eleştirmenleri yanında taraftarlarının da büyük etkisi vardır. Dolayısıyla hem Comte'un pek çok açıdan takipçisi olması ve yukarıda yer verilen pozitivist akımın takipçisi olması hem de pozitivist yöntem anlayışını daha sistemli bir hale getirmesi nedeniyle Durkheim şimdiki başlıkta yöntem tartışmaları ekseninde ele alınacaktır.

1.4. Emile Durkheim (1858-1917) ve Yöntem Anlayışı

Bu başlıkta genel olarak Durkheim'in bilim anlayışına ve ardından sosyolojide süregelen yöntem tartışmalarında edindiği pozisyona, bunların esas konumuzu teşkil eden Giddens'in sosyolojisi ve yöntem anlayışındaki karşılığına yer verilecektir. Çünkü sözü edilen tartışmalar aynı zamanda Durkheim sosyolojisinin önemli yapıtaşlarını oluşturmaktadır. Şöyle ki Durkheim'in birey-toplum ilişkisinde topluma yaptığı özel vurgu ve bu bağlamda, yapı-eylem karşılığında öne çıkardığı yapı kavramı; anominin toplumda yol açtığı sorunları ortadan kaldırma gayreti ve buna eşlik eden "düzen" arzusu karşımıza sadece sosyolojik bir kavrayış olarak değil, fakat aynı zamanda politik ve toplumsal eleştirileri barındıran tartışmaları beraberinde getirmektedir. Özellikle Giddens, inşa etmeye çalıştığı teorisinde Durkheim'ı adeta aşılması gereken bir mihenk taşı olarak görmektedir.

²³ Nesnellik anlayışının değişmesi zorunluluğu için bkz. Wallerstein, I. ve diğerleri (2000) *Gulbenkian Sempozyumu Sosyal Bilimleri Açın.Ş.Tekeli* (Çev.). İstanbul: Metis.

Öncelikle Durkheim'in pek çok anlamda Comte'un takipçisi olduğunu söylemekle başlayabiliriz. Durkheim'in, Comte'a karşı olan ilgisi ve yakınlığının en önemli sebebi, Comte'un bilime olan inancı fakat onu da aşan bir biçimde söz konusu bilimin önderliğinde 'daha iyi bir toplum' yaratmak konusundaki isteğidir. Durkheim, bu amacına ulaşmak için, Comte'un düşüncelerinin fazla önemsenmediği ve geleneksel akademik yapının 'toplumbilimi'ne karşı düşmanca tavır sergilediği o dönemde, sosyolojiyi yeniden tesis etmeye çalışmıştır (Tatlıcan, 2011:50). Dolayısıyla Durkheim'in sosyolojisinin merkezinde, bilimselliği o zaman için tartışmasız kabul edilen toplumsal olgular üzerine inşa edilmiş ve bunların yasalarla açıklandığı bir teori yer alır. Durkheim teorisini üç önemli anlayış üzerine temellendirmiştir. Bunlar, toplumsal olguların şeyler gibi incelenmesi gerektiği; toplumsal olguların bireyler üzerinde ve dışında bir niteliğe sahip olduğu -ki bu niteliği nedeniyle de- bireyi önceleyen hatta onu çeşitli bakımlardan baskılayan bir konumu olduğu ve sosyolojinin amacının nedensel açıklamalar yapmaktan geçtiği düşünceleridir.

Durkheim, teorisinde iki imgeyi çok etkili bir biçimde kullanmıştır. Bunlardan birincisi, kendi döneminde geçerli olan 'doğa bilimleri' imgesi ve bu imgeden hareketle oluşturulan bilim dilidir. İkinci olarak birçok bakımdan halefi olan ve fizik bilimine özel bir önem veren Comte'un aksine, teorisini itibariyle biyoloji biliminden oldukça etkilenmiş ve söz konusu bilimden örneğin, patoloji, yapı, bütünleşme gibi birçok kavramı sosyolojisine dâhil etmiştir. Yine Durkheim'in teorisinde toplum, tıpkı vücut gibi, bütünü yaşamını sürdürmesi için gerekli katkıları yapan, değişen, birbirleriyle etkileşen, karşılıklı olarak birbirlerini destekleyen parçalardan oluşan yapısal-işlevsel bir sistem olarak anlam kazanır (Pope, 2008:79). Örneğin Durkheim'a göre, sağlıklı bir toplum dayanışmanın yüksek olduğu ve hastalıklı bir toplum da anominin kargaşaya yol açtığı ve toplumsal düzenin işleyişinin bozulduğu toplumdur. Nasıl insan organizması üzerinde çalışan tıp doktoru sağlıksız bir durumu teşhis ettikten sonra tedaviye başlıyorsa, sosyal bilimci de bilimsel yollarla toplumsal organizmada tespit ettiği patolojik durumları sağlığa kavuşturmaya çalışmalıdır, savını ileri sürer. Bu boyut olmazsa, Durkheim'a göre, hiçbir bilimsel çalışma en küçük bir çabaya bile değmez.

Durkheim'in genel olarak teorisinde bir düzen arayışında olduğunun izleri görülür. *Düzenin* olmaması, otoritenin zayıflaması ya da işlevsizleşmesi toplumu anarşi ve parçalanmaya sürükler (Durkheim, 2006a: 56-57). Kısaca kaos olarak adlandırılan bir dönemde²⁴ yaşayan Durkheim, bahsedilen kaos ortamını ortadan kaldırmaya dönük çabalar içine girmiştir. Bu yüzden Durkheim'in yaklaşımının temel bir hedefi, sosyolojik düşünceleri beden politikasına, özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonunda Fransa ve Avrupa'daki gerilimler, krizler ve çıkmazlara pratik olarak uygulamaktır. Bu uygulamayı desteklemek için Durkheim, dinin ve geleneksel düzenin zayıflaması karşısında ahlaki bir reform geliştirmeye çalışmıştır (Slaterry, 2010:118).

Durkheim'in sosyolojisi ve pozitivismi²⁵, Comte'dan da devranılan bir bilim geleneğinin sonucu olarak empirik açıdan gözlenemeyen metafizik ve teolojik olguları reddeder. Durkheim, tıpkı Comte gibi, özellikle yeni toplum biliminin sonuçlarına dayanılarak, felsefenin tümüyle gözden geçirilmesini, yeniden düzenlenmesini ister. Ona göre, değiştirilip yeniden düzenlenmesi gereken alanların başında da bilgi teorisi gelmektedir. Çünkü geleneksel felsefe akımları bilgi alanındaki sorunları belirlemede, çözümlemede ve çözümede yanlış yönelimler göstermişler ve başarılı olamamışlardır. Bunlar, bilginin kaynakları ve dayanaklarını, araçları ve kadrolarını, özellikleri ve doğruluğunu bireysel-özel etmenlere bağladıkları için, bir türlü objektif olamamış, hep önel kalmışlardır (Kemerlioğlu, 1996:92). Durkheim, sosyolojiyi, böyle bir felsefeden

²⁴ Fransız Devrimi'nden sonra Fransız ulusu, monarşistler- anti-monarşistler, Katolikler-laikler ve sermaye-emek arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle sürekli sarsılmış, harap olmuştur. *Muhafazakârlar* dine, otoriteye, hiyerarşik yapıya ve geçmişin çok dengeli toplumuna özleni duyarak, tekrar o koşullara dönmek isterken; *liberaler*, bireysel hak ve özgürlüğe ve barışçı araçlar kullanarak özgür, laik, demokratik cumhuriyetin kurulabileceğine inanıyorlardı. Öte yandan *radikaller* ise, toplumsal adaletin sağlanması için devrimci dönüşümü gerekli görmekteydiler. Toplumun alt katmanları daha fazla eşitlik talep ederken, üst katmanlar ayrıcalıklarını korumak ve kaybettiklerini yeniden kazanmak arayışı içindeydiler. Bu dönemde farklı türde yönetimler art arda iktidar oldu. 1870 Alman yenilgi, Dreyfus Skandalı, I.Dünya Savaşı ve kayıplar, artan intihar olayları Fransa'nın nasıl bir kargaşa içinde sürüklendiğini gözler önüne sermekteydi (Pope, 2008:76). Dreyfus Skandalı özetle, 1894 yılında Fransız genelkurmayında çalışan Yahudi bir askerin haksız yere suçlanmasıyla başlayan olaydır; Emile Zola ve Durkheim gibi dönemin önemli düşünürleri olayın müdahilleri olmuşlar ve Fransız subayın masumiyetinin kanıtlanması için çabalamışlardır.

²⁵ Durkheim'in pozitivist mi rölativist mi olduğuna dair tartışma için bakınız: Gieryn,F.(2010). Durkheim'in Bilimsel Bilgi Sosyolojisi. (Ed.).B.Balkız- V.S.Öğütte. *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri, Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar* içinde(452-492).Ankara:Doğubatu

bağımsız²⁶ hale getirmek için çabalamıştır. Bu nedenle diğer pozitivistlerde olduğu gibi Durkheim da *empirik* olarak gözlenebilir dünyanın işleyişinde zorunlu metafizik veya teolojik güçlerin olduğu görüşünü şiddetle reddetmiştir. Pozitivist kimliğinden dolayı insan davranışının incelenmesinde doğal bilimlerin yöntem ve işlemlerini kullanmak istemiştir. Bilimin, neden ve sonuçların yasa benzeri ilişkilerinin tesisi ve tanınması ile ilgili olması gerektiğini ileri sürmüştür (Keat ve Urry, 1994:99). Dolayısıyla Durkheim, sosyolojiyi, amacı nedensel açıklama olan bir doğa bilimi olarak düşünmüştür. Sosyolojinin yönteminin tümüyle nesnel olması gerektiğini ve toplumsal olguların birer nesne gibi incelenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bunu yapmak için sosyolog peşin fikirlerden sıyrılmalı, olguların nesnel niteliklerine ulaşmalı, normal ile patolojik'i ayırıp toplumsal olayları açıklamalıdır.

Sosyolojide uygulanması için oluşturmaya çalıştığı yöntemi ve onu uygularken uyulacak kuralları özellikle *Sosyolojik Metodun Kuralları* (Durkheim, 1994) adını taşıyan kitabında açıklayan Durkheim, sosyolojiyi, metafizik ve felsefeden derhal uzaklaştırmaya gayret eder. Ona göre, bir olgular sınıfını bilimin boyunduruğu altına sokmak için onları özenle gözlemek, betimlemek, tasnif etmek yetmez; bundan çok daha gücünü başarıp, Descartes'ın sözüne atfen hangi yoldan gidildiğinde bilimselleştiklerini bulmak, yani içlerinde kesin bir belirlenime, mümkünse ölçüye gelen herhangi bir nesnel unsur saptamak gerekir (Durkheim, 2006b:18). Durkheim, buradan hareketle özenle izlediği üç önemli aşamayı sıralayarak yöntem anlayışını ortaya koymaya başlar. Öncelikli olarak ele alacağı olguyu sistematik bir şekilde tanımlar, ikinci olarak bu olguya ilgili yapılan çalışmaları ve onunla ilgili tanımları tek tek ele alır. Toplumsal kaynaklı olmayanları ayrıntılı gerekçeler göstererek çürütür. Son olarak incelenen olgunun tamamen sosyolojik bir açıklamasını yapar. Bu yöntemi her eserinde dikkatli bir şekilde uygular. Şimdi sırayla onun öne sürdüğü sosyolojik yönteme ve kurallarına bakalım.

²⁶ Bilimle felsefe arasındaki ayrışma Comte tarafından bir boşanma olarak ilan edilmiştir. Her ne kadar bu boşanma doğrudan doğruya felsefi endişelerin değil, öncelikle Aristoteles metafiziğinin dışlanması anlamına gelse de bu birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Felsefenin sorgulama imkânına karşı alınan bu tavır sosyolojinin refleksifliğini yitirmesiyle sonuçlanmıştır. Felsefeden bağımsız bir sosyolojinin sonuçları için bakınız: Wallerstein, I. ve diğerleri (2000). *Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın*. Ş. Tekeli (Çev.). İstanbul:Metis.

Durkheim, sosyolojiyi diğer sosyal bilimlerden ayırmak üzere, sosyolojinin kendi özgül nesnesi olduğunu, 'diğer bilimlerin alanına girmeyen', toplumsal olgular alanına giren 'bir gerçekliği' bulunduğu görüşünü savunur. Ona göre sosyolojiye özgülüğünü ve gerçekliğini veren asıl faktör toplumsal olgulardır. Bilimsel bir araştırma, ancak karşılaştırılabilir olgular üzerine dayandığı takdirde amacına ulaşabilir ve karşılaştırılması yararlı olacak bütün olguları bir araya getirebildiği ölçüde başarı şansı daha büyük olur. Ama bu doğal yakınlıkların güvenilir bir biçimde kavranabilmesi, günlük terimlerin oluşmasındaki gibi yüzeysel bir inceleme ile olanaksızdır. Bundan dolayı bilgin, araştırmalarına konu olarak, günlük dilin sözcükleriyle temsil edilen, kabaca bir araya getirilmiş olgu kümelerini alamaz. Tersine, incelemek istediği olgu kümelerini, onlara bilimsel olarak ele alınabilmeleri için zorunlu olan türdeşliği ve özel anlamı vermek üzere, kendisi oluşturmak zorundadır (Ozankaya,1986:1). Bu anlamda onun yapması gereken ilk iş inceleme nesnesi olan *olguyu tanımlamaktır*. İşte bu nokta Giddens'ta çifte-hermeneutiğin ilk ayağını oluşturur, Giddens'in yapılaşma teorisi pozitivizmin öne sürdüğü ve eksik bıraktığı yorumlama işini, araştırmacının terminolojisi ve yorumunun yanında aynı zamanda sıradan eyleyenlerin/faillerin de kendince yorumladıkları bir dünyanın varlığından hareket ederek gidermeye çalışır²⁷.

Durkheim, birey üzerinde dış baskı icra etmeye muktedir olan ya da ayrıca bireysel tezahürlerinden bağımsız kendine özgü bir varlığa sahip olup, belirli bir toplum çerçevesinde genellik taşıyan sabit ya da sabit olmayan her yapma tarzını toplumsal olgu²⁸ olarak tanımlar (Durkheim, 1994:49). Durkheim, olgunun ne'liğine dair üç önemli özelliği sıralar.

İlk gösterge, *sosyal olguların bize dışsal* olmasıdır. Durkheim, bununla toplumsal olguların varoluş nedenlerinin bizim dışımızda olduğunu yani sosyal

²⁷ Bu konuya Giddens'ı ele alacağımız yerde tekrar döneceğiz.

²⁸ Ona göre, sosyologun inceleyebileceği toplumsal olgular üç gruba ayrılmaktadır. 1- Nüfusun, bölgesel örgütlenmenin ve teknolojinin (binalar, makineler) hacmi ve yoğunluğu gibi morfolojik yapıyla ilintili olanlar,2-Aile, din, politik ve ekonomik gruplar gibi, inançları ve pratikleri kapsayan toplumsal kurumlar,3- Ahlaki kavramları, dinsel dogmaları, politik ve ahlaki kuralları kapsayan düşünce akımları, kolektif temsiller (Swingewood,1998:134). Sosyolog araştırmacının ele alacağı üç önemli olgu grubu artık açık-seçik bir şekilde gözlerinin önüne serilmiş ve böylece karmaşık bir alan olan toplumun nasıl ele alınacağına ilişkin kafa karışıklığı bu şekilde giderilmiştir.

olguların varoluşlarının nedenlerinin iç gözlem ile keşfedilemeyeceğini anlatmak ister. Ona göre sosyal olgular, bizim bireysel bilinçliliğimiz dışında, bir dizi dışsal beklentiler ve yükümlülüklerin, inanç ve pratiklerin yer aldığı sosyal yaşamın bir göstergesidir. Sosyal olguların ilk göstergesi bizim bir parçamız değil fakat bize dışsal olmalarıdır. Sosyal olguların ayırt edici diğer iki göstergesi deneysel ölçütlerle ilgilidir. Bu araçlar sayesinde sosyal olguların varlığını ve doğasını tanıyabiliriz çünkü bir *sosyal olgu toplumda geneldir*, bireysel manifestolarla ilgisi bulunmadığıdır.

Son gösterge ise kişinin iradesinden bağımsız olarak her bireye empoze ettiği *zorlayıcı güçtür*²⁹. Dışsal sosyal baskı, insanları belirli bir tarzda davranmaya zorlar. Böylesi bir baskı³⁰, dolaysız fiziki zorlamadan, bireyin dışsal bir sosyal gücü bilinçsizce içselleştirmesine kadar sıralanan çeşitli formlar alır (Keat ve Urry, 2001: 136-137).

Durkheim açısından toplumsal olgu, birey üzerine dıştan bir baskı yapabilen, saptanmış ya da saptanmamış her türlü davranış tarzıdır. Durkheim'a göre, şimdiki toplumsal olguların çoğu bizim işimiz, eserimiz değil, bizden önceki kuşakların işi, eseridir. Toplumsal gerçek ve değişimlerin kısmen davranışlarımızın sonucu olduğu doğrusa da davranışlarımızın doğrudan doğruya bilincinde olduğumuz söylenemez³¹. Durkheim, bireylerin, bir toplumsal olgunun doğuşunda bir rol üstlenebildiklerini ama bir toplumsal olgunun var olması için çok sayıda bireyin bir arada etkileşime girmeleri gerektiğini ileri sürmektedir (Swingewood, 1998:125). Toplumsal olgu kavramı, Durkheim'da, zihinsel faaliyet yerine, gözlem ve deneyle toplanması gereken bilginin

²⁹Bu zorlayıcı gücü bireyin üstünde yer aldığını söylediği topluma vererek bir anlamda bireyin tüm özgürlük alanını topluma karşı kısıtlamış ve çok ciddi politik sorunları da beraberinde getirmiştir. Zira bireyin karşısında ve ona rağmen var olan toplum anlayışı 'totaliterliğin' bir anlamda imkânlarını da gözler önü sermiştir. Pozitivizmin totaliter rejimlerle bağlantısı için bkz: Dipnot Dergisi 2010, 3, İstanbul: Mitani ve Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi,3, Pozitivizm 2013, İstanbul: Evrensel ve son olarak Horkheimer,M.,Adorno,T. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar I*. O. Özgül.(Çev.) İstanbul: Kabcacı.

³⁰Durkheim burada çok dikkat çekici bir örnek verir; "Örneğin yurttaşlarımla Fransızca konuşmak zorunda değilim, geçerlikteki parayı kullanmak zorunda değilim; fakat başka türlü davranmam da imkânsız bir şeydir. Eğer bu zorunluluğun dışına çıkmaya kalkışacak olursam yaptığım bu girişim feci bir başarısızlığa uğrar. Diyelim ki, bir sanayici olarak, geçen yüzyılın yöntem ve metotlarıyla çalışmamı engelleyecek hiçbir şey yoktur, ama böyle yapacak olursam iflase sürükleneceğim kesindir", der (Durkheim, 1994:37).

³¹ Giddens, Durkheim'in bu duruşuna karşı olarak yapılaşma teorisinde hem insanın geçmiş kuşaklar tarafından şekillendirildiğini hem de fail olarak kendi eylemlerini ve dünyalarını şekillendirdiklerini öne sürer.

bütün nesnelere gösteren ‘temel ilkeler’inden birisi haline gelmiştir. Toplumsal olgular artık tekil bir bireyin kavradığı gerçeklikten çok farklı bir gerçekliği yansıtan, dışsal³² şeylerdir.

Toplumsal bir olgunun ne olduğunu tanımladıktan sonra artık onların bilimsel olarak nasıl inceleneceği konusuna yönelen Durkheim, yönteminin ikinci adımı olan toplumsal olguların incelenmesiyle ilgili kurallarını ortaya koyar.

Durkheim’in yönteminin doğrudan temelini oluşturan önerme; *toplumsal olguların şeyler gibi ele alınması* gerektiğine ilişkin önermedir. Toplumsal olguların maddi şeyler kadar *şey* olduğunu iddia eder. Dıştan bilinen içten bilene nasıl karşıtsa, şey de *ideye* öylece karşıttır. Zihin tarafından doğal olarak nüfuz edilebilir olmayan her bilgi objesi, basit bir zihinsel analizle hakkında sadık bir kavrayış elde edemeyeceğimiz her şey, zihnin ancak gözlemler ve deneyimler yoluyla, en dışsal ve en dolaysızca erişilebilir karakterlerden, en az görülebilir ve en derin karakterlere derece derece geçerek, kendi kendisinden çıkması koşuluyla kavrayabildiği her şey *şeydir* (Durkheim, 1994:19). Yani şeyler (olgular), algılarımızın ötesinde göremediğimiz gerçeklik değil, aksine duyu organlarıyla algıladığımız, hissettiğimiz, yaşadığımız, doğrudan gördüğümüz haliyle gerçekliktir ve şeylerin nasıl oluştuklarını saptamak da aslında onların nasıl bir şey olduklarını saptamaktır. Demek ki, belirli bir kademedeki olguları şeyler gibi ele almak, onları gerçeğin şu ya da bu kategorisi içinde sınıflandırmak demek olmayıp, onlar karşısında belirli bir zihinsel tavır almaktır. Bu anlamda matematiksel objeler istisna edilirse, her bilim objesi bir *şey*³³’dir. Çünkü matematiksel objeleri, en basitlerinden başlayarak en karmaşıklarına kadar bizzat kendimiz inşa ettiğimize göre, bunların ne olduklarını bilmemiz için, kendi içimize

³² Gerek Durkheim’in bilime bakışını gerek yöntem anlayışını gerekse toplum anlayışını ele veren, fakat oldukça ciddi sorunlara yol açan olgu anlayışı önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Şöyle ki Comte’un yöntem ve olgu anlayışının devamı olarak ortaya konulan insana ve insan hayatına dışsal bir olgu tanımının olanaksızlığı hermeneutik gelenekten itibaren Weber’de, Schutz’da ve özellikle Giddens’ta eleştirilmiştir. Olguları insandan ve insan eylemlerinden ayrı tutan Durkheim insanın olguların inşasındaki payını neredeyse sıfıra indirmiş ve bu anlamda Comte’da temelleri atılan bireye karşı toplumun belirleyiciliği, nesneye karşı öznenin belirleyiciliği, eyleme karşıda yapının belirleyiciliği anlayışını daha da derinleştirmiştir.

³³ Sosyolojinin inceleme konusunun ne’liğine ilişkin tartışma Giddens’ta toplumsal pratikler olarak formüle edeceği kavramla devam edecektir.

bakmamız ve kaynaklandıkları zihinsel süreci içsel olarak analiz etmemiz yeterlidir (Aytekin, 1994:15-16).

Sosyolojinin araştırma nesnesi olan olguların nasıl ele alınacağını gösterdikten sonra Durkheim deney, gözlem ya da istatistiki verilerinin birer *şey* olarak nasıl ele alınacağını gösterir. Bundan sonrada yönteminin temel ögesini ortaya koyar. Ona göre yöntemin temel ilkesi, nedensel açıklamadır ve toplumsal olgunun temel nedeni, toplumsal olgulardan önce gelen bilinç hallerinde aranmamalı, önceki toplumsal olgularda aranmalıdır³⁴.

Araştırmacı sosyolog, Durkheim'in önerdiği yöntemini uygularken adım adım şu ilkeleri uygulamalıdır. O, her şeyden önce sahip olduğu bütün ön-nosyonlar/kavrayışları sistematik bir biçimde tasfiye etmelidir. Duygularını işe karıştırmamalıdır (Durkheim, 1994:71). Durkheim'a göre, bu ilk kural bütünüyle negatiftir çünkü amiyane nosyonların sultasından kurtulmayı öğretir sosyologa, fakat nesnel bir inceleme yapabilmesi için bu olguları ne tarzda ele alması gerektiğini söylemez. Bilim nesnel olmak için *duyumsuz* meydana gelmiş olan kavramlardan değil, duyumdan hareket etmek zorundadır. Bilim ilk tanımlarının öğelerini duyumsal verilerden almalıdır. O halde sosyolog, toplumsal olguların herhangi bir kategorisini araştırmaya girişeceği zaman, bu olguları, bireysel tezahürlerinden yalıtılmış olarak kendilerini gösterdikleri bir yönden ele almaya çaba sarf etmelidir (Durkheim, 1994:86). Kısacası toplumsal olgular kendilerini açığa vuran bireysel olgulardan ne kadar tam olarak yalıtılabilirlerse nesnel olarak tasarlanmaya o kadar elverişlidirler. Bu tanım sosyoloji geleneğinde uzun bir tartışma başlatmış ve anti-pozitivist akımın en çok üzerinde durduğu noktalardan biri olmuştur. Zira toplumsal olguların bizzat kendisi de toplum içindeki bireylerin yapıp etmelerinde oluşmaktadır ve bu durumun etkiden uzaklaştırılması söz konusu değildir. İleride detaylı bir biçimde ele alınacağı üzere

³⁴ Durkheim, toplumsal bir olgunun nedeninin yine toplumda aranması gerektiği düsturunun en iyi biçimde "İntihar" adlı eserinde tatbik etmiştir. Buna göre intiharların gerçek nedenleri olan toplumsal güçler bir toplumdan diğerine, bir dinden diğerine değişiklik gösterse de önemli olan bireyden değil, grup veya toplumdan kaynaklanmış olmalarıdır. İlk bakışta bireysel yapının bir sonucu gibi görünen intihar, gerçekte toplumsal yapının bir sonucudur. Her toplumun morfolojik ve sosyal yapısına göre, intihara kolektif eğilimi vardır. Bu durum belirli bir oranı geçmemek koşuluyla normaldir. Durkheim bu durumu sayısal veriler ve karşılaştırma yöntemiyle açıklar. Bu anlamda toplumsal bir olgu olan intihar, bireyin dışındadır ve birey üzerinde zorlayıcı bir gücü vardır (Durkheim, 1986:426).

Giddens, bu tartışmaya yapılaşma teorisi ve özelde de *yapılaşma ve çifte hermeneutik* ile son vermeye çalışır.

Durkheim'in yöntem anlayışıyla ilgili son bir noktaya da dikkat çekmemiz gerekir. Zira Durkheim, sosyolojinin yegâne inceleme konusu olan toplumsal olguyu tanımlayıp ikinci olarak ortaya olguların araştırılmasına ilişkin kuralları koyduktan sonra araştırmacıya ciddi bir uyarıda bulunur. Çünkü sosyolog tüm olguları ele almanın bilimsel bir çaba olamayacağını bilir ve bu nedenle olgular arasında bir ayırım yapmak zorundadır.

Sosyal olgular iki biçimde görünürler. Bir kısmı herhangi bir toplumsal türü meydana getiren bireylerin hepsinde değilse bile büyük bir çoğunluğunda bulunur; bir kısmı da herhangi bir türde istisnai olur, bunlar sınırlı bir azınlığa özgüdür. Böylece bir türde genel olan olgular normal, istisnai olanlar ise patolojik olarak tanımlanır. Ancak hemen eklemek gerekir ki bir olgu ancak belirli bir türe göre normal veya patolojik olabilir. Yoksa her türe uygulanabilecek soyut ve mutlak bir normal veya patolojik hal yoktur (Kösemihal, 1971:41). Bu nedenle bir olayın normal olup olmadığını anlamak için belirli bir toplumsal türün evrimindeki çeşitli evreler de göz önünde tutularak genel olup olmadığına bakmak gerekir. Genel ise normal, değilse patolojiktir. Sosyolog bir olgunun genelliğini gözlem yoluyla ortaya koyduktan sonra geçmişte bu genelliği sağlayan toplumsal koşulları belirler. Eğer bu koşullar, kuruluş halinde bulunan toplumda hala sürüp gidiyorsa normaldir, gitmiyorsa patolojiktir.

Mademki, normal olguları karakterize eden genelliğin bizzat kendisi de açıklanabilir olan bir olgudur, o halde, bu genelliği gözlem yoluyla direkt olarak saptadıktan sonra açıklamaya çalışmak yerinde olur (Durkheim, 1994:104). Sosyolog araştırmacı da olguları ayırıp normal(genel) olana³⁵ yönelmeli ve daha sonrada bu olguyu toplumsal nedenleriyle birlikte açıklamalıdır.

³⁵Başta sosyolojinin ve diğer bilimlerin(psikoloji, psikiyatri vs) genel olana ve normal olana yönelmesi, bunun karşısındaki her şeyi patolojiye indirgemeye çalışarak hem bilimlerden hem de toplumdaki dışlanması, yok sayılmaya çalışılması Foucault ile birlikte yönetim ve ayıklama için bu bilimlerin işbirliğinin bir göstergesi olarak eleştirilecektir. Zira sosyal bilimler Foucault'ya göre demografiden beri yöneticiler için önemli bilgi sayılan birer işbirlikçi disiplinlerdir. Kimi zaman insanlar, patolojik olanı yaygınlaştırma ve meşru gösterme eğilimindedirler. Bu nedenle nesnellik ve normallik sadece toplumsal

Tıpkı Comte gibi sosyolojisinde toplumsal bir proje barındıran Durkheim, bilim ve yöntem anlayışını asıl olarak, bilimsel çalışmalarla, toplumsal karışıklığa son verilebileceği ve toplumun ahlâkî açıdan yeniden örgütlenmesine katkı sağlayabileceğini düşünmüştür. Tüm çalışmalarının gerisinde bu tür kaygılara sahip olan Durkheim, bu anlayışa göre formüle ettiği bilim ve yöntem anlayışları açısından oldukça yoğun bir şekilde eleştirilir. İleride derinlemesine ele alınacak olanlar da dâhil olmak üzere Durkheim'a yöneltilen eleştiriler özetle şunlardır.

Sosyolojinin temel kurallarını ortaya koyma teşebbüsünde bulunan Durkheim, “sosyolojik olan”ın ne’liğine dair fikirlerinde pozitivist doğa bilimi ve yöntemini temel alır. Tıpkı Comte gibi sosyal dünyaya bir doğa bilimcinin araştırma nesnesini ele aldığı gibi yaklaşma çabasında olan Durkheim, kendi pozitivist duruşunu şöyle ifade etmiştir: “Bizim temel amacımız, bilimsel rasyonalizmin alanını insan davranışlarını da kapsayacak sınırlara kadar genişletmektir. Bunu, geçmişin ışığında neden sonuç ilişkileriyle açıklanabileceğini ve bu neden-sonuç ilişkilerinin de gelecek için bir eylem kılavuzu oluşturabileceğini göstererek yapmak istiyoruz. Bizde pozitivism olarak adlandırılan şey aslında bu rasyonalizmin ürününden başka bir şey değildir.” (Durkheim, 2004:17). Sosyolojik olan, rasyonel pozitivist bir bakış açısı altında irdelenerek, neden sonuç ilişkisine sahip nesnel bir bilgi olarak ortaya konmalıdır. Sosyologun görevi bu olgular arasındaki nedensel ilişkileri açığa çıkarmak olmalıdır. Sosyologun görevinde mümkün olduğunca nesnel olması, inceleme nesnesinin kendisinin dışında bir varoluşa sahip olması gerektiği kabulüyle desteklenmiştir. Ancak toplumsal olguların buna ne ölçüde uygun olduğu, böylesi bir “şey”leştirme ile “sosyolojik olan”a ilişkin unsurların dışarıda kalıp kalmayacağı oldukça şüphelidir (Baert, 2010: 39).

Toplumu bir organizmaya benzeten Durkheim'a göre toplum, kendine özgü bir düzen ürettiği sürece ona müdahale gereksiz ve yanlıştır; ancak, bu düzen üretilmediği veya yapısal düzensizlikler ortaya çıktığı zaman, sosyologların müdahale etmesi gereken bir “sosyal mühendislik” durumu ortaya çıkmış demektir. Sosyolojinin

---

olgunun yaygın oluşuna göre açıklanamaz. Bu bilgiler için Foucault'nun çeşitli eserlerine bakılabilir: Bilginin Arkeolojisi, Büyük Kapatılma, Hapishanenin Doğuşu.

ve sosyologların böyle bir görevle bilim yapmaya çalışmaları onların politik müdahalelere açık kalmalarına yol açmıştır.

Üstelik Durkheim'in sosyolojisi, toplumda bütünlüğün ya da mutabakatın önemini, çatışmayı neredeyse tamamen bir kenara atacak ölçüde vurgular. Her şeyden çok toplumla birey arasındaki ilişki üzerinde odaklanıp ara yapıları ihmal eder ve bu nedenle onun sosyolojisinde bir kurumlar teorisi bulunmaz. Ahlaki ideallerin doğasıyla çok fazla ilgilenir ve siyasi iktidarın oynadığı rolü dikkate almamış olduğu ve toplumsal düzen ile dengeyi takıntı haline getirdiği için toplumsal yeniliğin ve toplumsal değişimin etkilerini yeterince değerlendirememiş olduğu gerekçeleriyle eleştirilir³⁶.

Durkheim'in düzene olan vurgusu onun devrimci düşünceye karşı olan bir teorisyen olduğunu gözler önüne serer. Onun toplumsal anlayışının çerçevesini devrim değil, evrim oluşturuyordu. Anlamlı sayılabilecek büyük değişimlerin temelinde, uzun vadeli toplumsal gelişme süreçlerinin var olduğunu sık sık vurgulamıştır. Radikal bir toplumsal dönüşüm mekanizmasının temelinde sınıf çatışmasının olduğunu kabul etmeyerek Marksizm'den ve bütün devrimci eylem anlayışlarından ayrılır (Giddens, 1996: 117).

Durkheim'e göre sosyolojinin amacı, insan davranışı hakkında, bu davranış üzerine önceden yapılmış gözlemler temel alınarak, tümevarım yoluyla teoriler inşa etmektir. Teoriler bu gözlemlerden hareketle oluşturuldukları için, davranışın dışarıdan "görülebilir" nitelikleri üzerine yapılmış bu gözlemler, ister istemez teoriyi öncelerler (Giddens, 2003:173). Günümüzde, modernleşmeyi anlama çabası ve ihtiyacının bir ürünü olan sosyolojinin asıl odak noktasının, "ileri" ya da "sanayileşmiş" toplumlardaki kurumların ve bu kurumların dönüşüm şartlarının incelenmesi olduğunu belirten Giddens, bu noktada da topluma ya da sosyal olgulara, tabiattaki nesnelere veya olaylar olarak yaklaşılması gerektiğini vurgular. Çünkü sosyal sistemler, yapıldıkları aynı tuğlalarla her an sürekli biçimde yeniden inşa edilen binalar gibidirler (Giddens,

³⁶Giddens, Durkheim'in ahlaki vurgusuna karşı, bütün ahlâkî edimler, isteklerin en fazla egemenliğinde olanlar bile belirli bir kısıtlayıcılık, belirli ölçüde fedakârlık içerir ve insan zorunlu olarak "karışık ve çelişkili bir varlık"tır, diyerek itirazda bulunur. Zira Durkheim önerdiğinin aksine ahlaki düzende insan mutabakata varmanın yanında başka türlü davranış yapıları da sergilerler (uzlaşma, çatışma, direniş ya da strateji uygulama, kabullenme ya da reddetme vs.). Sadece bu da değil çatışmanın olmadığı mutlak anlamda düzenin yer aldığı toplum tahayyülü ütopyadan öte bir şey olamayacaktır(Giddens, 1979:23-28).

1994:19-22). Dolayısıyla Giddens'a göre epistemolojisini ve ideallerini doğrudan doğa bilimlerindeki gibi ifade etmeye çalışan bir sosyal bilim yaklaşımı, toplumsal gerçeklik hakkında sadece sınırlı bir kavrayışa ulaşabilir. Özetle insan ürünü olan toplumsal olguları şeylermiş/nesnelermiş gibi ele alınması, her olguyu toplumsal olgularla birlikte ele almak gerektiğini söyleyen tek nedenli ve kısır yöntem anlayışı, bireyi toplum/yapı karşısında etkisiz bir konuma sokması, gücü negatif anlamda zorlama ve baskı olarak, yani eksik bir şekilde ele alması, eyleme neredeyse hiç yer vermemesi onun gerek Giddens gerekse de diğer düşünürlerce eleştirilmesine ve hem teorisinin hem de yöntem anlayışının aşılması gerektiğinin öne sürülmesine neden olmuştur.

II. BÖLÜM: HERMENEUTİK GELENEK ve SOSYOLOJİ

Dünya sözle kurulur, sözle yıkılır!

Mevlana

Locke, Hume ve Kant'ın tasarladıkları öznenin damarlarında gerçek kan dolaşmaz, katışıksız bir düşünme etkinliği sayılan akıl'ın saf özsuyu dolaşır.

W. Dilthey

2.1. Hermeneutiğin Tarihsel Seyri

Genel olarak insan eylemlerinin, sözlerinin, yarattığı ürünlerin ve kurumların anlamını kavrama ve yorumlama sanatı olarak tanımlanan hermeneutik, 19. yüzyılda, pozitivistin genel yöntem anlayışına ve doğa bilimlerinin yöntemini insan bilimlerinde de kullanılmasına karşı çıkmıştır. Dahası hermeneutik, insanı konu edinen tarih ve sosyoloji gibi disiplinlerin doğa bilimlerinin yönteminden farklı bir bilim anlayışına ihtiyacı olduğunu ileri sürer. Şöyle ki hermeneutik insanın doğa bilimlerinin varsaydığı şekliyle bir doğası değil tarihi olduğu düşüncesinden hareket eder. Pozitivistin karşısında yer alan ve anlama temelli tüm diğer düşünür ve akımları (M.Weber, A.Schutz, E.Goffman, H.Garfinkel, A.Giddens) etkileyen hermeneutik bu nedenle yöntem tartışmalarının ikinci önemli kanadını oluşturur. Dilthey'den itibaren gerek bilim gerekse yöntem tartışmalarındaki pozisyonu itibariyle adeta pozitivistin karşı kutbunda yer alan hermeneutik gelenek bu bölümde tarihi seyri içerisinde ele alınacaktır. Böylece hem hermeneutiğin gelişimi ve ortaya attığı kavramlar çok daha iyi gözler önüne serilmiş olacak hem de sosyolojinin önemli akımlarından olan ve yine Giddens'ın etkilendiği yorumcu sosyoloji okullarının hangi kaynaklardan beslendiğini gösterilmiş olacaktır. Üstelik böyle bir hat izlenerek, aynı zamanda, bizzat Giddens'ın

eserlerinde atıfta bulunduğu ve elbette Heidegger, Gadamer, Habermas gibi etkilendiği önemli düşünürlerde bir kez daha kısaca ele alınmış olacaktır.

Hermeneutik sözcüğü, Yunanca bir fiil olan ve genellikle ‘*yorumlamak*’ olarak tercüme edilen *hermēneuein*’den ve isim olarak da ‘*yorum*’ anlamındaki *hermēneia*’dan gelmektedir³⁷. Hermeneutik esas olarak Antik Yunan’da felsefe öncesi kültürde kendisini göstermiştir. Kullanım yeri öncelikli olarak teoloji olan hermeneutik bahsedilen zamanlarda Tanrı Hermes’le ilişkilendirilir. Hermes, tanrıların mesajlarını ölümlülerin diline, onların anlayabilecekleri şekilde çevirir. Hermeneutik etkinliği daima bir başka ‘dünya’ya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma etkinliği haline gelir (Gadamer, 2008:250). Genel olarak Antik hermeneutiğin merkezinde oldukça eski bir problem olan alegorik yorumlama problemi yer alır. Hyponoia³⁸ (art veya üst anlam), alegorik yorumlamanın anahtar sözcüğüdür. Burada amaç, sıradan ve sözel anlamın ardında veya üstünde bulunduğu varsayılan temel anlamı ortaya çıkarmaktır (Özlem, 1995:12). Bu yöntem ileride edebiyat alanında oldukça kullanılacak olan metin çözümlemesinin de temelini oluşturacaktır.

Hermeneutiğin gelişimindeki ikinci aşama İskenderiye Okulu’nda ortaya çıkar. Burada Antik Yunan kültüründe yer alan metinlerin dil, düşünce ve tür özelliklerinden hareketle kimlere ait olduklarının tespiti, tasnifi, kataloglanması, kitaplaştırılması, eleştirilmesi ve yorumlanması çalışmaları yapılmıştır. Grek kültürünün felsefi ve edebi ürünleri, bu okulun filologları tarafından yeniden gözden geçirilmiş, metinler üzerinde titiz çalışmalar yapılmış ama bütün bunları yaparken, bu etkinliklerin

³⁷Bu kavramlar, o dönemden günümüze kadar gelebilen pek çok metinde değişik biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Modern dönemde hermeneutiğin gelişimine bağlı olarak en azından altı değişik tanımla karşılaşmaktayız. Başlangıcından beri bu kelime, yorumlama bilimine, özellikle metin tefsirinin uygun prensiplerine has kılınmıştı ancak önce *kutsal metin tefsirinin teorisi* (Antik Yunan’dan Yeniçağ’a kadar) olarak kullanılan kelime daha sonra 18. yüzyıla kadar *genel filolojik metodoloji* olarak kullanılmıştır. Schleiermacher ile *linguistik anlama bilimlerinin hepsi olarak* kullanılmaya başlayan hermeneutik, Dilthey ile *tin bilimlerinin metodolojik temeli* olarak yeniden formüle edilmiştir. Heidegger ile *varoluş ve varoluşsal anlama fenomenolojisi* olarak yorumlanan hermeneutik Habermas ile insanların mit ve sembollerin arkasında yatan manalara ulaşmak için kullandıkları hatırlanabilir ve kültür karşıtı olan *yorumlama sistemleri* anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Palmer, 2003:63).

³⁸ Art ve üst anlam Schleiermacher’de temel anlama ve yüksek anlama olarak yeniden formüle edilecektir.

sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için filolojik ve hermeneutik kurallar konulmuştur (Taşdelen, 2008:26).

Hermeneutik teriminin teolojik anlamı Ortaçağda da korunmuş ve terim, Hıristiyan teolojisinin kutsal kitaptaki tinsel hakikati anlayıp özel bir yorumlamayı ifade eden kısmı tanımlamak için kullanılmıştır. Origenes ve Augustinus'un derleyip topladıkları Patristik hermeneutik, Ortaçağ'da Cassian tarafından sistematize edilmiş ve bu süreç içerisinde yazının dört anlamını ortaya çıkarma yöntemi geliştirilmiştir. Bu anlamlar; kelime anlamı, alegorik anlam, ahlaki (manevi) anlam ve yüksek anlamdır. Metin Toprak'ın Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat kitabından bir alıntı yapacak olursak örneğin Kudüs kelimesinin dört anlamı şu şekilde karşımıza çıkar: kelime anlamı: şehir, alegorik anlamı: kilise; ahlaki (manevi) anlamı: düzenli devlet; yüksek anlamı: sonsuz yaşamdır (Toprak, 2003:24).

Hermeneutik, Reformasyon'da kutsal yazıların kendilerine dönme hareketiyle birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Reformcular kilise öğretisi geleneğiyle ciddi bir polemige girmişler ve kutsal metinleri bu dönemden itibaren hermeneutik yöntemle ele almışlardır. Alegorik yöntem bir kenara bırakılmıştır böylece nesnel, konuya doğrudan yönelen, her türlü öznel keyfilikten arınmış olmak isteyen yeni bir yöntem bilinci yeşermiştir (Özlem, 1995:13).

Hermeneutik en büyük adımlarından birini Rönesans döneminde atmıştır. Rönesans'ın kendine özgü dünya görüşü, felsefesi ve yaşantısı, gerek Antik Yunan'dan gerekse Ortaçağ Hıristiyanlığından ayrılıyordu. Rönesans'la birlikte 'yeniden doğuşun' ima ettiği 'özgün kaynaklara dönüş' fikri, egemen bir anlayış haline gelmiştir. Bir yandan Antik Yunan felsefesine dönülürken, öte yandan da reformasyonla birlikte, tarihsel yorumların paranteze alınması ve dinin özgün metnine dönüş yapılması isteği, çığır açıcı bir etkinlik haline gelmiştir. Rönesans döneminde, Antik Yunan döneminden Roma dönemine kadar ortaya çıkan klasik metinlerle ilgilenilmiş ve bu metinler üzerinde çalışılmıştır. Hümanist bilginler ve onların halefleri filolojik eleştiri yöntemleri üretmişlerdir (Taşdelen, 2008:28).

Hermeneutik sözcüğü ilk defa, 1654 yılında basılan J.C. Dannhauer'ın *Hermeneutica sacra sive methodus exponendorum sacrarum litterarum* adlı kitabının³⁹ başlığında kullanılmıştır. 18. yüzyılda rasyonalizmin gelişmesi ve ona bağlı olarak klasik filolojinin ortaya çıkışı kutsal kitap hermeneutiğine köklü bir tesirde bulunmuştur. Bu dönemde hem tarihi-tenkitçi metot teolojide önem kazanmış hem de tarih taraftarı olan kitap yorumu okulları, *Kutsal Kitaba* uygulanacak yorumlama metotlarının diğer kitaplara uygulananla tamamen aynı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Rasyonalizmin yükseliş ile yorumcular daha gelişmiş yargılarda bulunmayı bir yükümlülük addetmişlerdir (Palmer, 2003:69).

Özetle, Antik Yunandan 1800'lere uzun soluklu macerasında hermeneutik hep metinler ve yorum üzerine bir çaba olarak görülebilir. Bu dönemde karşımıza daha çok kutsal metin tefsiri olarak çıkan hermeneutik, filoloji ve hukuk alanlarında da belirli etkilere sahip olmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra, bizim için asıl önemli olan döneme yani sosyal bilimlerin yöntemi tartışması için temel fikirlerin karşılığının bulunduğu döneme geçilmiştir.

2.2.Linguistik Anlama Bilimi Olarak Hermeneutik

Hermeneutiğin, 19. yüzyıl başlarından itibaren 'anlama'nın genel bir bilimi haline getirilmeye çalışılmasında, önce F.D. Ernst Schleiermacher'ın daha sonra da Wilhelm Dilthey'in önemli katkıları olmuştur. 19. yüzyıla kadar hermeneutik sadece bir yorumlama etkinliğidir. Bu zamana kadar o, ister teolojide ister klasik filolojide olsun, sadece bu alanlarla ilgili bir araç, bir yorumlama tekniği olmakla sınırlı tutulmuştur. Schleiermacher ile birlikte hermeneutik sadece dinsel metinlerin yorumlanması ile ilgili olmaktan çıkmış ve evrensel bir niteliğe kavuşmuştur. Böylece önceleri sınırlı bir

³⁹Kutsal metinlerin açıklanmasının yöntemi olarak kutsal hermeneutik adlı söz konusu kitap, Almanya'da Protestan çevrelere ve özellikle yoruma dair problemleri çözmek konusunda Kilisenin otoritesine başvurmaktan men edilen papazlar için oldukça faydalı olmuştur. Hermeneutik kelimesinin İngiltere'de ve daha sonra Amerika'da kullanımında, bilhassa kutsal metin yorumuna işaret eden genel akıma uyulmuştur. Oxford English Dictionary tarafından kaydedilen ilk kullanım 1737 yılına kadar gider (Palmer, 2003:64-65). Ancak bu dönemlerde anlamanın kendisinin nasıl gerçekleştiği ve mananın ne olduğu, bu dönem düşünürleri için, daha sonraki romantikler için olduğu gibi ciddi bir felsefi problem oluşturmuyordu. Bu kavramlar oldukları gibi kullanıyordu (Bilen, 2007:52).

şeklindedir dinsel metinleri yorumlama sanatı sayılan ve Protestan ilahiyatının kendine özgü yöntem anlayışını ifade etmek üzere eski Grekçe'den alınarak yeniden kullanılmaya başlayan hermeneutik, klasik mantıktaki anlamını zamanla kaybederek Schleiermacher'le birlikte, yavaş yavaş anlam dönüşümüne uğramıştır. Schleiermacher bir yorumlama sanatı sayılan ve hukuki ve dinsel metinlerin tefsirinde kullanılan klasik hermeneutiği, sadece yeri ve sırası geldikçe uygulanan ve farklı vesilelerle başvurulan bir yöntem olarak düşünür. Bu nedenle genel bir hermeneutik tarzı geliştirmek ister. Onun bu çabasıyla hermeneutik artık, her türlü yazılı ve sözlü ifadede karşılaşılan anlama ve yorumlama sorunlarıyla ilgili bir yöntem dönüşür. Ona göre, düşüncenin kurallarını araştıran 'mantık' ve düşüncenin ifadesinin kurallarını düzenleyen 'retorik' yerine, bundan böyle anlamın kuralları üzerinde duran evrensel bir hermeneutiğe geçilmelidir. Schleiermacher, hermeneutiği, bu bakımdan iki temel yöntemi kullanan bir bilim olarak kurmayı amaçlar. Dilin kuralları içinde ortaya çıkan ifadeleri anlamak için gramatik yöntem; bu ifadelere anlam yükleyen insan zihin dünyasını kavramak için psikolojik yöntem başvurmak gerektiğini savunur (Bilen, 2007:244). Gramatik yöntem dilin yardımıyla bir metnin tam anlamının tarihselci yaklaşım eşliğinde belirlenmesiyken psikolojik yöntem metnin yazarının niyetinin ortaya konmasıdır. Bu nedenle metnin yorumlanmasından önce yazarın sosyal ve tarihsel çevresinin bilinmesi gerekir (Toprak, 2003:44-48). Bu yöntemler hem tarihin hem de toplumun eser üzerindeki etkisi gözler önüne sermekte ve yorumlama sürecinde tarihsel ve toplumsal faktörlere dikkat çekmektedir. Bu anlayış sadece sosyolojide değil aynı zamanda pek çok sosyal bilimde ve araştırma yönteminde etkili olmuştur.

Schleiermacher, anlamın adım adım gelişen bir süreç olduğundan söz eder. Ona göre anlamak temelde ilişkili bir faaliyettir. Şöyle ki biz bir şeyi halen bildiğimiz bir başka şeyi mukayese ederek anlarız. Anladığımız şey, sistematik birlikteliklere veya parçalardan oluşan döngülere kendisini çevirir. Döngü, bir bütün olarak parçaları belirler, parçalar da bir araya gelerek döngüleri oluşturur. Anlam bu döngü içerisinde olduğundan dolayı buna '*hermeneutiksel döngü*' denir (Palmer, 2003:124). Bireysel bir fikir, anlamını kendisinin de içerisinde bulunduğu bağlamdan veya daha sonra

Martin Heidegger tarafından kavramsallaştırılmış şekliyle *ufuk*⁴⁰ tan alır. Heidegger ve daha sonra Hans-George Gadamer'de ufuk, kendisine anlam kazandıran unsurlardan oluşmaktadır. Bütün ile parçaları arasındaki bu iki yönlü etkileşimde, her bir taraf diğerine anlam vermektedir; bu durumda anlam dairesel olmaktadır. Böyle bir *anlama* tarzı ileride Gadamer'den yorumcu sosyoloji okullarına, oradan da Giddens'a geçecektir. Anlamanın ilişkiselliği daha sonra detaylı olarak ele alacağımız Giddens'ın hem yapılaşma teorisinin en önemli öğeleri olan yapılaşma kavramında hem de eylem ve fail kavramında kendini gösterecektir.

Schleiermacher'ın önerdiği yaklaşım biçimi özellikle Romantik Dönem estetiğinin ve genel olarak da o dönemin düşünce sistematığının etkisi altında geliştirilmiş ve tüm çabasını yaratıcı (deha) yazarının bireysel tarzını bulma, onun metin içindeki anlamsal değerini ortaya çıkarma üzerinde yoğunlaştırmıştır (Toprak, 2003:110). Özetle şunu söyleyelim, çağdaş hermeneutik, Schleiermacher ile başlar. Çünkü çağdaş hermeneutiğin *konu ve kavramları* ana hatlarıyla onun hermeneutik anlayışı içinde ortaya çıkar. Onunla birlikte hermeneutik, sadece teolojinin değil, tüm insan ifadelerini anlamanın zemini haline gelir. Bu yaklaşım, *gramatik ve psikolojik anlama, anlamanın bütünselliği, anlamanın döngüselligi* gibi kavram ve konularıyla Dilthey'in yöntembilimsel hermeneutiğinin zeminini hazırlar. Dahası sosyolojiye de özellikle yöntem konusunda yeni bakış açıları kazandırmıştır.

2.3. Tinsel Bilimlerin Metodolojik Temeli Olarak Hermeneutik

Hermeneutiği bugün anladığımız anlamda doğa bilimlerinin yöntemine dair bir alternatif olarak tin bilimlerinin hizmetine sunan ilk kişi Dilthey'dir⁴¹(1833-1911). Dilthey'e göre, F. Bacon'dan bu yana epistemoloji, 'bilim' kavramına hep doğa bilimi örneğine göre konumlandırılmak istenmiştir. Başka bir deyişle, yeniçağın epistemolojisi bilim ile doğa bilimin kavramlarını özdeş kılmıştır. Böyle olunca da insani ve toplumsal

⁴⁰Ufuk kavramı burada anlamın ortaya çıkması için, anlam sahiplerinin bir araya gelmesi ve anlamların kaynaşmasını tarif eder.

⁴¹ Dilthey, her şeyden önce Alman Tarih Okulu içinde yetişmiş büyük bir kültür tarihçisi ve biyografi yazarıdır. Yani o, bilim olarak tarihin sorunlarını bu bilim içinden gelerek tanımış ve aynı zamanda tarihin Almanya'da bilim olarak gösterdiği güçlü gelişmeyi yakından izlemiş olan bir filozoftur.

olaylar ya hukuk, politika öğretisi gibi *normatif* disiplinlerin konusu yapılmış ya çağlar boyunca bir türlü bilim statüsü tanınmayan ve daha çok yarı edebi, yarı bilimsel bir yazıcılık türü sayılan tarihe ya da Comte'un pozitivizminin elinde, doğa bilimi örneğinde melez bir sosyolojiye bırakılmıştır (Özlem, 2001:179-180). Dilthey, insanı yalnız bilen, bilme isteği ile doğaya sokulan bir varlık olarak tasarlayan empirist-pozitivist anlayışa karşıdır. Dilthey'e göre, pozitivistlerin formüle ettiği bilen öznenin, damarlarında sanki kan yerine aklın damıtılmış özsuyu dolaşmaktadır. Yine Dilthey pozitivistlerin, insanı, saf düşünce etkinliğine indirgeyen bu tavırları karşısında, 'insan konusuna psikolojik olduğu kadar tarihsel bir yaklaşımla' yönelmesi gerektiğini ileri sürer. Empirik bilimleri örnek alan pozitivizm, olguları açıklama amacıyla olgusal nedenleri araştırıp tekil olayları genel yasalar altında birleştirmeye çalışır. Dilthey ise pozitivizmin karşısına hermeneutiği yerleştirir, dolayısıyla açıklama kavramına değil anlama kavramına müracaat eder. Dolayısıyla pozitivizm *nasıl* sorusuna dalıp teknik açıklamalarla uğraşırken hermeneutik niyet ve anlam içeriğiyle ilgilenir. Başka bir bağlamda bakıldığında pozitivizmin gözü bir anlamda gelecektedir; geleceğe dair kestirimlerde bulunmaya çalışır oysa hermeneutik daha çok geçmişe yönelir; geçmiş deneyimler, yorumlar ve etkinlikler, hermeneutik için dikkate alınması gereken başlıca değerlerdir (Yılmaz, 2009:117).

İnsanın içinde yaşadığı insani-tarihsel dünya özce doğal dünyadan⁴² farklıdır. Dilthey, bu iki farklı alan karşısında kendi tercihini, kendi çabasını, insanla, insanın dünyasıyla tarihsel ve psikolojik olarak ilgilenme olarak tanımlar. İnsani dünyanın bilinmesi salt insanın kendi dünyası oluşundan ötürü, fiziksel dünyanın bilinmesinden daha kesin ve daha kolay olabilecektir. Dilthey'de, insanın doğanın yasalarını, doğada olup bitenleri değil, insanın bizzat kendisini, kendi tarihini, kendi kültürünü, kendi ürünlerini, kendi oluşturduğu evreni, kısaca kendi ruhunu bilmesi ve anlaması söz konusudur. Zira insanın doğası yoktur, tarihi vardır. O halde insan bilimleri, konusu olan insanların etkileşiminin⁴³ ürünüdür. Dilthey'in çabası da insanın tarihsel gelişimi

⁴²Dilthey'in doğa bilimsel yöntemin insani tarihsel alana da uygulanması isteğine karşı öne sürdüğü en önemli savlardan biri, doğal alan ile insani alan arasındaki özsel farklılıklardır. Ona göre doğa bilimsel yöntem ile insanın dünyasını anlayamayız

⁴³Etkileşim denilen şey tarihseldir, bir zaman ve mekânda ortaya çıkar ve ilk halleriyle değil, değişen hayatın değişen karakterleriyle oluşur. Failler arası etkileşimin ürünü olan toplum, etkileşimin tarihselliği

üzerine yaptığı çalışmalarını, doğa bilimleri karşısında bağımsız bir bilimler sınıfı olarak kurmak ve temellendirmektir (Taşdelen, 2008:109-110)

Bu çabanın önemli varış noktası ‘tin bilimlerinin yönteminin ne olması gerektiği’ sorusuna cevap arama olmuştur. Dilthey, tin bilimlerini yorumsamacı disiplinler olarak düşündüğü için, hermeneutiği tin bilimlerinin yöntemi olarak temellendirmeyi denemiştir. Dilthey’in çıkış noktasında yer alan bu yöntem ancak, *deneyim, ifade, anlama* kavramlarından yola çıkarak görevini yerine getirebilir. Zira tin bilimleri, doğa bilimlerinden farklı olarak öncelikle kurallılığa yönelmekten çok, tarihsel olarak özel ve benzersiz olana yönelir. Bu durumun doğal sonucu olarak insana özgü eylemler bir neden-sonuç bağlamı içinde görülmezler. İnsana ait eylemlere doğa bilimlerinin açıklayıcı yönteminden çok, tin bilimlerinin anlamaya yönelik yöntemi uygundur. Dilthey, bu nedenle Alman idealizmi ve onu izleyen felsefi sistemlerle altın çağını yaşamış olan ‘aklın metafiziğini’ ve Comte’un pozitif felsefesini⁴⁴ toplumsal ve tarihsel düşünce önünde iki engel olarak görür. Comte’un önerdiği yeni bilim tin bilimlerini doğa bilimlerine indirger. Oysa Dilthey’in temellendirmeye çalıştığı tin bilimleri, doğa bilimleri gibi ‘açıklamaya’ değil insana ait dünyayı anlamaya ve yorumlamaya yöneliktir (Toprak, 2003:58-59). Ancak bu tür bir anlamının gerçekleşebilmesi için öncelikle insana özgü durumların yaşanması ve bunların ifade edilmiş olması gerekir. Dilthey bu nedenle, sözünü ettiği yaşantı, ifade ve anlama arasındaki derin bağa vurgu yapar. Dilthey üzerinde hassasiyetle durduğu deneyim⁴⁵, ifade⁴⁶ ve anlama kavramları onun hermeneutik anlayışında önemli bir yer tutar.

---

ve zaman-mekânda ortaya çıkışı Giddens’in direk etkilendiği formülasyonlardır. Bu formülasyonun etikleri Giddens’in yapılaşma teorisini başlığında tekrar ele alınacaktır

⁴⁴Dilthey’e göre, pozitivist yöntem, bilim kavramının içeriğini, bilme olayını doğa bilimsel bir uğraşından çıkarılmış kavramlara göre belirleyen bir anlayışa göre saptamış ve buradan yola çıkarak, hangi entelektüel çabaların bilim adına ve rütbesine layık olacağına karar vermiştir. Bu yüzden de bazı pozitivistler, tarih yazımcılığını, toplum ve kültür alanını bir kısa görüşlülük ve yüzeysellikle bilim sınıfından atarlarken; başka bazı pozitivistler, bu bilimlerin asla doğa bilimleri gibi gerçeklik hakkında yargılar veremeyeceğini kabul etmekle beraber bunların da doğa bilgisine göre kurulmalarının zorunlu olduğuna inanmışlardır (Dilthey, 2011: 23).

⁴⁵*Deneyim*; Almanca deneyim *Erfahrung* ve daha teknik ve yeni bir kavram olan *Erlebnis* ile karşılanır. Birincisi genel olarak deneyimi ifade eder. Dilthey, *Erleben* (kişisel konularda tecrübe etmeyi niteleyen) fiilinden türeyen daha özel ve sınırlı kavram olan *Erlebnis*’i kullanmaktadır. Söz konusu fiil, yaşamak fiilinin bir akrabasıdır. Deneyim, içinde ve sürecinde yaşadığımız şeydir, hayata karşı takındığımız tavır kendisidir ve biz onun içerisinde yaşarız. Deneyim, tecrübe edenin karşısında bir nesne gibi durmaz, ama

Anlama (verstehen: deneyimleyerek anlama) kavramı Dilthey’de olduğu kadar sosyal bilimlerin yönteminde merkezi bir yer tutar. Dilthey sözü edilen kavramı zihnin başka birisinin zihnini kavradığı eylemi anlatmak için kullanmıştır. Ona göre, biz tabiatı açıklarız, fakat insanı anlamamız gerekir. Anlamak, bize bireysel kişilerin dünyasını ve dolayısıyla da bizim kendi yapımızdaki imkânları açar. Anlamak sadece bir düşünme eylemi değildir, aynı zamanda o yer değiştirme ve başka bir kişinin yaşamış tecrübesinde karşılaştığı dünyayı yeniden tecrübe etmektedir (Palmer, 2003:147-157).

Dilthey, bundan sonra iki tür anlama arasında ayrım yapar. Bunlardan ilki gündelik hayatta farkında olunmadan ve bireysel olduğu kadar öznel de olan tekil dışlaştırmalara yönelik ‘temel anlama’; bir diğeri ise yine temel anlamayı dayanak olarak alan, ancak genele yaygın ya da birbirleriyle ilişkili olan dışlaştırmaların bütünlüğüne yönelik nesnel bir yönü olan ‘yüksek anlama’dır (Toprak, 2003:63).

Temel Anlama biçimleri pratik yaşamın çıkarları bağlamında özellikle tekil yaşam dışlaştırmalarının (iletişim, konuşma, metin) açıklanmasına yöneliktir. İnsanlar arasında oluşan iletişimde karşılıklı birbirini anlama, birinin karşısındakinin ne demek istediğini kavrama zorunluluğu vardır. Tekil anlamları harflere benzeten Dilthey’e göre, bu harflerin bir araya gelmesiyle de yüksek anlama oluşur (Toprak, 2003:64-65).

Temel anlamadan *yüksek anlamaya* geçiş, aslında temel anlamının içerisinde yer alır. Ancak temel anlamada, anlayan ile anlamaya çalışılan yaşam dışlaştırmaları arasında var olan yakınlık kalkmaya başlayıp, ikisi arasındaki içsel uzaklık artmaya başladıkça, anlayan açısından kuşku oluşacak ve o, bu kuşku gidermeye çalışacaktır. Dilthey bu durumda ya diğer yaşam dışlaştırmalarına başvurulmasını ya da diğer yaşam dışlaştırmalarına geri dönülmesini önerir. Bu nedenle yüksek anlama ‘tekil

---

onun benim için gerçekten var olması, onun içerisinde benim için bulunan ne’likten ayrıdır. Çünkü deneyim özne-nesne ayrımından önce bulunur. Böylece Dilthey, pozitivizmin özne-nesne ilişkisinin; araştırmacının özne, araştırma konusunun nesne gibi ele alınamayacağını deneyim kavramıyla gözler önüne serer. Bu anlayış Giddens’in fail formülasyonunda temelini oluşturmaktadır.

⁴⁶*İfade (Ausdruck)*, insan zihninin nesnelleştirilmesi olarak tercüme edilebilir. İnsan zihninin nesnelleştirmesinin hermeneutik açıdan anlamı şudur; onun sayesinde, anlamayı iç gözlem vasıtasıyla elde etmeye uğraşmak yerine, yaşamış deneyime ait nesnel ve belirlenmiş ifadesi üzerinde aramak. Beşeri çalışmalar zorunlu olarak ‘hayata ait ifadeler’ odaklanmalıdır. Bu çalışmalar, tabiatıyla hayatın nesnelleştirilmesi yoğunlaşmış olarak, hermeneutikseldir.

bir dışlaştırma ve onun anlamı arasında' gerçekleşen temel anlamadan farklı olarak çeşitli dışlaştırmalardan yola çıkar veya bütün bir yaşam bağlamını anlamaya çalışır (Toprak, 2003:66) O, yüksek anlama biçimlerinin en belirgin özelliği olarak, bu tür bir anlamada her zaman bir tümevarım sonucunda bir bütünün bağlamının anlaşılır kılınmasını görür. Böylece anlamayı engelleyen durumlar yüksek anlamayla giderilmiş olacaktır⁴⁷.

Bu noktada şunu özellikle belirtelim ki Dilthey'in denemesi, felsefeyi bir 'kesin bilim' haline getirme denemeleriyle (Edmund Husserl) olduğu kadar, pozitif bilimleri yüceltme denemeleriyle de (pozitivizm) kutupsal bir karşıtlık içindedir. Dilthey, Kant'ın olumsuz yönden kurduğu bir bağıntıyı, felsefe ve tin bilimleri bağıntısını, olumlu yönden kurmaya girişmiştir (Özlem, 1995:35-41). Dilthey, buradan hareketle yaşam ve tarih felsefesi ile Comte'un sosyolojisine eleştiri getirmiştir. Söz konusu eleştirinin gerisinde ise bilimlerin dayanması gerektiğini düşündüğü gerçeklik alanları vardır. Dilthey, Yeni Kantçılar ve Alman Tarih Okulu yandaşları gibi, önce doğal gerçeklik-tinsel gerçeklik ayırımından hareket eder. Ona göre bu iki gerçeklik alanı, yukarıda da değindiğimiz gibi konu ve yöntem bakımından birbirinden farklı iki bilim grubunca araştırılabilir: birincisi doğa bilimleri, ikinci ise tin bilimleri. Doğa bilimi, doğal olguları inceler ve bu olgular arasındaki ilişkileri azlık-çokluk yönünden açıklar, bu olgular arasındaki "değişmez" ilişkileri saptamaya çalışır ve saptadığı bu ilişkilere yasa adını verir. Doğa bilimlerinin yöntemleri açıklayıcıdır. Açıklama ise nedenselliği gerektirir. Nedensel ve nicel bir açıklama peşindeki doğa bilimleri için en uygun açıklama biçimi ise matematiksel açıklamadır. Dilthey'in doğa bilimlerini böyle konumlayışı, aslında olgucu bir konumlamadır. Ama tin bilimleri söz konusu olduğunda bu konumlama değişir. Dilthey'e göre, tin bilimleri ancak öznel olarak bir anlama konusu olabilen değerleri, normları, ideleri ve bunların anlamını, kısaca tinsel gerçekliği ele almak durumundadırlar. Tinsel gerçekliği anlamak isteyen araştırmacı için ise başvurabileceği en önemli kaynak yazılı yapıtlardır (Özlem, 2000:37).

⁴⁷Dilthey'in anlamada doğal olarak karşılaşılan güçlükleri ve anlaşmazlıkları yüksek anlamayla gidermeye çalışırken bu durumu Habermas, iletişimsel eylem teorisi ve eleştirel hermeneutikle gidermeye çalışacaktır.

Yani Dilthey'in vurgu yaptığı tin bilimi, pozitivist bilim felsefesinde tek bilim modeline göre geliştirmek istenen sosyal bilimden ilkece ayrılır. Tarihsel-toplumsal gerçekliğe, doğa-bilimsel yöntemlerle analogi kurularak geliştirilmiş yöntemlerle yönelmek bize oldukça kısıtlı bir olanak sağlar. Dahası bu durum bize, ancak amaç-eylem bağıntısı içinde açık olabilen temel nedenlerin sonuçları durumundaki olgular arasındaki ilişkileri kâğıt üzerine dökmeye hizmet eder. Oysa gerçek bilme sonuçları değil de nedenleri bilme ise, bizi tarihsel-toplumsal gerçeklik hakkında bir nedenli bilmeye götürecektir bambaşka bir bilim modeline ihtiyaç vardır (Özlem, 2000:52). Buradan bakıldığında Dilthey hem pozitivistlere alternatif bir bilim ve yöntem anlayışı ortaya koyar hem de kendinden sonra gelen ve anlama dayalı teoriler üreten düşünürleri (Weber başta olmak üzere, Schutz vs.) etkiler. Dilthey'in tesis etmeye çalıştığı hermeneutiğin dolaylı olarak etkilediği birisi de Giddens'tir. Fakat Giddens'ı bunun yanında özellikle hermeneutiğin bir sonraki versiyonu olan Heidegger ve Gadamer'in temsilcileri olduğu varoluşçu anlama fenomenolojisi daha derinden etkilemiştir. Şimdiki başlıkta gerek ortaya attıkları ontolojileri gerekse de felsefi kavramları yapılaşma teorisinde rahatlıkla görülen Heidegger ve Gadamer'in hermeneutiği hem hermeneutiğin seyrini gözler önüne sermek ve sosyolojiye yaptığı katkıları ele almak hem de Giddens'ın ortaya attığı kavramların temelini göstermek açısından kısaca ele alınacaktır. Zira Heidegger ve daha sonra da Gadamer ile birlikte bir yöntem sorunu olmaktan uzaklaşan hermeneutik, sonlu insan varlığını, tüm çabaları ve yaşamın çok yönlülüğü ile okuma ve anlama sanatına dönüşmüştür⁴⁸. Böylece hermeneutik epistemolojik alandan çıkmış ve Dilthey'den farklı bir seyrinde yoluna devam etmiştir.

2.4.Dasein ve Varoluşçu Anlama Fenomenolojisi Olarak Hermeneutik

Varoluşçu anlama fenomenolojisinin önemli bir temsilcisi olan Heidegger, Batı felsefesi geleneğinin merkezinde yer alan özne anlayışı yerine varlığı merkeze

⁴⁸ Bu akımın önde gelen düşünürlerinden Martin Heidegger, çağdaş felsefenin en önde gelen isimlerinden biri olmuştur. O, sadece Sartre'ı değil aynı zamanda Gadamer, Derrida, Foucault, Ricoeur gibi önemli düşünürleri de etkileyen isim olmuştur. Heidegger'in felsefeye olan katkısı elbette yadsınamaz ancak burada çalışmanın hacmi göz önünde tutularak, daha çok onun hermeneutik gelenek içerisindeki konumunda odaklanacaktır.

almış ve felsefesini de buna göre geliştirmiştir. Dolayısıyla onun hareket noktası epistemoloji değil: ontolojidir. Dilthey, Batı felsefesinin rasyonalist ve empirist geleneğini her ne kadar eleştirse de bu geleneğin yöntemini kullanarak bir çıkış noktası bulmaya çalışır. Ancak Heidegger, Dilthey gibi epistemolojiyi temele alarak var olanı açıklamaya çalışmaz. Heidegger, öncelikle varlığın kendisiyle ilgilenir. Heidegger'e göre felsefenin görevi, epistemoloji bahsinde olduğu gibi yaşam, doğa ya da tarih gibi tekil konularla uğraşmak değil, tüm bunları aşan ontolojik araştırmalara yönelerek tematik konuları ele almak olmalıdır. Böyle bir araştırmayı da ancak felsefi hermeneutik üstlenebilir. Heidegger bu bakımdan öncülerinden ayrılarak anlama sorununu farklı bir zeminde ele alır⁴⁹. Hermeneutiği epistemolojik düzlemde alıp ontolojik zemine oturarak, insan bilimlerinin üzerinde kurulacağı ontolojik zeminin yorumlanması etkinliğine dönüştürür (Heidegger, 1962: 150-152).

Heidegger'e göre insan, evreni değil, kendi tarihi içinde kendini anlamaktadır. Kısacası insan hermeneutik yapmaktadır. Böylece Heidegger'de hermeneutik, insani varoluşun bizzat kendini anlama biçimine dönüşür. Bu çerçevede Heidegger, hermeneutiği, anlama ve yorumun ontolojisi olarak tanımlar. Dolayısıyla Heidegger'e göre buradaki hermeneutik, *bilimsel ve metodolojik* değil varoluşsal bir özellik taşır. Heidegger, hermeneutiği varoluşçu ontoloji ve fenomenolojiye⁵⁰ bağlamakta ve hermeneutiğin yerini öznellikte değil, dünyanın nesnelliği ve anlamının tarihselliği içinde belirlemektedir (Palmer, 2003:184).

⁴⁹Heidegger, Batı felsefesinde varlık konusunun Platon'dan beri unutulmuş olduğunu oysa varlığın birincil ve temel konu olduğunu öne sürerek Yeni-Kantçılık ve İngiliz empirizminin karşısında konumlanmıştır. Batı kültürünün yarattığı bilimsel aklın ürettiği, tek gerçek bilgi olarak kabul ettiği ve kendisinin de bu şekilde bir metafizik yarattığı anlayışını yıkmak ister (Cevizci, 1999:405-408). Bu aynı zamanda içinde yaşadığı ve büyük dönüşümler yaşayan Almanya'nın geç tamamladığı birliğini, geç katıldığı sanayileşmenin de uzantısı olarak görülebilir. İngiliz ve Fransız toplumu kaos ortamından görece yeni kurtulmuş siyasal ve ekonomik anlamda toparlanmaya başlarken ve modern bireyciliğin yükselişte olduğu ülkelerken Alman toplumu tamamladığı siyasi birliğinin ardından kaybettiği I. Dünya Savaşını yaraları kapanmadan kendi trajedisini yaratmaya tam da bu dönemde başlar. Bu elbette diğer ülke ve toplumların karşısında bir konumda olan Almanya'nın toplumsal çalkantılarının bir anlamda felsefesine de yansımaları getirir. Modern dönemin bireyciliği ve rasyonalizmine ya da genel olarak moderniteye karşı olmak ve bunları eleştirip yıkmaya çalışmak sosyoloji için Weber'den beri bilinen bir olgudur.

⁵⁰ Bilincin ihmal edilen formları olan dini, estetik, ahlaki, duyusal her türden deneyimi analiz etme ve betimleme çabası olan fenomenoloji modern dönemin birey merkezli olgusal bilim anlayışına karşı geliştirilmiştir. Deneyim ya da tecrübelerin sosyolog ya da tarihçilerin sunduğu nedensel açıklamalardan bağımsız gerçekte olduğu şekliyle ve dolaylı bir tarzda betimlenebileceğini öne süren fenomenologlar bilimsel araştırma ya da deneyimin karşısına sezgiyi ve anlamayı koyarlar (Cevizci, 1999:342-343).

Heidegger, ontoloji⁵¹ probleminden hareketle üstadı Husserl'in fenomenoloji metoduna ağırlık vermiş ve kişinin dünyada gündelik olarak bulunuşuyla ilgili fenomenolojik bir çalışma başlatmıştır. Hermeneutik onun önemli eseri olan *Varlık ve Zaman*'da fenomenolojik açıdan insan varlığının temel şekli olarak sunulmuştur (Palmer, 2003:73). Heidegger, Dilthey'in "yaşam felsefesi"nin önemini takdir etmekle birlikte, yaşamın ontolojik yapısını sorgulamadan bıraktığı için onu eleştirir. Anlama, yorumlama ve uygulama şeklinde ayrı ayrı değerlendirilen üç farklı hermeneutik süreç Heidegger tarafından birlikte ele alınır. Özellikle bunlardan uygulama, *Dasein*'in ontolojik yapılarından biri olarak varoluşun çözümlenmesine temel konu olur (Bilen, 2007:131-133). Özetle varoluşçu fenomenolojinin temelini oluşturan Heidegger'in anlama kavramı, bazı farklılıklarına rağmen Dilthey'in anlama kavramıyla önemli benzerlikler gösterir. Anlama kavramının bu kullanım şekliyle Heidegger, insan bilimlerine ontolojik bir zemin hazırlamış ve ortaya attığı *Dasein*, anlama ve zaman anlayışı ile de Giddens'in yapılaşma teorisini etkilemiştir.

Bu başlık altında ele alacağımız ikinci düşünür olan Gadamer, hermeneutiği ontolojik bir zemine yerleştirme ve genele yayma çalışmaları ile on dokuzuncu yüzyıl hermeneutik düşüncesine yeni bir yön vermiştir. O'na göre *hermeneutik* soruşturmanın anlamı, metinleri ve sözleri anlama mucizesini açıklamaktır; ruhların esrarlı iletişimini değil. Anlama, ortak amaca katılmaktır. Yorumcunun amacı, kendini, metin ile metnin içerdği şeyler arasında bir aracı haline getirmektir. Bu nedenle, hermeneutiğin amacı metnin otantik niyetini, iç uyumunu kurmaya ve savlardaki boşlukları gidermeye çalışmaktır (Gadamer, 2008:219).

Gadamer, hermeneutiğin, tin bilimleri kapsamında epistemolojik ve yöntemsel kaygılarla ele alındığı eski anlamını sorgulayarak, yöntem tartışmalarının gizlediği ve görmezden gelinmesine yol açtığı bir şeyi açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Gadamer, *Hakikat ve Yöntem* adlı eserinde, hermeneutiğin gelişimini

⁵¹ Heidegger'in ontolojiye dönme çağrısına Giddens kulak vermiştir. Giddens yöntem tartışmalarının yarattığı krizin sosyolojiyi, birincil sorumluluğu olan hayatımızın her alanında bizi etkileyen önemli dönüşümleri anlamada zora soktuğunu öne sürmüştür. Oysaki dikkatimizi epistemolojik tartışmadan (gerçekliğin nasıl bilineceğine ilişkin tartışmadan) ontolojiye kaydırmak, insan ve insan edimini, toplumsal yeniden üretim ve toplumsal dönüşüme yönlendirmek, sosyolojinin salt teorik bir etkinlik olmadığını onun aynı zamanda pratik yaşamla ilgisini tekrar düşünmek bakımından son derece önemli olduğunu savunmuştur (Giddens, 1999:11-24).

Schleiermacher'den Dilthey ve Heidegger'e kadar izleyerek, Heidegger'in hermeneutiğe ses getiren katkılarını yansıtan kapsamlı ilk tarihi bilgileri sunmuştur. Bu eserle aynı zamanda hermeneutiği estetik ve tarihsel anlama felsefesi ile ilişkilendirmeye de çalışır (Palmer, 2003:74). Ona göre, Heidegger'in felsefede yeni bir kavrayış modeli olarak geliştirdiği hermeneutik, fenomenolojiyle anlama; *var olmanın anlamak demek olduğu* şekline dönüşür.

Gadamer, felsefi hermeneutiğin çerçevesini genişleterek sanat, tarih, toplum, felsefe, dil ve gelenek bağlamında bütünlük oluşturan tüm metinlerin yorumlanması ve anlaşılması süreciyle ilgilenmiştir. Bu bakımdan doğa ve toplum arasında ayırma gitmemiş, bilakis doğa-toplum, özne-nesne, ben-öteki gibi ikilemleri aşmayı deneyerek, genel bir anlama teorisi kurmaya çalışmıştır. Bu genel anlama, toplum için olduğu kadar sanat ya da fizik için de geçerlidir. Bu bakımdan metni anlama sürecinde yer alan bütünlük, doğa ya da toplum olarak ayırt edilmez, çünkü doğa da toplum da dil gibi yorumlanması ve anlaşılması gereken bir metindir (Gadamer, 2008: 360-361). Böylece *kartezyen düalizminin* ortaya çıkarttığı sorunları aşma girişimi olarak görülecek bu anlayış, sosyolojide büyük yankı uyandıracaktır. Uyandırdığı diğer bir yankı ise Gadamer'in, dilin varlık, anlama, tarih, varoluş ve gerçeklikle ilişkisi olduğu düşüncesidir. Söz konusu düşünce gerek felsefede gerekse bu anlayıştan etkilenen sosyal bilimlere özeldir sosyolojide ciddi etkiler bırakmıştır (Palmer, 2003:74). Nitekim dilin bu merkezi konumu, sosyolojide dilin yapısalcılıktan farklı şekilde ele alınmasına ve yine Giddens, Habermas gibi düşünürlerin fikirlerinde dilin iletişim ve anlamın temeline yerleştirilmesinde kendine yer bulur.

Habermas'ın çağdaşlarından olan ve onu ele almadan önce burada değinmemiz gereken bir diğer hermeneutik düşünür de Paul Ricoeur'dür. O, rakip teorilerden uyumlu ve sağlam bir sentez yaparak yöntem tartışmalarına Dilthey'den sonra hermeneutiği yeniden dâhil etmiştir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta Ricoeur'ün hem hermenetiğe hem de yöntem tartışmalarına yaptığı katkı kısaca ele alınacaktır.

2.5. Bir Yorum Sistemi Olarak Hermeneutik

Heidegger'in izinden giden Paul Ricoeur, kendi çabasını beşeri söylemin yeniden bütünleştirilmesi olarak tanımlar. Ricoeur, tüm felsefeyi yorumsama olarak ele alma konusunda ve yorumu bir dil olarak görme konusunda Gadamer ile hemfikirdir. Ancak Gadamer'i, hermeneutiğin beşeri bilimler için uygun bir yöntem sunma olanağını görmezden geldiği ve hakikatin keşfinde beşeri bilimlere çok az bir rol verdiği için eleştirir. O'na göre, anlamlı davranışı bir metin gibi görerek metin modeliyle beşeri bilimler için hermeneutik bir yöntem bulmak ve çatışan yorumlar arasında en uygun olanını belirleyen standartları saptamak olanaklıdır. Ricoeur, metin modeliyle Dilthey'den beri süregelen açıklamayı doğa bilimlerine, anlamayı beşeri bilimlere tahsis eden dikotomiye yine uzlaşımçı bir şekilde (tıpkı Giddens gibi) aşmayı hedeflemektedir (Göka ve diğerleri, 1999:74).

Ricoeur'ün⁵² anlamlı insan eyleminin metin gibi okunabileceğini keşfetmesi, bir bakıma Dilthey'den beri süregelen beşeri bilimlerde yöntem sorununu bir çözüme kavuşturma umudu taşımaktadır. Ricoeur beşeri bilimler için ayrı bir yöntem gerektiğini hep kabul etmiştir, fakat bunun Dilthey'in başlangıçta yapmaya çalıştığı gibi yalnızca anlamaya dayalı olarak kurulması halinde bilimsellik savında bulunamayacağını, beşeri bilimlerdeki yöntemin mutlaka açıklamayı ve doğa bilimlerine benzer nesneleştirmeleri de içermesi gerektiğini belirtmiştir (Göka ve diğerleri, 1999:81). Bu çabasıyla o hem Weber'in hem de Giddens'in yöntem konusundaki uzlaşımçı tavrını paylaşır.

---

⁵²Ricoeur'ün hermeneutikten kastı, bir yorumu, yani belirli bir metni veya bir metin olarak kabul edilebilecek semboller topluluğunu yorumlamayı yönlendiren kurallar teorisidir. Ona göre, psikanaliz ve kısmen rüya tabiri bir tür hermeneutiktir. Hermeneutiksel bir durumda olacak unsurların hepsi de bu örnekte vardır. Rüya, metin sayılır ve psikanalist de burada gizli olan mananın gün ışığına çıkmasını sağlayacak bir yorumu doğuran tefsir sistemini kullanmaktadır (Palmer, 2003:75). Hermeneutik, içerik ve anlamın gözüken cephesinin ötesinde bulunan ve kapalı olan bir manayı çözümleme sürecidir. Yorum nesnesi olarak geniş anlamıyla metin, bir rüyadaki semboller olabildiği gibi bir toplumda veya edebiyatta kullanılan sembol ve mitlerde olabilir.

2.6.Eleştirel Hermeneutik

Eleştirel hermeneutik, yaşanan toplumun ekonomik, siyasi ve toplumsal durumundan bağımsız, dolayısıyla tarafsız ve nesnel bir bilgi olamayacağı üzerinde durur. Eleştirel hermeneutiğin diğer hermeneutik geleneklerden farkı da tam da buradadır. Eleştirel hermeneutik, önyargıların kaçınılmazlığını kabul etmekle birlikte, önyargıların insanın dile ve tarihe gömülü varlığının dolaysız bir sonucu olmayıp maddi ekonomik ve toplumsal koşullar tarafından belirlendiğine ve bu nedenle kader olmadıklarına inanmaktadır (Göka ve diğerleri, 1999:58).

Jurgen Habermas, Frankfurt Okulu'nun ve eleştirel hermeneutiğin en önemli temsilcilerindedir. Habermas öncelikle modern bilimin mevcut haliyle taşıdığı sorunlara eğilir ve onu aşmaya gayret eder. Bunu sağlayabilmenin yolunu da eleştirel bakış açısında bulur. Habermas'a göre, bilimler zamanla insanı, doğanın bilinç ve iradeden yoksun nesnelere haline getiriyorlar. Üstelik bu şekilde bilimler, insanın kendi varoluşunun biyolojik temellerini kullanarak kendini araçsallaştırmaya başlamasına da neden olur. Hermeneutik çalışmaları, böyle bir gidişata karşı insanın özünü korumaya yöneliktir (Habermas, 2003:35).

Habermas, hermeneutik konusunda şu iki kavrama özel bir yer verir. Bunlar, *iletilebilir anlamı anlama, kendini anlaşılabilir kılmadır*. Habermas'a göre hermeneutik, bir *doğal dilin* ustası olmayı öğrendiğimiz ölçüde kazandığımız bir yeteneğe atıfta bulunur. Bu da başlıca, dilsel olarak iletilebilir anlamı anlamak ve mevcut iletişim sorunlarını düzelterek anlamı anlaşılır hale getirmek üzere iki durumdan ibarettir. Bu anlamda, hermeneutik, doğal dilin kendiliğinden öğrenilmesiyle koşut olarak gelişen bir yetiyi, dil gibi doğal bir yetiyi ifade eder. Buna göre insandaki hermeneutik yeti, anlama, ifade etme ve anlaşma temelinde, gündelik dilin, doğal dilin öğrenilmesi ile birlikte kendiliğinden gelişen bir özelliktir. Anlamanın ve anlamı anlaşılır kılmamanın merkezileştiği Habermas'ın eleştirel hermeneutik anlayışında, anlama sorunsalı, kendi içinde bir bilim anlayışını barındırır. Bu nedenle hermeneutik, her şeyden önce sosyal bilimlerin yöntem anlayışı bağlamında ortaya çıkar ve gelişir. Çünkü hermeneutik,

toplumsal eylemleri anlamının, ne anlama geldiği konusunda yararlı olabilecek, sosyal bilimler için vazgeçilmez bir yöntemdir (Habermas, 2002:231-258).

Habermas'ın hermeneutik ile bir yöntem arayışı olarak ilgilenmesi, onu Dilthey ve Ricouer gibi hermeneutikçilerle aynı ortak paydada buluşturur. Habermas'ın hermeneutiğe en önemli katkısı, sosyal bilimlerde, özellikle de iletişimsel eylem teorisinde 'öznelerarasılık' kavramı ile olduğu söylenebilir. Öznelerarasılık, tarihin, geleneğin, dilin ve anlamın simgesel örüntüsü içinde, iletişim eylem teorisi kapsamında ılımlı bir nesnellığe kavuşur (Taşdelen, 2008:204). Habermas'a göre insanbilimlerinin ve sosyal bilimlerin farklı sınıflar içinde değerlendirilmesi gerekir. Habermas, hermeneutik çözümlerinin sağladığı bilgilerden yararlanarak eleştirel sosyal bilimler kuramı geliştirmek suretiyle, mevcut durumları doğru şekilde kavranabileceğini düşünür. Felsefi hermeneutiği özellikle pozitif bilimlere eleştiri getirebilmenin olanağını sağladığı için takdir eder. Felsefi hermeneutiğin bu başarısı aynı zamanda dil'in sosyal bilimlerdeki konumunu pekiştirmesinde yatar. Ona göre, "dil sadece geleneğin koruyucusu değil iletişimin de zemini ve aynı zamanda da sosyal bilimlerin nesnelere temin eden kaynaktır" (Bilen, 2007: 177). Bu düşüncenin ışığında felsefi hermeneutik, doğa bilimlerinde ve sosyal bilimlerde öznelerarası anlama zemini olarak dilin yeni bir boyutta ele alınmasını sağlamış olur.

Habermas bunların yanı sıra, değerlerden tamamen bağımsız bir yorumlama alanından söz edilemeyeceğinin farkındadır. Bu konuda sosyal bilimlerde doğa bilimlerinden daha şansız görünmektedir. Tarihsel anlamların teklifi ve insan davranışının anlamlılığı, sosyal bilimcinin her zaman karşısına çıkan, doğa bilimcinin ise şanslı bir şekilde esirgendiği bir yorumlama bölgesidir. Değerlerin, sorulan sorular üzerinden konuya bulaşması her zaman engellenemez ve böylelikle değerler, verilen yanıtlardan da bütünüyle uzak tutulamazlar. Ayrıca, yargılama terimlerinin içerisinde kullanılmadığı bir araştırmadan söz etmek de mümkün görünmemektedir. Böylelikle uygulanan geçerlilik teknikleri ne denli sıkı olursa olsunlar her zaman bir yorumlama alanı olacaktır (Habermas, 1998:114). Tüm bunlar, sosyal bilimlerde, değerlerle ilgili problemlere de yanıt verebilecek bir yöntemin yani hermeneutiğin gerekliliğini gösterir.

Bu gereklilikle ilgili Giddens ile çeşitli şekillerde bilgi alışverişi yapan Habermas bu anlamda hermeneutiğin son temsilcilerinden sayılmaktadır.

Anlama, ifade, deneyim, yorumlama, Dasein ve zamansallık gibi kavramları görünür hale getiren hermeneutik, bir yöntem olarak Weber üzerinden sosyolojiye girmiş ve daha sonra farklı görünümlere bürünerek Schutz, Goffman, P. Winch, Habermas ve Giddens üzerinden çağdaş sosyolojide kendini iyice hissettirmiştir. Weber'in sosyolojinin bir bilim olarak görülmesi gerektiği ile ilgili çabaları, onu, yöntem tartışmalarına bir çözüm bulmaya itmiştir. Zira Weber, yöntem tartışmalarına bir son vermek için kendisinden önce gelen iki önemli geleneği uzlaştırmaya çalışmış bir anlamda da uzlaşım tavrının öncüsü olmuştur. Bu nedenle şimdiki bölümde, Weber'in sosyolojisi ve yöntem anlayışı bu noktalardan hareketle ele alınacaktır.

III. BÖLÜM: MAX WEBER

Bilim, bizim sorularımızla, bizim ilgi ve çabalarımızla kurulan bir şeydir. Bu nedenle bilim bize istediğimiz ve yapabileceğimiz şeylerin niteliğini gösterir ama ne yapmamız gerektiğini asla söyleyemez.

Max Weber

3.1. Max Weber'in Sosyolojisi ve Yöntem Anlayışı

Pozitivist düşünürler, A. Comte'dan beri, sosyolojiyi doğa bilimi örnek ve modelinde düşünmüşler ve onlar tüm insanlık tarihi için geçerli olabilecek yasalara ulaşılabilmesine inanmışlardır. Özellikle Fransa ve Anglo-Sakson ülkelerinde bu inanca bağlı bir sosyoloji geleneği egemen olmuştur. Bu gelenek 19. yüzyıldan beri Almanya'da eleştirilmiştir. Örneğin Dilthey için böyle bir sosyoloji 'dev bir düştür' ten, 'fiyakalı bir ad'dan başka bir şey değildir. Dolayısıyla söz konusu sosyoloji ve ürettiği gerçekliği, 'tarihselliğinden sıyrılan bir kuru kavramcılık' olarak havada kalmaya mahkûmdur. Bu nedenle, Almanya'da Dilthey'den ve Heinrich Rickert'ten etkilenen Max Weber'in, pozitivistten farklı bir sosyoloji anlayışı geliştirdiği görülür (Özlem, 2003:149).

Sosyolojideki yöntem tartışmalarının adeta tam orta noktasında duran Weber, belirli bir oranda pozitivistten, belirli bir oranda da Dilthey hermeneutiğinden ve Rickert'in temsil ettiği Yeni Kantçılıktan beslenir. Weber'in pozitivist yanı, sosyal bilimlerde her türlü felsefi ya da metafizik öğeye kuşkuyla yaklaşmasında ve sosyolojinin bir bilim olmak için nedenselci ve genelleştirici olması gerektiği noktasında görülür. Ancak o, pozitivistin olanaklarıyla yetinmez. Weber, epistemolojik açıdan pozitivistin naif bir epistemolojik realizme dayandığını öne sürer. Dahası bilme yetisi ile bilgi içeriğini, akıl ile duyumu ve mantık ile gerçekliği birbirinden ayırır. Zira Weber, tarihsel gerçekliğin, pozitivistin yapmak istediği gibi,

gitgide insanlığın tüm gelişim tarihi içinde konumlanmış yasalar altında tündengelimsel bir açıklamanın konusu yapılamayacağı görüşündedir. Ona göre doğa bilimlerini örnek alan pozitivist bilim anlayışı, kültür gerçekliğinin özgüllüğünün kavramaktan uzak, indirgemeci bir anlayıştır ve oldukça sorunludur (Özlem, 1990:78). Bu nedenle onun asıl teorik dayanak noktasını, Almanya’da gelişen ve D. G. Herder ile başlayıp Alman Tarih Okulu’ndan Dilthey’e kadar uzanan bir gelenek içinden çıkan tarihselci bir anlayışta bulabiliriz. Weber, Dilthey ve Rickert gibi, sosyal bilimlerdeki ‘bilgi’nin, doğa bilimlerinden nitelik olarak farklı olduğunu belirtir. Fakat aynı zamanda bu ‘bilgi’nin, doğa bilimlerindeki kadar geçerli olduğu şeklindeki yaklaşımıyla, pozitivist gelenekten farklı bir metodolojik anlayışa yönelir. Bu anlamda onu etkileyen kişilerin başında Dilthey gelmektedir⁵³.

Daha önce de değindiğimiz gibi bir filozof ve tarihçi olan Dilthey’e göre, ‘doğa vardır’ der gibi ‘toplum vardır’, ‘tarih vardır’ denilemez. İnsan toplumları vardır ve onların her biri kendine özgü tarih içinde oluşmuştur, gelişmiştir. Toplum, özel koşullar içinde bulunan kurumlar ve sanatlar, ahlak gibi tinsel ya da kültürel etkinlikler üreten insanların tüm yaptıklarıyla oluşmuştur. Dilthey’e göre özellikle sosyal bilimlerde genel yasa yoktur, tarihsel bilim özelin/tekilin bilimidir. Bu yüzden, konusu toplum ya da tarih olan bilimler kendilerine özgü yöntemleriyle kurulmalı, doğa bilimlerine bağlı olmamalıdır. Tarihsel ve toplumsal gerçeğin öğelerinin bireyler olduğunu söyleyen Dilthey için, tarihsel ve toplumsal bilimlerin konusu bireysel davranışların incelenmesidir (Ergun, 1973:95). Özetle Dilthey’in önemle üzerinde durduğu, anlama ve anlatı arasındaki ilişki; değerler ve değer seçimlerinin önemi; bireysel öznellik ve kolektif nesnellik arasındaki geçişler türündeki vurguları, Weber’in çalışmalarında yeniden ortaya çıkar (Benton ve Craib, 2008:102).

Weber’in etkilendiği diğer bir kişi de Rickert’tir⁵⁴. Rickert’e göre duyusal olarak algılanan evren, sınırsız bir çokluktur ve hiçbir bilgi bu evreni tümünden

⁵³ Hermeneutik başlığında uzunca ele alınan Dilthey, bu bölümde kısaca Weber’in fikirlerine olan etkileri bağlamında ele alınacaktır.

⁵⁴ Yeni Kantçı ‘Baden Okulunun’ önemli düşünürü olan Rickert, Freiburg ve Heidelberg üniversitesinde düşüncesini geliştirip uygulamaya koymuştur. Rickert modellere, kurallara, fikirlere ve değerlere en üstün etken rolünü vererek toplumsal bilimlere kültür bilimleri olarak düşünmüştür. Rickert ve Dilthey’in yönteminin ayrıntılı bir analizi için bakınız: Birand,K.(1998) *Kamiran Birand Külliyyati : Manevi İlimler*

kapsayamaz. Bilimler bu sınırsız çokluğu, ya fizikte olduğu gibi sürekli olarak yenileyen şeyi saptayarak elde edilen bir genele ulaşmakla ya da tarihte olduğu gibi bu sınırsız çokluk içerisinde, bizi ilgilendireni seçmekle aşarlar. Böylece doğa bilimleri ile olguları bir defalık haller olarak ele alan kültür bilimleri arasında bir karşıtlık meydana gelir. Yeni Kantçı Rickert, kültür bilimlerini bireyselleştirici, doğa bilimlerini ise genelleştirici bilimler olarak ayırır. Kültür bilimlerinde sınırsız olaylar çokluğunu aşmanın tek yolu, olayları başat kabul edilen belirli değerler altında ele almak, bir değer ilişkisinden hareket etmektir. Doğa bilimleri ve kültür bilimleri arasındaki bu karşı oluş aynı zamanda doğa bilimlerinin açıklamacı yöntemiyle kültür bilimlerinin anlamacı yöntemleri arasında da karşımıza çıkar (Özlem, 1994:31). Weber, Rickert'in bilim teorisinin özellikle çözümleyici sonuçlarını çok büyük ölçüde kabul edip onaylar, ama genelleştirici bir kültür biliminin olanağını bir genel geçer değerler sistemine bağlamasına şiddetle karşı çıkar. Weber, kendi genelleştirici kültür bilimini, kendi sosyolojisini kurarken Rickert'ten bu noktada ayrılarak sosyolojisine 'anlayıcı/anlamacı sosyoloji' adını verir (Özlem, 1990: 47).

Pozitivizm, Dilthey ve Rickert'ten belirli noktalardan etkilenen Weber bu noktada kalmaz ve kendi özgün sosyolojisini kurar. Onun sosyolojisi, nedensel analize yapılan pozitivist vurguyla, hermeneutik anlama kavramının bir sentezinden oluşur ve bu sentezin temelinde, insan özneyi bir toplumsal eylem çevresinde, kültür bilimleri şeklinde bütünleştirerek genel bir tarihsel perspektif ortaya koymak bulunur (Swingewood, 1998:172). Bu perspektiften hareketle formüle ettiği ve teorisinin temelinde koyduğu eylem ve eylemin ideal tipleri, otorite ve otorite tipleri, meşruluk, egemenlik, bürokrasi gibi sosyolojik kavramlar onun sentezinde karşılaştığı güçlükleri aşmasında oldukça yardımcı olmuştur. Weber⁵⁵'in bu kavramlara başvurmakta amacı, yine de tarihsel dönem ve süreçlerin kendine özgülüğünü anlamak için, doğa bilimlerinin gözlemci açıklama tarzına göre hiçbir zaman yeterince doyurucu

---

Metodu Olarak Anlama: Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi : Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'ta Tesirleri. Ankara: Akçağ.

⁵⁵ Genel olarak Weber'in kaygısı, sosyolojik kavramlardan yararlanarak, kapitalist kültürü, Batı'ya Aydınlanma'dan bu yana egemen olan rasyonelleştirme sürecinin bir ürünü ve Protestan Ahlakı'ndan kaynaklanan biriktirme ve kâr etme güdüsüne bağlı, bir defalık bir tarihsel süreç olarak açıklayabilmektir.

olmayacak olasılı bir yorumlayıcı açıklama yapmak ve bu yoldan bir verimliliğe ulaşmaktır.

Weber'in hermeneutiğe yaklaşması ise sosyolojiyi bir kültür bilimi olarak görmesiyle başlar⁵⁶. Weber için sosyoloji, eninde sonunda bir 'kültür bilimi', bir 'tarihsel bilim'dir. Sosyoloji, tarihe yardımcı bir bilim olmasa da tarihsel *teklükleri* daha iyi anlayıp açıklamaya hizmet eden bir bilimdir. Sosyolojik kavramlar da bu halleriyle, tarihsel dönemlerin, tarihsel süreçlerin, birer *teklük* olarak toplumların açıklanmasında başvurulabilecek önemli kavramlardır (Özlem, 2003:15). Ona göre, bir kültür bilimi olan sosyoloji, sosyal eylemi yorumlayarak anlamak ve böylelikle sonuçlarını nedensel olarak açıklamak isteyen bilim anlamına gelir (Habermas, 1998: 107). Weber, tüm kültür bilimlerinin amacını 'olguların kültürel anlamlarını saptamak' olarak belirlemiştir. Çünkü toplumun gerçekliği, bir kültür gerçekliğidir; yani her toplumun bir veya daha fazla değerler ve inançlar sistemi vardır. Kültür bilimleri, toplumların kendi ilgi, değer ve inanç sistemlerinin ışığında anlaşılır hale gelen varoluş biçimlerini nasıl yaşadığını ve anlamlandırdığını anlamaya çalışır (Özlem, 1990: 84).

Buradan hareketle Weber'in sosyolojisi, her şeyden önce toplumsal faaliyeti yorumlayarak kavrama iddiasında olan bir bilimdir. Yani kavrama, açıklama ve yorumlama bu bilimin temelidir. Bu bilimin önceliği bireylerin toplumsal eylemini⁵⁷ anlamaya çalışmaktır (Fluery, 2009:27).

⁵⁶ Hermeneutiğin Weber üzerinden sosyolojide kendini iyice hissettirmesi, kendini farklı yerlerde konumlandırın pek çok kişinin, pozitivistin artan oranda eleştirmesine vesile olmuştur. Burada Marksist gelenek, feminist gelenek, fenomenolojik gelenek, bilim felsefesi içinde Kuhn, Feyrabend ve Popper başlıca konum alanlar olarak sıralanabilir. Anti-pozitivist kamp olarak nitelenen ve sosyolojiye önemli bir eleştiri getiren bu dağınık görünümüne akım, dönemin ruhunu ıskalayan sosyolojiye ve pozitivist bilim anlayışının hegemonyasına aynı zamanda bir tepkidir de. Anti-pozitivist hareketle başlayan alternatiflere yönelme, sosyolojide klasiklere dönme ve onlarla hesaplaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde '*sosyolojide klasiklere dönme*' ve onlarla hesaplaşma, Parla'nın deyimiyle bir Weber Rönesansı'ı başlatmıştır. Weber Rönesansı'ı; 1960'larda Kennedy ile başlayan karizmatik lider anlayışının ortaya çıkması; Protestan etiğin giderek daha çok ilgi çekmesi, Weber'in bir düşünür olarak geniş bir bilgiye sahip oluşu ve akabinde yirminci yüzyılın sosyoloji çağı olmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır (MacRae,1985:14). Weber'in yeniden keşfi için bakınız; MacRae,D.(1985). *Weber*. N. Vergin(Çev.). İstanbul: Afa.

⁵⁷ Weber, sosyolojinin konusu olan sosyal eylemi, eylemde bulunan kişi veya kişilerin, öznel bir anlama göre başkalarının durumu ile ilgi içerisine girdikleri sürece, bu bilgi temelinde, bu öznel anlama göre yönlendirmiş bir eylem olarak tanımlar. Bir anlamlı eylem olarak sosyal eylemin temel özelliği, onun, başkalarının durumu ile ilgili bir eylem olmasıdır. Başkalarına yönelmiş eylemleri, yani, sosyal eylemleri anlamlı kılan şey, kültürel nitelikleridir. Böylece sosyolojinin görevi, sosyal eylemlerde yönlendirici,

Weber, zamanının yöntem tartışmalarına genel olarak *metodolojik hastalık* adını vermiştir ve bu nedenle yöntem üzerine çalışmaların zorunlu olduğuna işaret etmiştir (Hekman, 1999:11). Weber, uzlaşımçı tavrı gereği, bir yöntem dikte etmekten ziyade, sosyal olguları daha anlaşılabilir bir düzeyde ele alma gayreti içine girmiştir. Pozitivist gelenekteki gibi katı bir yöntem anlayışı sergilemekten kaçınmış, yöntem tartışmalarını daha esnek bir zemine taşımıştır.

Weber'in yönteminin çıkış noktası da çözümlenmelerinin temel birimi bireydir. Anlayıcı ve açıklayıcı sosyolojisi, bireyi ve bireyin davranışını temel birim ya da atom kabul eder. Birey, anlamlı davranışın tek taşıyıcısı ve üst sınırıdır. Bu çerçevede devlet, dernek ve benzeri kavramlar, sosyoloji için insanların etkileşimini gösteren belli kategorilerdir. Dolayısıyla sosyolojinin görevi bu kavramları anlaşılabilir eylemlere indirgemek, başka bir deyişle bunları, istisna tanımadan, etkileşime katılan tek kişilerin eylemlerine indirgemektir (Weber, 1987:56). Yönteminin çıkış noktası birey olan ve insani etkileşimi ve eylemi dikkate alan Weber'in amacı bu nedenle, sosyolojiyi tarih bilimine göre sınırlandırmak ve sosyolojinin sistematik bir bilim; bir tür yasa bilimi olduğunu göstermeye çalışmaktır (Freyer, 1960:168).

Ancak bilimsel güvenilirlik için Weber bir parantez açar ve 'değerlerle ilişki' ve 'aksiyolojik yansızlık' gibi iki önemli ilkeyi ortaya atar. Değerlerle ilişki için araştırmacının, araştırmadaki taraflılığının kökeninde yatan kendi tercih ve değerlerinin öznelliğinin bilincine varması kriterini, yani entelektüel dürüstlüğün gerekliliğini vurgular. Aksiyolojik yansızlıkla da her türlü değer yargısının reddiyle ilgili kriterini öne sürer. Weber bir değer, bilimsel ve nesnel bir muhakemeye ya da transandantal bir bilim anlayışıyla diğerlerinden daha yüksek olabileceği ile ilgili görüşü bu nedenle reddeder (Fluery, 2009:29).

---

motive edici olarak görünen bu kültürel nitelikleri eylemin nedeni olarak saptamaktır. Sosyolojinin temel gözlem birimi olarak sosyal eylem, bir gelenek, bir değer, bir amaç altında başkalarına yönelmiş olan eylemdir (Özlem, 1990:102).

Kısaca özetleyecek olursak, Weber ilk olarak, doğa bilimleri ile sosyal bilimleri karşı karşıya getiren yöntem tartışmasında⁵⁸ sosyolojiyi tarihsel bir bilim olarak tanımlayarak doğa bilimleri yandaşlarının karşısında konum alır. İkinci olarak, tarihsel bir gerçeklik biliminin yandaşı olan Weber, araştırmanın ister istemez empirik doğasını belirtir. Weber'e göre, kavrayıcı bir sosyolojinin temel konusu bireyin eylemidir. Bu eylem, gelişiminin yöneldiği *öteki*'nin davranışına gönderme yaptığı ölçüde "toplumsal" olarak görülür. Bireylerin kendi eylemlerine bağladıkları öznel anlam nedeniyle, bu eylem başkalarının tavırlarını da dikkate alır ve akışı içerisinde onlardan etkilenir. Buradan hareketle ortaya koyduğu toplumsal eylem teorisinin odak noktasını, ötekinin davranışını değiştirme niyeti içinde ona yönelen bireyin eylemi oluşturur (Fluery, 2009:21-23).

Weber'in yöntem anlayışının üçüncü özelliği, metodolojik bireyciliğin yanında da nedenselliği yönteminin temeline koymasıdır. Ancak onun nedensellikten anladığıyla pozitivistlerin anladığı nedensellik arasında belirli farklar vardır. O, mekanik tek taraflı nedensellik modelini yetersiz bulur ve nedensel çoğulculuk⁵⁹ gibi bir anlama biçimini savunur (Freund, 1990: 183). Nedensellik basit olarak bir olayın diğer bir olay tarafından izlenmesi ya da ona eşlik etmesi (ihtimali) anlamına gelir. Ona göre, tarihi olayları-benzerlikler, tekrarlar, paralellikler- incelemek için bu yeterli değildir. Araştırmacılar tarihi değişmelerin anlamları kadar nedenlerine de bakmak zorundadır.

Son olarak nedenselliğin sosyal bilimlerdeki konumuna ilişkin yeni bir formüleştirmeye giden Weber, nedenselliği ikiye ayırır ve yönteminde ona önemli bir yer verir. İkili nedenselliğinin birinci ayağını tarihsel nedensellik, ikincisini ise sosyolojik nedensellik oluşturur. Tarihsel nedensellik belirli bir tarihsel olayı yaratan benzer olmayan koşulları belirler. Sosyolojik nedensellik ise iki olgu arasında düzenli bir ilişkinin kurulmasını varsayar (Aron, 2000: 493). Weber, tarihsel ve toplumsal

⁵⁸ Yöntem savaşları ve Weber'in söz konusu savaşlarda edindiği konumu için Weber'in Sosyal Bilimler Metodolojisi adlı eserine bakılabilir, Weber, M. (2012a). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. V.S. Ögütler (Çev.). İstanbul: Küre.

⁵⁹ Weber'in, nedensel çoğulculuk yaklaşımı, *Protestanlık ve Kapitalizmin Ruhu* arasındaki ilişkiyi incelediği aynı adlı çalışmada görülebilir. Basit olarak Protestan ahlakının modern kapitalist ruhun yükselmesinde önemli faktörlerden biri olduğunu ileri sürer ve Protestanlığın tek neden olduğunu söyleyenleri yadırgar. Zira kapitalizmde diğer toplumsal olgular gibi tek nedenle açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur.

nedenselliğin farkını ‘kapitalizm’ ve ‘bürokrasi’ kavramlarını karşılaştırarak açıklamaya çalışır. Weber, kapitalizmi bir defalık tarihsel bir olgu olarak ele alır ve onu tarihsel nedensellikte anlayıp açıklar. Kapitalizm, Protestan Ahlakı’na dayalı yönüyle Batı’ya özgü bir olgudur. Buna karşılık toplumsal nedensellik örneği olan ‘bürokrasi’, farklı toplumlarda değişik biçimlerde ve yoğunlukta genel nitelikleri açısından tekrar eden bir olgudur (Özlem, 1990: 92). Sonuç olarak Weber ile bireyi merkeze alan, eylem, niyet, nedensel çoğulculuk, anlama ve yorum üzerine bir sosyoloji ortaya çıkmıştır.

3.2.İdeal Tip Kavramı

Weber, ifade ettiğimiz gibi pozitivist ve hermeneutik geleneğini birleştiren bir sosyoloji anlayışı geliştirmiştir. Böylesi bir anlayış, pozitivism ve anlamacı yaklaşımın temel güçlüklerinin bir çatı altında toplanmasına sebep olmuştur. Weber’in sosyoloji tanımı, bu durumun ciddiyetini gözler önüne serer. Ona göre, “sosyoloji, toplumsal eylemi *yorumlayarak anlamak* ve bu yolla *eylemi* kendi akışı ve doğurduğu tesirlerle birlikte sebeplerini ortaya koyarak *açıklamak* isteyen bir bilimdir”(Weber, 2004: 13). Davranışın anlaşılması, onun ardında yatan belli bir anlam dünyasının varlığına; yorumlayarak anlaşılması, bu anlam dünyasının bir çırpıda tüketilecek bir tanım içerisine sıkıştırılamayacağına; davranışın oluşumunun ve yarattığı tesirin sebeplerinin açıklanması ise anlam dünyası içerisinde de belli düzenlilikler ve nedensel ilişkilerin bulunabileceğine işaret etmektedir. Bu yönüyle sosyoloji, toplumsal aktörün eylemini, evrensel doğa yasaları yerine, meydana geldiği toplumsal ve tarihsel koordinatlar içinde anlamak ve onu bu koordinatlar tarafından belirlenen bir akla-uygunluk ekseninde açıklamaktır (Yıldırım, 2006: 311).

Weber böyle bir hedefi gerçekleştirebilmek için ideal tipler teorisini ortaya atar. İdeal tip teorisi, sosyolojinin bir ‘bilim’ statüsü kazanabilmesi için gerekli olan empiriklik ve rasyonellik taleplerini en uygun şekilde karşılayacak kavram türünü saptama girişiminin bir ürünüdür. Weber, sosyal olayların bir bütün olarak tam bir açıklığa kavuşmaması karşısında, açık-seçik, sınırlı ve soyut bir takım tiplerin yaratılması gereğine işaret eder. Amacı sosyolojik yöntemi belirli, sağlam ölçü tiplerle objektifleştirmektir (San, 1971: 23).

Ona göre, sosyolojinin amacı, soyut olarak kurulmuş olan ideal tipler ile tekil toplumsal eylemler arasında bir anlam uygunluğunun sağlanmasıdır. Weber'in sosyoloji için önermiş olduğu yöntem burada kendini göstermektedir. Sosyoloji önce, genel toplumsal ilişki kalıplarını ifade etmeye yarayan ideal tip kavramları kuracak, daha sonra bu kavramlar yardımıyla, toplumsal eylemleri nedenleriyle anlamaya çalışacaktır. Weber'e göre, sosyolojide başka bir yolla genelliğe ve kapsayıcılığa ulaşma olanağı yoktur (Özlem, 1990: 133). Dolayısıyla ideal tip⁶⁰, herhangi bir değer yargısıyla ilgisi olmayan, az çok var olan bazen de var olmayan birçok somut, belirli ve göze çarpan olguların özelliklerinin bir sentezi olarak analitik bir yapı içinde düzenlenmiş ve birleştirilmiş soyut bir zihinsel yapıdır (Weber, 2012b:24).

Weber'e göre, sosyal bilimcinin kurguladığı ve daha doğrusu anlamlı bulduğu her ilişki daimi olamaz. Çünkü kültür ve tarih dünyasında sonsuza dek süren yasalar olmadığı gibi, sosyal dünyayı anlayan bireyler de sürekli değişim halindedirler. Değer yargıları değiştiğinde, kurgulamalarımız, kavramsal inşalarımız ve anlamlı bulduğumuz nedensel ilişkiler değişecektir. Weber'in araştırmalarında yararlandığı ideal tipler tam da bu tarz kavramsallaştırmalar ve inşalarla ilgilidir. İdeal tipler aracılığıyla, araştırmacıların kurguladıkları nedensel ilişkiler, açıklanabilir ve anlaşılır bir hale getirilebilir. İdeal tipler Weber'e göre, bir ya da birkaç bakış açısının tek yönlü vurgularından oluşabilir. Ancak, buna rağmen, böylesi bir kavramsal yaratım, bu tarz bir zihinsel inşa, empirik olarak gerçekliğin içinde her hangi bir yerde bulunamaz. O bir ütopyadır; dikkatle uygulandığında araştırmada kullanışlı olabilecek bir ütopya (Weber, 1978: 34).

Bu anlamda Weber'in ideal tipi üç önemli işleve sahiptir. Birincisi daha kapsamlı nedensel analiz stratejisiyle birlikte yorumlama sürecindeki aşamaları dile

---

⁶⁰Weber'in ortaya attığı ideal tip kendi içinde üçe ayrılır. Birincisi, Protestan etiği ve modern kapitalizm gibi tarihsel örneklerin ideal tipleridir. Bu durumda ideal tip, genel ve benzersiz tarihsel bir gerçeğin yeniden kuruluşudur. Geneldir, çünkü ekonomik bir rejimin bütünü kapitalizm terimiyle belirlenmiştir; benzersiz oluşu ise, kapitalizmin tam olarak çağdaş batı toplumlarında gerçekleşmesinden dolayıdır. İkincisi, farklı tarihsel ve kültürel dönemleri karakterize eden bürokrasi ve feodalizm gibi soyut ideal tipler. Bu türdeki ideal tipler bir rejimi tamamen kapsayan ve tarihin değişik zamanlarında birçok kez karşılaşılan siyasal kurumların bir yönünü anlatır. İdeal tiplerin üçüncü türü, eylem tipleridir (geleneksel, duygusal, değere yönelmiş akılcı ve amaca yönelmiş akılcı eylem); özel bir niteliğin davranışlarının akılcı biçimde yeniden kurulması ile oluşur (Swingewood, 1998: 179).

getirir. Teorik olarak ağırlığı arttırılmış biçimiyle, bir davranışlar dizisindeki bazı öğelerin nedensel olarak uygun nedenler, inançlar ve öbür koşullar kompleksi içinde yer alan çeşitli etkenlere nasıl isnat edilebileceğini tanıtlar. İkincisi ve daha özgül olarak, yorumcuların tikel eylemlerde ya da metinlerde bulunduğunu kabul ettikleri anlam ilişkilerini dile getirmelerini sağlar. Weber bir yorumun anlam düzeyindeki yeterliliği ile bir bütün olarak tekil nedensel iddianın yeterliliği arasında bir ayırım yapar. Weber'e göre, bir anlam bağıntısı hakkındaki akla yatkın bir açıklama, eylem dünyasında geçerli bir açıklamanın zorunlu ama yetersiz bir koşuluydu. Üçüncü ve son olarak ideal-tipik yaklaşım, eylemlerin ve inançların yorumlanmasında araştırmacının oynadığı aktif rolü vurgular (Ringer, 2006:151).

3.3. Max Weber'in Bilim ve Yöntem Anlayışının Değerlendirilmesi

Anlamayı ve açıklamayı kendi yöntem anlayışında birleştirmeye çalışan Weber, sosyolojide dâhil olmak üzere tüm kültür bilimlerinin amacını 'olguların kültürel anlamlarını saptamak' olarak belirlemiştir. Çünkü toplum gerçekliği bir kültür gerçekliğidir, yani her toplumun bir veya daha fazla değerler ve inançlar sistemi vardır. Kültür bilimleri, işte bu sayısız değer ve inançları da dikkate alarak toplumların kendi ilgi, değer ve inanç sistemlerinin ışığında anlaşılır olan sayısız varoluş biçimlerini nasıl yaşadığını anlamaya çalışır (Özlem, 1990: 84).

Weber'le birlikte, sosyal bilimlerde tüm toplumsal, tarihsel ve kültürel etkilenmişliklerden yalıtık bir özne ve nesne tasarımıyla çok, bu etkilerin farkında olan birey ve araştırmacı algısı öne çıkmış, doğada olduğu gibi toplumsal dünyada da bulunduğu farz edilen "yasa"lardan çok, belli bir zaman ve tarihsel durum içerisinde geçerli olabilen "genellemeler" aranmaya başlanmıştır. Nitekim Weber, sosyolojinin nihai hedefi olarak toplumsal gerçeği anlamayı gösterir ve toplumsal gerçeğin tek değil üç düzeyi olduğunu belirtir. Bu üç düzeyin aynı zamanda sosyolojik çözümleme düzeyleri olduğunu söyleyen Weber, sosyoloji için şu sıralamayı önerir; toplumsal davranışlardan toplumsal ilişkilere oradan da toplumsal oluşumlara ulaşabilmek (Ergun, 2006:114). Böylece olgusal temelli sosyolojik araştırma Weber ile toplumsal eylem ve toplumsal ilişkiler temelinde yeni bir eksene oturmuştur.

Bu nedenle onun sosyolojisi, toplumsal faaliyeti yorumlayarak kavrama ve dolayısıyla, gelişimini ve sonuçlarını nedensel olarak açıklama iddiasında olan bir bilimdir. Yani kavrama, açıklama ve yorumlama bu bilimin temelidir. Weber, öncelikle bireylerin toplumsal eylemini anlamaya çalışmayı önerir. Bu, bireylerin hedeflediği anlama önemli bir yer ayırmayı ve aksiyolojik bir yansızlığı benimsemeyi gerektirir. Daha sonra da, gerçeğin sonsuz çeşitliliğine düzen vermek için, temel işlevi gerçekliğin yorumlanmasını teşvik olan ‘ideal tip’ dediği şeyin inşası ilkesini ortaya koyar. Bu inşa yapılırken sosyolojik bulgular ile değer yargıları arasında titiz bir ayırım yapılmasını, ayrıca bu sorunların ikisinin de olabildiğince eksiksiz bir şekilde tartışılmasında ısrarcıdır. Tarihsel tekliği yakalamak için onun sosyolojisi yorumlayıcı yöntemi, nedensel anlamayı ve çoğulculuğu işe çağırır.

Bu noktalardan hareketle Weber, araştırmacının değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerden birini daha çok önemli ve anlamlı bulmasına sebep olan değer yargılarını hesaba katmasını ve bunlardan yalıtık yasavari bir nedensellik oluşturduğu inancına kapılmamasını önermiştir. Araştırmacının, araştırma sürecindeki tarihsel, toplumsal ve kültürel özelliklerin etkilerini idrak etmesi, onun bulgularının değişebilirliğe ve sorgulanabilirliğe açık olmasını, değişen bir insan ve toplum dünyasını, değişmeyen kanunlar ya da teorik modellerle açıklamaktan vazgeçmesini ve bulguların inceleme alanına daha uygun hale gelmesini sağlar.

Weber sosyolojiye eylem, insanlararasılık, etkileşim, dönüşüm, yorum, anlama gibi kavramları kazandırmış ve modern sosyolojik okullar olan etnometodoloji, fenomenolojik sosyoloji ve linguistik dil okulunun çalışmalarının temellerini atmıştır. Üstelik bu okulların etkilenmesinin yanında Giddens, Weber’in öne sürdüğü eylem, anlama, yorumlama, açıklama hatta devlet-şiddet ilişkisi vb gibi kavramlar üzerine modernite, ulus-devlet, şiddet, güç gibi formülasyonlarının yanında “yapılaşma kuramı”nı ve “çifte-hermeneutik” ya da “açıklayıcı yorumsamacılık” olarak adlandırabileceğimiz yöntem anlayışını kurgulamıştır. Bununla birlikte Giddens’ın, tıpkı Weber gibi sosyolojiyi sağlam bir temele oturtma, sosyal olay ve olguları açıklama ve anlamada daha işlevsel bir şekilde tesis etme gayretinde olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Weber'in yöntem anlayışı, on dokuzuncu yüzyıldan beri tarih, toplum ve kültür bilimleriyle uğraşan kişileri iki ayrı bölünmüşlüğe iten görüş açıları olan yorumlayıcı yaklaşım ile açıklayıcı yaklaşımı bütünleştirme amacındadır. Bu çaba açısından Weber, Giddens'in en önemli öncüsüdür. Şöyle ki Giddens, daha önceleri Weber'in yapmaya çalıştığı gibi sosyoloji alanındaki iki ana gelenek olan pozitivist sosyoloji ile anlayıcı/yorumlayıcı sosyolojiyi birleştirme amacındadır. Ancak Weber, bunu bağlı bulunduğu anlayıcı gelenek doğrultusunda ve sosyolojinin, toplumsal davranışların sonuçlarını nedensel açıklama yoluyla yorumlayarak anlayan bir bilim olduğu tanımı ile yaparken; Giddens, temel olarak her iki geleneğe de yaslanmadan ve hem pozitivist hem de anlayıcı sosyoloji geleneklerin dayandıkları temel anlayışları eleştirerek gerçekleştirmiş ve bu bağlamda, mevcut geleneklerden farklı olarak, özellikle yeni bir ontolojik, epistemolojik ve metodolojik zeminden hareket etmiştir (Taş, 2011:23).

Bundan önceki bölümlerde sırasıyla hem yöntem tartışmalarının iki yönünü temsil eden pozitivist ve hermeneutik gelenekler ele alınmış hem de bir anlamda Giddens'in fikirlerini önceleyen düşünürler ortaya attıkları kavramları ve yöntem anlayışlarıyla ele alınmıştır. Böyle bir tarihe sahip yöntem tartışmalarında sırayı artık bu tartışmaya bir son vermeyi amaçlayan Giddens alacaktır.

IV. BÖLÜM: ANTHONY GIDDENS'İN YÖNTEMİ

4.1. Pozitivist Geleneğin Devamı Olan Yapısalcılık, İşlevselcilik ve Giddens

19. yüzyıl toplum felsefesi ve sosyal teorisinde zirvede olan pozitivizm, ilk bölümde de ifade edildiği gibi, bilginin veya bilgi olarak alınabilecek her şeyin doğrudan duyularla kavranabilecek yönlerine atıfta bulunur. Giddens'a göre, pozitivizm, özellikle klasik fiziğin temsil ettiği bilimsel yöntemlerin ve mantıksal formun, toplumsal fenomenlerin incelenmesinde kullanabileceği inancını bünyesinde barındırır (Giddens, 2003:171). Comte tarafından geliştirilen ve Durkheim ile devam eden pozitivist yöntem genel hatlarıyla; olguların gözlemlenerek teorilerin oluşturulması (tümevarım) ve bir kere yasa bulunduktan sonra tekil olguları bu yasa içine koyulmasıdır (tümdengelim). Teknikler ise doğal olgunun türüne göre değişmektedir (Taş, 2011:62). Bu yöntem ve teknikleri kullanan pozitivizm sosyolojinin gelişimiyle yaygınlık kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de özellikle yapısalcılık ve işlevselcilik gibi iki önemli gelenekte görünür hale gelen pozitivizm, bu dönemde neredeyse tek hâkim yöntem anlayışı haline gelmiştir.

Söz konusu pozitivist geleneğin iç mantığını bünyesinde taşıyan yapısalcılık ve işlevselcilik, “uzlaşma”, “bütünleşme”, “çatışma”, “düzen” gibi kavramlarla doğrudan meşgul olmuştur. Daha da önemlisi, söz konusu “düzen sorunu” ve bu sorunu ortadan kaldırmaya dönük çözüm arayışları, birinci bölümde ele aldığımız gibi sosyolojinin bilimsel platformda yer edinmesini kolaylaştıran bir yarar ilkesini teşkil etmiştir. Yani Giddens'a göre bu yarar ilkesi, sosyolojinin adeta hem varlık nedenlerinden birini hem de onun politik eksenini tayin etmiştir (Giddens, 1976: 705-706). Uzun süre bu (politik) muhtevayla ön plana çıkan yapısalcılık ve işlevselcilik, Giddens'ın kendi teorisini geliştirirken hesaplaşmaya girdiği iki önemli gelenektir. Fakat yeri gelmişken değinmekte fayda var ki bu çalışmada yapısalcılık ve işlevselcilik ana hatlarıyla ve özelde de Giddens'ın yapılaşma teorisi göz önünde tutularak ele alınacaktır.

Yapısalcılık olarak ele alınan düşünce okulunun kökeni, XVI. ve XVII. yüzyıllar Batı Avrupa'sında yaygınlık kazanan ve Kepler'in, Galileo'nun ve Newton'un öncülüğünde gelişme gösteren mekanik yaklaşımının sosyolojiye yansımalarına dayanır.

Toplumunu büyük bir makineye benzetme fikri, yapı kavramının sosyolojide kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Yapısalcılık, temel çıkış noktasını işte bu 'toplumları şekillendiren yapı' kavramından almaktadır. Yapı kavramının sosyolojide yoğun bir şekilde kullanılması XIX. yüzyılda sosyal bilimlerin, özellikle fen bilimleri alanında ortaya çıkan gelişmelerden etkilenerek bu bilimlere benzer kavramsallaştırma çabalarına girmiş olmalarından kaynaklanmaktadır (Bottomore ve Nispet, 1997:555). Bu çaba ABD'de Parsons'la zirveye ulaşmış ve uzun dönem sosyolojide egemen konumda kalmıştır. Fakat özellikle yapıyı, özne ve eylem karşısında hâkim bir konuma yerleştirmesi gibi birçok problemi bünyesinde taşımasına rağmen, yapı kavramını doyurucu bir toplumsal bütünleşme anlayışı etrafında yeniden formüle etmesi ve modern öznenin merkezi konumdan uzaklaştırılması temasına ilk dikkat çeken akımların başında gelmesi nedeniyle yapısalcılık, Giddens'ın yapılaşma teorisinde etkili olan akımlardan biri olmuştur (Tatlıcan, 2005:32-33).

İşlevselciliğin kökeni ise her toplumsal olgunun üstlendiği bir işlevle varlığını devam ettirdiği görüşünü ileri süren Durkheim'a dayanır. İşlevselcilik, toplumu yaşayan bir organizma olarak görmekte ve bu organizmayı oluşturan bütün parçaların onun hayatiyetine katkıda bulunan bir işleve sahip olduğunu ileri sürmektedir. İşlevselcilik, örneğin ahlaksal değerlerin ve genel normların içselleştirmesine dayanan, toplumsal hayata aktif öznenin eylemliliğini pek katmayan, eylemin dönüştürücü gücünü ikincil plana iten bir akımdır. Nitekim pozitivism ve özelinde nesnelcilikle kendini konumlandıran işlevselci düşünürler, sosyal sistemler olarak toplumların, faillerin istekleri ve gereksinimlerinden bağımsız analiz edilebilecek kendilerine has özelliklere sahip olduklarını varsayarlar (Tatlıcan, 2005:46-47). İşlevselciliğin evrimcilikle ortak yönlerinin bulunması; eylemleri, benliğin bilinç-dışı bir parçası haline getirerek kuralcı emirlere indirilmesi; natüralizme dayanması, eylemi ve gücü ikinci plana itmesi onun önemli özellikleri arasında sayılmakta ve bu yönleriyle eleştirilmektedir.

Yapısalcılık ve işlevselcilik, birbirinden belirli noktalarda ayrılrsa da onların pek çok benzer özellikleri de bulunmaktadır. Örneğin hem işlevselcilik hem de yapısalcılık, sosyolojinin gündeme geldiği XVIII. ve XIX. yüzyılın bir yansıması olarak, doğal bilimlerin tesirinde kalarak doğacı bir bakış açısı sunmakta ve objektivizme bağlı

kalmaktadır. Doğal bilimlerinin etkisinde kalmalarının bir sonucu olarak her iki düşünce okulu da insan eylemine gereken önemi vermemekte ve insan dışı bir takım dizgelerin toplumsal fail üzerinde egemen olduğu konusunda uzlaşmaktadırlar. Yani bir diğer deyişle işlevselcilikte ve yapısalcılıkta, yapı, toplumsal failin eylemi üzerinde birincil öneme sahip olduğu gibi; yapının bu eylemler üzerinde kısıtlayıcı nitelikleri olduğu savunulmaktadır. İşlevselcilik ve yapısalcılık, eş-zamanlılık (dilin zaman içinde geçirmiş olduğu evrimden bağımsız bir biçimde ele alındığı dil durumu) ve art-zamanlılık (zaman içindeki evrimleri açısından incelenen dil olaylarının özelliği) ayrımını aşma gayreti göstermiş olsalar da bu ayrım her iki düşünce okulunun da temel öğesini teşkil etmektedir. Bütün bu yaklaşımlarının sonucu olarak, her iki düşünce okulu da aktif öznelerin ürünü, yani insanın toplumsal yaşamın inşasında oynadığı role değinmemekte, bir başka deyişle bu inşanın oluşumunu, eylemi dışlayarak açıklama uğraşı içerisine girmektedirler.

Yapısalcılık ve işlevselcilik, bilim anlayışından ve özellikle pozitivist çizgisinden dolayı Giddens tarafından eleştirilir. Çünkü Giddens'a göre, sosyolojide doğa bilimlerinin model olarak alınması, rüştünü çoktan ispat eden bir bilim olarak sosyoloji için engelleyici bir durumdur. Bunun yanında da yapı ve olay, bilinç ve bilinçsizlik gibi düalizmlere açık kapı bırakması, insanın kapasitesine olan vurguyu geri plana atması nedeniyle sosyolojinin gelişmesinin önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Ayrıca Durkheim'dan beri, toplumun yapısal özelliklerinin eylem üzerinde kısıtlayıcı etkilerde bulunduğu düşüncesini paylaşan bu ekoller, Giddens'ın teorisi ve yöntemi açısından çok önemli olan bir noktayı, yani eylemin gerek kendisini gerekse toplumu dönüştürmeyi mümkün kılan özelliğini görmezden gelmişlerdir (Tatlıcan, 2005:28-29). Nesnelciliğe olan eğilimleri nedeniyle adı geçen akımlar, birey veya öznenin temel niteliklerine gözlerini kapatırlar. Dolayısıyla her iki akım nesneye özne üzerinde veya yapıya eylem üzerinde bir öncelik tanırlar. Bireyi yapı karşısında *etkisiz-bilgisiz* bir konuma itmiş olurlar. Giddens'ın temel iddialarından bir tanesi de, işlevselci ve yapısalcı teorilerin "*yapının düalitesi*" yani birbirini dönüştüren yapı ve özne kavramından yoksun olmalarıdır. Bu iki sosyoloji ekolü "yeniden üretim" gibi toplumsal yaşamın önemli olgularından birinin gerçekleşmesinde failerin başarıyla

yerine getirdikleri eylemleri, aktif ve yapıcı süreçler olarak ele almaktan ziyade mekanik bir sonuç olarak değerlendirmektedirler.

Giddens, yapılaşma teorisinde eylemin toplumsal (işlevsel) belirlenimi düşüncesinin yerine *toplumun üretimi* ve *yeniden üretimi* kavramlarını geçirir. Bununla toplumsal etkileşimin, her yerde ve her koşulda, hem faillerin olumsal bir başarısı olarak hem de eylemin refleksif rasyonalizasyonu koşullarında sürdürülen becerili bir üretim olarak alınması gerektiğini vurgular. İşte tüm bu nedenlerden dolayı ona göre yeni bir yapı, yeni bir sistem, yeni bir işlev kavramına ve hatta yeni bir fail, yeni bir eylem ve yeni bir güç teorisine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı Giddens, eski geleneklerle girdiği hesaplaşmalar ve etkilenmeler sonucu elde ettiği kavramlarla ve buradan hareketle oluşturduğu yapılaşma teorisiyle gidermeye çalışır (Giddens, 2013:1-2). Bu hesaplaşmanın önemli bir yanını da klasik hermeneutiğin takipçisi olan modern hermeneutik okullar oluşturur. Bu okullar hem hermeneutik geleneğin imkânlarını sosyolojiye aktarmışlar hem de sosyolojide alternatif bir düşünce sistemi ortaya koymuşlardır. Bir sonraki bölümde hermeneutik sosyoloji okulları ve ortaya koydukları imkânlar yine yöntem tartışmaları ve yapılaşma teorisi ekseninde ele alınacaktır.

4.2.Modern Hermeneutik Okullar ve Giddens

Giddens yapılaşma teorisini oluştururken yapısalcılığın ve işlevselciliğin yanında modern hermeneutik okullara yönelir. Modern hermeneutik okullar ya da onun deyimiyle yorumcu sosyoloji okullarını (varoluşsal fenomenolojiyi Schutz özelinde, etnometodolojiyi Garfinkel özelinde ve post-Wittgensteinci felsefe yani linguistik sosyal bilim Winch özelinde) ele alan Giddens, hem bu okulları eleştirmiş hem de onlardan belirli noktalarda etkilenmiştir.

Varoluşsal fenomenolojiye Schutz özelinde yönelen Giddens'a göre, Schutz, meslek hayatına, fenomenolojik düşünceleri sosyolojinin süregelen problemlerini çözmek için uygulama tutkusuyla başlar ve bu tutkuyla tamamlar. Üstelik hayatı boyunca tam rasyonalist bir konumu sürdüren tek kişi Schutz'dur. Bu rasyonalist konuma göre, fenomenoloji tam gelişmiş bir toplumsal davranış biliminin temelini oluşturabilir ve oluşturması gerekir. Öznelerarasılığın felsefi değil sosyolojik bir

problem olduğunu belirten Schutz, bu nedenle *doğal tutum* dediği şeye odaklanır. *Doğal tutum* Schutz göre, ‘bir şey görüldüğünden farklıdır’ şeklindeki şüphenin askıya alınmasıdır. Sosyolojinin süregelen problemlerini fenomenolojik düşüncelerden yararlanarak çözmeye çalışan Schutz, bu problemlerin asıl ele alınacağı yerin Weber’in metodolojik yazıları olduğunu düşündüğü için, çalışmalarına onun toplumsal eylem hakkındaki temel kabullerini sorgulayarak başlar. Schutz’a göre, Weber’in toplumsal eylem anlayışı bir anlam ve eylem analizine yönelmeyi gerektirse de Weber’in öne sürdüğü doğal tutum’u (Schutz’a göre ortak-duyu⁶¹ dünyası/gündelik dünya) belirli bir incelemeyle tamamlamak ve geliştirmek gerekir (Giddens, 2013:46). Schutz’a göre anlama, gündelik tecrübeler dünyasından, bu dünyayı anlamaya ve kavramaya çalışan farklı bireyler tarafından yaşanırken ortaya çıkar.

Schutz buradan hareketle, anlamamanın gündelik tecrübeler dünyasında nasıl ortaya çıktığını göstermek için *bağlantı* fikrini ortaya atar. Ona göre yaşantı süreci, failin düşünceler hiyerarşisinin iç içe geçiş veya örtüşme biçimlerine göre sürekli değişebilen bağlantı sistemlerini içerir. Yaşanılan deneyimlerin akışı, örtüşen bir dizi tema ve ufuk bağlamında analiz edilebilir. Tema, bireyin o sırada meşgul olduğu bir tasarıyla bağlantılı bir durumu ifade ederken, ufuk ilgili durumun failin ulaşmaya çalıştığı hedefle ‘bağlantısız’ olduğu düşünülen diğer unsurları anlatır. Bu çerçevede Weber’in eksik bıraktığı anlamayı tema, ufuk ve bağlantı kavramlarıyla tamamlamaya çalışan Schutz’a göre, başkalarının davranışını anlama, bir tipleştirme süreci olarak incelenebilir. Birey, bu tipleştirme sürecinde, diğerlerinin yaptıkları şeylerin anlamlarını kavramak için öğrenilmiş yorumlama şemalarına başvurur. Temel toplumsal ilişki, diğerleriyle dolaysız yaşanan ilişki; yani biz-ilişkisidir ve bireylerin gündelik toplumsal formlara ilişkin diğer bütün fikirlerin kaynağını oluşturur. Birey, yüz yüze bir karşılaşmada eldeki bilgi stokuna ve ortak duysal anlayışlara başvurur. Bir fail bir başka ikaza kadar uygun olduğunu düşünerek eldeki bilgi stokunun⁶² doğruluğunu

⁶¹Pek çok çeviri eserde sağduyu olarak çevrilen *commonsense* kavramı burada ortak-duyu olarak kullanılacaktır. Zira sağduyu bir insanın yetkinliğini yani olaylar karşısındaki yetkin duruşunu ve ilgisini tarif etmek gibi bir anlama sahiptir. Oysa ortak duyu, insanların bir araya gelmelerinin özel bir biçiminden üretilen ortak ve paylaşılmış değerlere atıfta bulunur.

⁶² Giddens yapı kavramını anlatırken Schutz’un bilgi stokları kavramından oldukça yararlanır, ileride bu konuya tekrar değinileceği için sadece dipnotta yer verilmiştir.

sorgulamaz; burada kullanılan haliyle bilgi stoku şartlara göre değişebilen, belirsizlik durumlarında başvuru keskin doğrular bütünüdür (Giddens, 2013:48-49).

Schutz'a göre, yorumcu sosyolojik yöntemin amacı, eylemin öznel temellerini aydınlatmak için tipik davranış biçimleri hakkında teorik modeller inşa etmektir. Her sosyal bilim, toplumsal dünya içinde yaşayanlarla ilgili düşüncelerini olabildiğince kapsamlı bir biçimde açıklamayı amaç edinmelidir. Çünkü sosyal bilimlerdeki kavramlar uygunluk ilkesine dayanır. Schutz⁶³ uygunluk postülasını şöyle açıklar: sosyal bilimlerdeki kavramların failin yaşantı dünyası içinde gerçekleştirdiği eylemi, bir tipik inşa sayesinde, söz konusu fail kadar diğerlerinin de gündelik hayattaki ortak-duyusal yorumlar temelinde anlayabileceği tarzda ifade etmesidir (Giddens, 2013:50).

Giddens'in teorisine ve yöntem kavrayışına etki eden bir başka akım etnometodolojidir. Giddens'in büyük ölçüde etnometodolojinin büyüdü altında olduğunu söyleyebiliriz. Fakat özel olarak, adı geçen akımın önemli temsilcilerinden olan Garfinkel, düşünceleriyle Giddens'in entelektüel yörüngesini belirleyen kişilerden biri olmuştur.

Öncelikle etnometodoloji akımı, bireysel veya eylemin zamansal ve bağlamsal konumunu anlamak açısından anlamı öne çıkarır ve anlamın oluşumunda, etkileşim içindeki bağlam-bağımlı veya bağlama-gönderimli karakterinin, zamanı hesaba katması açısından kayda değer bir yenilik getirir. Etnometodologlar, toplumdaki düzenin büyük ölçüde, ilgili failerin zımni ve gerçekliği sorgulanmayan karşılıklı anlamlara dayalı toplumsal davranış kuralları, kabulleri ve onlara uymalarından kaynaklandığını gösterirler (Tatlıcan, 2005:10-13).

Garfinkel, sosyolojinin toplumsal etkileşimin sorgulanmayan yanlarına özellikle pratik bilince yoğunlaşmak gerektiğini öne sürer. Üstelik bu yönelimleriyle, toplumsal hayatta refleksiyonun (kendi hakkında, kendi üzerine düşünmenin) merkeziliğini daha kapsamlı olarak yakalar. Üstelik dili pratik etkinlik aracı, şeylerin bir yolu olarak sunan

---

⁶³Schutz'un bir anlamda fenomenolojik geleneğin problemlerini yeniden ortaya çıkardığını belirten Giddens, onun yazılarında tekrar ortaya çıkan problemleri şu şekilde sıralar; dış gerçekliğin olgusalının fenomenolojik olarak nasıl inşa edildiği ortada kalmış bir sorudur Schutz için. Anlamaya etki eden diğer failerle ilgili yani öznelerarasılıkla ilgili doyurucu bir açıklama yoktur Schutz'da.

etnometodoloji⁶⁴, dilin belirli hayat tarzları içinde işlediğini ve sıradan failer tarafından rutin bir biçimde gündelik toplumsal etkinlik biçimlerini düzenleme aracı olarak kullanıldığını vurgular. *Toplumsal etkileşim, pratik bilinç, dilin mahiyeti ve refleksivite* gibi kavramlar Giddens'in yapılaşma teorisinde çok önemli⁶⁵ bir yer tutmaktadır.

Giddens'in yöntem anlayışına katkı yapan diğer bir akım post-Wittgensteinci felsefe ve özel olarak Peter Winch'tir⁶⁶. Giddens'a göre, Winch anlamlı davranış ile kurala bağlı davranış arasındaki evrensel denklığı göstermek için çok uğraşır ve ilk bakışta sadece bazı anlamlı davranış biçimleri kurala bağlı görünür⁶⁷. Winch'in analizinde, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin yöntemleri arasında köklü farklılıklar bulunduğu uyarısı kendisini gösterir. Buna göre, insanların davranışlarında gözlenebilecek düzenlilikler, doğa dünyasında ortaya çıkan düzenliliklerle ilişkili terimlerle açıklanamaz. Zira toplumsal davranış araştırması zorunlu olarak gözlenen eylemleri anlamayı gerektirir ve gözlemci bunu ancak söz konusu eylemlerle ilişkili özel kuralları dikkate alarak başlayabilir. Bunu yapmak için sosyal bilimcinin bilimsel kavramlarının sokaktaki bireyin kavramlarıyla mantıksal olarak bağlantıda olması gerekir (Giddens, 2013:66-67). Bu uyarının aynısını Giddens'ta da göreceğiz.

Giddens, fenomenolojiyi, linguistik sosyal bilimi ve etnometodolojiyi gündelik sosyal eylemin, kompleks muhakeme süreçlerini içerdiğini kanıtlamasından dolayı anlamlı bulur. Schutz'un ve Winch'in farklı biçimlerde de olsa, insan davranışında refleksivitenin önemini kabul etmeleri, Schutz'un fenomenolojisinin toplumsal

⁶⁴ Teorisinde ve yönteminde önemli bir yer edinmesine karşın etnometodoloji Giddens tarafından bazı bakımlardan eleştirilmiştir. Giddens'a göre, etnometodoloji bireylerin açıklama getirme biçimlerini pratik güdülerden (ilgi/çıkarcı) ayırmıştır. Her anlam ilişkisinin aynı zamanda bir güç ilişkisi olduğunu görmemişlerdir. Üçüncü olarak toplumun yapı olarak yeniden üretimine gereken önemi vermemişlerdir (Tatlıcan, 2005:15).

⁶⁵ Garfinkel'in kavramlarına Giddens, zaman, tarih ve güç boyutlarını ekler. Bu kavramların Giddens'ta nasıl kullanıldığına Yapılaşma Teorisi başlığında ele alacağımız için burada sadece değinmekle yetiniyoruz.

⁶⁶ Genel olarak baktığımızda Giddens'ın da kabul ettiği üzere Winch'in yazıları, İngiliz felsefecilerin 1960'lardan sonraki çok sayıda yazısına bir katkıydı. Bu dönemde geç Wittgenstein'in, anlama ve anlam problemlerinin ele alındığı, anlama ve eylemle ilgili problemlerin niyetler, gerekçeler, güdüler gibi terimler ekseninde açıklanmaya çalışıldığı bir dönemdir (Giddens, 2013:72).

⁶⁷ Fakat hemen şunu ifade etmek gerekir ki Giddens, Winch'i belirli noktalardan eleştirir. Giddens, Winch'in, anlamlı eylemi kurala bağlı davranışla özdeşleştirdiğini, kural fikrinin üzerinde dursa da bu kavramı yeterince açıklayamadığını, toplumsal dünya ile doğal dünya arasındaki farkı abarttığını ifade eder.

gerçekliğin yorumlanmasında bilince aktif rol tanınmasının önemli olduğunu düşünür. Ayrıca ona göre, bu yaklaşımlarda insanların toplumsal dünyaya ilişkin bilgilerinin çoğu kez zımnem ve söylenmeden yer aldığı, bir tür öğrenilmiş kültürel ehliyete dayandığı kabul edilir. Giddens da tıpkı Wittgenstein ve Winch gibi, insanların kendileri ve toplumları hakkında bilgilerini herkes tarafından ulaşılabilir dil kategorilerini kullanarak formüle ettiklerine inanır. Ayrıca yine bu okullar, sosyal bilimcinin, davranışlarını betimleyerek analiz etmeye çalıştığı kişilerin becerilerine, benzer türden becerilerden faydalanmak zorunda olduğu ve toplumsal davranışlar hakkında betimlemeler yapmanın sokaktaki bireylerin eylerken kullandıkları anlam çerçevelerini kavrarırken, hermeneutiğin işe vurulması gerektiğini vurguladıklarından Giddens için önemlidirler (Tatlıcan, 2005:15-16).

Bu okullar söz konusu olduğunda Giddens, onların karşısında üç önemli tavır sergiler. Birincisi bu okulların hem sosyolojiye hem de yapılaşma teorisine katkılarını yadsımaz. Ona göre, yorumcu sosyoloji okulları toplumsal dünyanın, doğa dünyasından farklı olarak, aktif insan öznelerin ustalıklı bir icrası olarak kavranılması gerektiği şeklindeki anlayışını getirmişlerdir. Yine bu okullar toplumsal dünyanın anlamlı, açıklanabilir veya anlaşılır bir biçimde inşasının dile bağlı olduğu ancak dilin bir semboller sistemi olarak değil aksine pratik etkinliğin bir aracı olarak alınması gerektiğini vurgulamışlardır (Giddens, 2013:75-77).

İkinci olarak o, bu okulların katkılarının yanında sahip oldukları eksiklikleri gözler önüne serer ve onları bu noktalardan dolayı eleştirir. Giddens genel olarak yorumcu sosyoloji okullarını; sosyal değişimle ilgili sorunları dikkate almamalarından, bilim anlayışlarından, güç olgusunu ve sosyal yeniden üretim sürecini ihmal etmelerinden dolayı eleştirir. İnsani toplumsal hayatın maddi etkinliğe yönelik pratik ilgilerini ihmal ederek anlamla ilgilenmeleri, eylemin nedensel koşullarını göz ardı ederek, bütün insan davranışlarını güdüleyici ideallere göre açıklama eğilimi içinde olmaları ve toplumsal normları toplumdaki güç eşitsizlikleri ve çıkar farklılaşmaları temelinde almamaları onların en önemli eksikleridir. Ve son olarak onlar, eylem konusunda güçlü yapı konusunda zayıftırlar.

Son olarak bu okulların hem eleştirdiği noktalardan hem de önemli gördüğü noktalarından hareketle kendi (yapılaşma) teorisi için bir rota çizer. Giddens, klasik hermeneutikten ve onun devamı niteliğinde olan yorumcu yaklaşımlardan, *refleksivite*, *bilgi stokları*, *pratik bilinç* ve *eylem* kavramlarını alır ve bu kavramları kendine göre yeniden formüle edip ortaya attığı teorisinin genel çerçevesine dâhil eder. Ortaya, çifte hermeneutik/yorumsama (yani sosyolojinin önceden yorumlanmış anlamla yüklü olan inceleme alanında yorumlama yaptığını), refleksivite (birey sürekli olarak kendi eylemiyle ilgilenen ve bu eylemler üzerinde düşünen varlıklar olarak görülür), yapının ikiliği (eyleyenlerin hem yapı tarafından etkilendi hem de yapıyı etkilediği) kavramlarını atar (Tatlıcan, 2005:21,22). Bir sonraki bölümde bu kavramların üstüne yükselen teorisi ve bu teoriyi tamamlayan yöntem anlayışına geçilecektir. Ancak öncelikli olarak Giddens'ı, böyle bir teori ve yöntemi ortaya atmaya itecek olan faktörlere değinilecektir.

4.3. Anthony Giddens'in Sosyolojisi

Sosyal bilimlerin topluma ilişkilerini düzenlemesinin iki yolu vardır ya sömürüye dayalı ilişkilere katkıda bulunmak ya da özgürleşmeyi sağlamak!

Giddens

4.3.1. Tarihsel Arka Plan

19. yüzyılın ilk yarısında filizlenen sosyoloji, bir disiplin olarak kurumsallaşmasını 20. yüzyılda gerçekleştirmiştir. Bir yandan bu kurumsallaşma sürerken diğer yandan da bu süre içinde sosyoloji, kendi konumunun temellerini de sorgulamaya başlamıştır (Tatlıcan, 2010:6). Zaman zaman şiddetini arttıran bu sorgulamalara baktığımızda karşımıza sosyolojinin krize⁶⁸ girdiği tespiti yapıldığı üç

⁶⁸ Bu krizin, Hattatoğlu ve Ertuğrul'dan yola çıkarak sosyolojinin bilim olma çabasından kaynaklandığını belirtebiliriz. Zira onlara göre, sosyal bilimlerin ortaya çıkışları, bir bilim olma ve bilim olduğunu kanıtlama çabasıyla iç içedir. Bu durum sosyolojinin, birbiriyle ne kadar karşı etkileri temsil etseler de, iki ana damarını da -pozitivist ve hermeneutik- damgasını vurmuştur (Hattatoğlu ve Ertuğrul, 2009:17). Tuna, bu krizi yöntem özelinde ele alır ve bununda sosyolojide doğrudan doğruya bir kimlik sorunu

ayrı döneme rastlarız. İlk dönem oldukça kısa sürmüştür; 1920'lerde ortaya çıkan, Siegfried Kracauer'ın dikkat çekmeye çalıştığı kriz fikri bu yıllarda fazla rağbet görmemiştir. İkinci dönem Alvin Gouldner ile birlikte 1970'lerde ortaya çıkar ve kriz fikri yeniden gündeme gelir. Giddens bu kriz tezini benimseyenler içindedir. Üçüncü dönem ise Warnfried Dettling'in "Sosyolojiye ne oluyor?" sorusuyla XX. yüzyıl sonlarında başlamıştır.

Bir kıyaslama yaptığımızda, Giddens'in kriz tespiti ve çözümü sosyoloji geleneklerinin uzlaşımını içerirken, Dettling'in tespitinin Giddens'in konumuna göre daha yıkıcı olduğunu söyleyebiliriz. Dettling ve çağrısına uyan bazı arkadaşları (örneğin Dahrendorf), sosyolojinin önemini yitirdiğinden bahseder. Çünkü küreselleşmeyle birlikte sosyolojinin inceleme konusu olan toplum ortadan kalkmış ve zaten bu dönemden çok önce sosyoloji, genele yön verme işlevini kaybetmiştir (Käsler, 2002:12).

Giddens'in kriz tezi, büyük ölçüde Gouldner'ın⁶⁹ tezine benzer. Oda tıpkı Gouldner gibi sosyal teorinin revizyona ihtiyacı olduğunu öne sürer. Bu krizin tespiti ve bu krizin çözümü 1970'lerden itibaren Giddens'in eserlerinde rahatlıkla görülmeye başlar. Bu dönem aslında Giddens tarafından ana akım sosyal bilim ya da *ortodoks konsensüsün* temellerini oluşturan pozitivizmin hegemonyasının sorgulandığı ve söz konusu konsensüsün ortadan kalktığı döneme rastlar.

Giddens'in *ortodoks konsensüs* olarak kavramsallaştırdığı bu fikir birliği, esas itibariyle 19. yüzyıl Avrupa sosyal biliminden Amerikan sosyolojisine, özellikle Parsons'ın çalışmalarına işaretle ortaya atılmıştır (Tatlıcan, 2010:7). Sözü edilen kavram, genel anlamda; sanayi kapitalizminin gelişimi bakımından düzen içinde ilerleme, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin mantıksal çerçevesine göre çalışmalarına yön vermesi ve işlevselcilik bakımından da natüralist bir çizgide olmayı tarif eder.

---

yarattığı tespitinde bulunur. Tuna, sosyolojinin bu krizden ya doğa bilimlerine öykünerek ya da kendi orijinal rotasını çizerek kurtulabileceğini belirtir (Tuna, 2006:281).

⁶⁹ Giddens bu krizi Ortodoks konsensüsün yıkılışından kaynaklandığını savunurken Gouldner'e göre ise bu krizin üç önemli nedeni vardır: Marksizm ve işlevselcilik arasındaki yakınlaşma, Parsonsçı sistematığın mevcut konumunu yitireceği ve teorik çok-merkezciliğin ortaya çıkışı. Gouldner bu krizden kurtulmanın yolunun refleksif sosyolojiden geçtiğini belirtir (Binay,2008:74).

Ortodoks konsensüsün üzerinde yükseldiği ve ona kimliğini verdiği dört önemli mit bulunmaktadır. Buna göre modern sosyolojinin oluşmasına etki eden bu popüler mitlerin aynı zamanda sosyolojinin geçmişteki gelişimine dair değerlendirmeler ve düşünceler üzerinde esaslı etkileri olmuştur. Söz konusu mitler sırasıyla şöyledir; *düzen sorunu* miti. Bu yoruma göre, modern sosyoloji için çok önemli olan eserlerin yazarlarının düşünceleri (özellikle Durkheim'inkiler) Batı toplumsal felsefesinde derin köklere sahip, soyut bir düzen sorununu çözme çabası olarak anlaşılabilir. Bu dönemden sonra hem sosyolojinin hem de sosyologların ana ilgisi söz konusu düzensizlikleri çözmeye yönelik olarak gelişmiştir (Giddens, 2011:157).

Şen'e göre düzen sorunu miti, pozitivistlere dolayısıyla sosyolojiye *teknokratik* bir işlev yüklemiş, böylece onun epistemolojisini ve ontolojisini politik alandan gelen etkilere açık bir hale getirmiştir. Sosyoloji, böyle bir dönemde, yani bir disiplinin insan veya toplum adına söyleyeceklerinin ancak sahip olacağı bilimsellik vasfı ölçüsünde kabul görüldüğü böyle bir dönemde, toplumsal düzen için bilgi üreten bir bilim haline getirilmiştir (Şen, 2011:182).

İkinci mit sosyolojinin muhafazakâr kökleri hakkındadır. Bu tez şunu savunmaktadır; modern sosyolojinin temelinde yatan en anlamlı düşünsel parametreler Avrupa'da 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiş iki büyük devrimin (Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi) doğurduğu değişimlere karşı tepki olarak ortaya çıkmış muhafazakâr ideolojinin değişik türlerine dayanır (Giddens, 2011:157). Düzeni getirme misyonu ile hareket eden Pozitivizm bu nedenlerle daha başlangıçtan itibaren politik imgelemlerle yüklüdür. Bu politik imgeler onu muhafazakâr düşünceye, yani devrim tarzındaki sert değişimlere karşı yine aynı sertlikte tesis edilmesi gereken "*düzen*" tezlerine yaklaştırmıştır. Bu nedenle Comte değişimden, toplumsal yapıyı sarsıcı bir hareket olduğunu düşündüğü "devrimi" değil, toplumun bilimin önderliğinde bir süreç içinde ilerleyerek fakat bunu yaparken temel düzeni koruyarak geçtiği "evrimi" anlamıştır" (Şen, 2011:182).

Üçüncü mit büyük bölünme diye adlandırabilecek olan mittir. Kabaca 1860'dan 1920'ye kadar uzanan bir yazarlar kuşağının yazılarıyla birlikte toplumsal düşüncenin gelişiminde belirleyici bir kırılmanın gerçekleştiği yönündeki bu yaklaşıma göre, 19.

yüzyılın erken dönemindeki önde gelen düşünürler kendilerini gösterişli, spekülâtif ve bilim öncesi niteliğe sahip teoriler üretmeye adanmışlarken, sonra gelen kuşağın öncü düşünürleri daha sade bir bilimsel yaklaşım lehine bunları terk edip tarih felsefelerini reddetmişlerdir (Giddens, 2011:158).

Giddens'in "büyük bölünme" (*the great divide*) olarak tanımladığı kopuş sürecinde, bilim olmanın gerektirdiği kesinlik adına "spekülasyon" olarak adlandırılan her türlü (*sübjektif*) etkinlik sosyoloji tarafından radikal bir biçimde reddedilmiştir (Giddens, 1976: 704). Bu reddediş, sosyolojinin bağımsız bir bilim dalı olma isteğinin yanında bilimsel alanda sağlam bir yer edinmesinin ölçüsü haline gelmiştir. Spekülasyondan arınmış bir bilim olma isteği sosyolojiyi, konuları ve yöntemini seçmede belirli bir konuma itmiştir. Bu konunun sonucunda o dönemde bütün bilimlerin temelinde sosyolojinin olduğunu iddia eden *sosyolojizm* akımı ortaya çıkmış ve bu akım sosyolojide hemen taraftar bulmuştur (Şen, 2011: 182).

Dördüncü mit aslında düzen sorunu mitini eleştirme girişimlerinden kaynaklanmaktadır. Düzen sorununun toplumsal düşüncenin sadece bir geleneğini meşgul ettiği savunulmaktadır; başlangıç noktası toplumdaki çatışma ve değişimi inceleme gayreti olan bir karşıt eğilim vardır. Sözde eleştirmeyi düşündüğü yaklaşımın varsayımların çoğunu paylaşan bu görüşe göre, toplumsal düşüncenin 19. yüzyılın dönemecinden sonraki tarihinin, bir tarafta uzlaşma, bütünleşme ve düzen teorisi ile diğer tarafta çatışma, baskı teorisi arasındaki süregelen bir tartışmayı içerdiğini düşünmekte fayda vardır (Giddens, 2011:158). Yani sosyoloji hâlihazırda iki önemli geleneğe bölünmüş ve bu iki geleneğin anlayışıyla kendine yön vermeye başlamıştır. Dönemin her sosyologu da duruşu gereği ya düzen tarafına ya da çatışma tarafına yönelmiştir. Sosyolojinin gelişiminde etkili olan bu dört mit ya da yorum kendince haklılık payı taşımaktadır. Zira sosyolojinin gelişiminde hem düzen sorunu hem muhafazakârlıkla ilişkiler hem de büyük bölünme sosyologların hala hesaplaşmakta oldukları mitlerdir. Üstelik bu mitler hem modern sosyolojinin kuruluşunu aydınlatmakta hem de modern dönemde kurulmuş olan ve Giddens'in *ortodoks konsensüs* adını verdiği oydaşımın da temelini oluşturmaktadır.

Giddens'in *ortodoks konsensüs* olarak ortaya koyduğu ve bu dört önemli maddenin gücünü alan durumun özellikleri kısaca şöyledir. Ana akım sosyoloji yani *ortodoks konsensüs*, sosyal bilimin biyolojiden veya diğer doğa bilimlerinden nispeten daha sonra geliştiğini, sosyolojinin spekülatif felsefe ve tarih felsefesiyle bağlarını kopararak bilimsel bir temele oturabilecek son disiplin olduğu tezini ileri sürer. O halde, sosyoloji görece genç bir bilimdir ve bu gençliğinin daha deneyimli bilimlerce yönlendirilmesi gerekmektedir. Oysa sosyal teorinin yani toplum üzerine ve toplum merkezli düşünmenin izlerine Platon'dan beri rastlanır. Böyle bir vurguda bulunmak örneğin Reform'u, Rönesans'ı ve elbette ki Aydınlanma'yı atlamaktır. Zira önemli ve yadsınamayacak etkileri olan bu dönemlerin kendileri başlı başına toplumsal teorilerin öne sürüldüğü dönüştürme dönemleridir aslında. Bu nedenle toplumla ilgilenmenin tarihi aslında doğa bilimleri kadar eskidir (Giddens, 2005:430).

Ortodoks konsensüsü karakterize eden ikinci nokta, onun kullandığı dil felsefesidir. Buna göre dil daha ziyade fiziksel ya da sosyal dünyayı betimleme aracıdır. Dil bir betimlemeler aracı olarak araştırılmalıdır ve dilin yapısal biçimi veya belirli temel özellikleriyle ele aldığı nesne-dünyaları arasında bir eşbiçimlilik olduğu görülebilir (Giddens, 2005:434). Dilin bu şekilde katı ve durağan bir yapı olarak ele alınması, sosyolojinin konularını ele alış tarzını etkilemenin yanında dilinde başlı başına incelenmesinin eksik kalması gibi bir sorunu da ortaya çıkarır. Ortodoks konsensüsün önemli bir özelliği de ortaya koyduğu sosyolojisinde doyurucu bir eylem teorisinin olmayışıdır. O, eylemden ziyade yapı, sistem ve düzen gibi kavramlar üzerinde durur ve doğrudan güç kavramıyla ilgili sorular sormaz (Giddens, 2005:448).

Bu sıralanan durumlar, sosyolojinin (düzen için bilgi üretme, muhafazakâr temellerin varlığı, çatışma ya da düzen anlayışlarından birinden yana olma zorunluluğu, natüralist bilim anlayışının kısıtlılıklarından dolayı) hem aynı kavramlar etrafında dönüp durmasını hem de kendini çok dar bir alana hapsetmesine neden olmuştur. Tüm bu faktörler sosyolojinin çözülmesi zor içsel sorunlara sahip olmasını getirmiştir. Bu içsel sorunların yanında sosyolojinin aynı zamanda çözüm bekleyen sanayileşme ve onun yarattığı sorunlar, dünya savaşları ve yarattıkları yıkımlar, soykırım, atom bombası tehdidi, artan militarizm, ekonomik krizler, iki kutuplu dünya ve onun

ardından tek kutuplu dünyanın yarattığı açmazlar, işsizlik, yoksulluk, göç gibi hâlihazırdaki sorunlardan⁷⁰ oluşan *dış sorunları* da bulunmaktadır. Sosyolojinin krizi olarak tanımlanan durum (iç ve dış sorunlarına yeterince eğilememesi ve çözüm üretememesi) karşısında çözümsüz kalan *ortodoks konsensüs* bu nedenle sorgulanmış, akabinde yıkılmış ve yerini Giddens'in deyimiyle 'teorik sesler keşmekeşi'ne bırakmıştır⁷¹. Bu keşmekeşten kurtulmak için yeni bir teoriye ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçtan hareketle Giddens yapılaşma teorisini (ki sosyal teorinin doğasını sorgulayacak temelleri de ortaya koyacak olan teori) ve modern toplumu araştırarak olan (ortodoks konsensüsün mitlerinden arınmaya yardımcı olacak teorisinden formüle ettiği) yöntemi geliştirmiştir (Craib, 1992:2). Şunu da özellikle belirtelim ki, Giddens'in sosyoloji teorisi ile yöntemi sıkı bir irtibat halindedir. Yani teorisinde yer alan kavram ve tartışmalar aynı şekilde onun yönteminin içeriğini de vermektedir. Bunu yaparken de kendinden önceki sosyoloji geleneklerine; onların imkânlarına ve açmazlarına bakarak hem eleştirel hem de yapıcı bir rol benimseyerek yeni⁷² bir teori ortaya atmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı söz konusu teori pozitivizm ve hermeneutiğin kavşağında yer almıştır. Teori, hem sosyolojinin konusuna hem de yöntemine ilişkin uzlaşmaz gibi görünen iki önemli geleneğin hem eleştirisi hem de uzlaştırıcısı olma çabası olarak özetlenebilir.

⁷⁰ Bu sorunlar elbette sadece sosyolojinin sorunları değil ancak toplumu konu edinen sosyolojinin de birinci dereceden çözümün girişimine müdahil olması gereken sorunlardır.

⁷¹ Gerek bu keşmekeşten kaynaklanan gerekse de sosyolojideki kuramsal bakış açılarının doğası gereği birbirinden farklı teorilerin olması aslında bir eksiklik değil; tersine rakip kuramların mücadeleleriyle ortaya çıkan canlı ve sürekli gelişen bir atmosferi oluşturması nedeniyle bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan toplum, karmaşık bir bütündür ve tek bir kuramsal bakış açısının, sosyal yapıyı ve bu yapıdaki ilişkileri her yönüyle açıklaması mümkün değildir. Bu bağlamda sosyoloji teorilerinin çeşitliliği, araştırmalarda faydalanılabilecek zengin bir birikim sağlarken, sosyolojik çalışmaların yaratıcı bir düzlemde ilerlemesine de zemin hazırlayacaktır (Giddens, 1997:578).

⁷² Yeni olarak lanse ettiği tüm kavramları ilgili bölümlerde tek tek ele alacağız ancak şunun belirtmek gerekir ki, diğer düşünürlerden farklı olarak Giddens merkeze, eylemin anlamını değil, eylemde bulunma yetisine sahip faillerin sosyal yapı ile karşılıklı etkileşimini alır. Üstelik eylemi ve faili, yapı, çatışma ve güç kavramlarıyla ilişkisi temelinde formüle eder. Dünyada ne tür şeyler olduğunu belirlemeyi hedeflediği yönteminde fail, eylem, dönüşüm ve etkileşim daha merkezi bir konumda bulunmaktadır (Marshall, 1999:805).

4.3.2.Giddens'in Sosyoloji Formülasyonu

Sosyoloji, bilginin oluşturulma ve yayılma süreçlerini eleştirel olarak değerlendirme imkânları ortaya koyarak, bu yapılara alternatifler yaratılabileceğini gözler önüne serer. Bu sayede bilginin oluşumu, dolaşımı, iletimiyle ilgili örgütlenmelerde değişim ve dönüşüm olanağını da ortaya koyar (Bourdieu, 1991:374).

Bu görüşten hareket eden Giddens'a göre sosyoloji, insanın toplumsal yaşamının, insan grupları ile toplumlarının bilimsel incelenmesidir. Sosyoloji, sosyal varlıklar olarak bizim kendi davranışımızı ele aldığından, baş döndürücü ve zorlayıcı bir girişimdir. Sosyoloji, bizim "neden olduğumuz gibi olduğumuz" ve "neden davranıyor olduğumuz gibi davrandığımız" hakkında, çok daha geniş bir bakış açısını benimsememiz gerektiğini ortaya koyar. Sosyoloji bize, doğal, kaçınılmaz, iyi ya da doğru diye gördüklerimizin böyle olmayabileceğini ve yaşamımızın verililerinin tarihsel ve toplumsal güçler tarafından büyük ölçüde belirlendiklerini öğretir. Bireysel yaşamlarımızın bağlamlarını yansıttığı o ince, ancak karmaşık ve esaslı yolları anlamak, sosyolojik bakış açısı için temeldir (Giddens, 2008a:38). Bu nedenle sosyoloji, kendine özgü entelektüel bir disiplindir. Fizik bilimciden farklı olarak sosyolog, sakinleri tarafından hâlihazırda anlaşılmuş bir dünyayı anlamının peşindedir. Sosyolojik araştırmanın nesnelere (insanların söyledikleri ile yaptıkları, inandıkları ile arzu ettikleri, kurumları nasıl oluşturdukları ve birbiriyle nasıl etkileşime girdiklerinden oluşan konuları) fizik, kimya veya biyoloji gibi doğa bilimlerinin nesnelere farklıdır. Dolayısıyla insanların eylemleri ve birbirleriyle olan etkileşimleri, inançları ve arzuları sosyologun sorguladığı dünyanın temel unsurlarıdır. Üstelik bu dünya, tek bir 'doğru' anlamlar kümesine veya açıklayıcı bir dizgeye indirgenemez. Toplumsal dünya, daha da azına indirgenemeyecek, rekabet halinde olan, hatta çatışan anlam çerçeveleri (*frames of meanings*), kavrayışlar ve inanç modellerince karakterize edilmiştir (Giddens ve Pierson, 2001:14). Buradan bakıldığında Giddens, gerek eleştirel bir gözden geçirilmiş haliyle pozitivism, anlama yaptığı vurgudan hareketle hermeneutik, Parsonscu anlamda yapısalcılık arasında teorik bir uzlaşım sergiler. Nitekim klasik sosyolojinin tezlerinin nedenselliğe yaptığı vurgunun aksine sosyolojinin konusunun "toplumun üretimi ve yeniden-üretimi" olduğunda ısrar eder. Bu ise insan etkinliğinin sınırlarının

incelenmesini, toplumsal yaşamın nasıl devam ettirildiğinin tanınmasını, saptanan toplumsal etkinliklerin nitelendirilmesini ve sosyal bilimleri üst-diller olarak ele alıp meydana gelen anlam çerçeveleri içinde kavramların belirlenmesini içermektedir. Giddens, sosyolojinin özünün ve yararının, birbirinden bağımsız gibi görünen tek tek olayların daha geniş yapısal bağlamlara yerleştirilmesinde yattığı düşüncesinden hareket etmekte ve ortaya koyduğu "*yapılaşma teorisi*"nde modern ötesi toplumda yaşananları, yani bireylerin tek tek öznesi oldukları sosyal olayları bir "yapı"ya oturtmaktadır. Giddens, bir diyalektik ilişki içerisinde, aynı zamanda bu sosyal olayların oluşumuna sebebiyet veren yapıyı, teorisine isim olarak seçmiştir.

Giddens'a göre sosyoloji, tıpkı insanın ve toplumun yapısı gibi tarihsel ve sürekli devingen bir yapıya sahiptir hatta olmalıdır. Nitekim sosyoloji teorilerinin sosyolojideki bu sürekli arayışı sadece toplumun karmaşık yapısından dolayı değil, dinamiklerinden de kaynaklanmaktadır. Toplumsal alan, doğa bilimlerinin konusundan çok farklı, insan unsuruna dayanan ve bu yüzden mekanik olmayan ve katı bir determinizmi reddeden çeşitliliği içermektedir (Giddens, 1993:159-160).

Her şeyden önce Giddens'ın sosyolojisi, klasik sosyoloji teorilerinde yer alan yapı ve eylem arasında doğan çelişkileri, dahası sorunları gidermeyi amaçlamaktadır. Geliştirdiği "*yapılaşma teorisi*"yle failin ortaya koyduğu eylemlerinin farkında, bilincinde olduğu ve bu farkındalığın aynı eylemin bir sonraki yerine getirilişinde refleksivite sürecine tabi tutulduğunu vurgular. Giddens, bu düşüncesiyle toplum biliminde hâkim öge olan evrim düşüncesini, önceden belirlenmişliği ve insan aklının dışsallaştırılmışlığı fikrini aşmak ve bu niteliğiyle insanın varoluşunu şekillendirme yetisine sahip olduğunu, dolayısıyla bir nesne değil bir özne konumunda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sözü edilen özne daha önce de değindiğimiz gibi, yapı tarafından teslim alınan ve onun tarafından çerçevesi çizilen bir varlık değil, kendisini ve toplumu dönüştürme kapasitesinde olan, dönüşen ve dönüştüren bir varlıktır. Giddens'ı "*yapılaşma teorisi*"ni kurmaya iten nedenlerden biri de işte bu neden, yani geleneksel sosyoloji teorilerinde insanın teorisinin merkezinde değil birçok bakımdan dışında bırakan anlayıştır.

Giddens temelde evrimci, pozitivist ve işlevselci teorilere cephe alarak bireyi sosyal etkileşimlerin merkezine, belirleyiciliğe sahip bir fail olarak oturtmaktadır. İşlevselciliğin ve yapısalcılığın da yer aldığı söz konusu geleneksel ortodoks sosyolojilerde, daha önce de ifade ettiğimiz gibi yapı eyleme göre öncelik arz etmektedir. Giddens, bu düşünce geleneklerinde yapının faili aşan, fail tarafından pek fazla etkilenmeyen hatta önceliği ve gücü itibarıyla faili belirleyen bir yapı tesis edildiğini ileri sürer. Dolayısıyla failin eylem ve davranışları, bu yapılar tarafından şekillenir. Neticede fail, silik bir figüran rolü sergilemek zorunda kalır. Giddens, geliştirdiği sosyolojisinde, faili, kendinin ve eylemlerinin bilincinde bir varlık, bir özne olarak tanımlamakta ve teorisiyle, faili sosyolojiye yeniden çağırmaktadır.

Bu noktalardan hareketle Giddens'ın ortaya attığı bilim ve yöntem anlayışıyla sosyolojiye olan katkısını şu şekilde özetleyebiliriz. O öncelikle selefleri olan sosyologların teorilerini derin bir analize tabi tutarak onlarla bir hesaplaşmaya girmiştir. Onun bu çalışmaları sosyoloji tarihine bir katkı olarak düşünülebilir. İkinci olarak Giddens, mevcut teorilerin yetersiz kaldığı ve eksik bıraktıkları alanları yeni bir kuramsal açılımla doldurmuştur. "*Yapılaşma teorisi*" adını verdiği yaklaşım, her şeyden önce bir makro teori olarak nitelenebilir. Zira "yapılaşma teorisi" günümüz toplumlarına uygulanabilme iddiasını içermektedir. İçerdiği kavram ve analizlere genel olarak bakıldığında sentezci bir teori olarak karşımızda durmaktadır. Giddens, adeta tüm sosyoloji birikimini teorisinde harmanlamakta, günümüz toplumuyla ilişkilendirmekte; bu ilişki sonucunda ayakta kalabilen kuramsal unsurları birleştirmekte ve bunlara yeni kavramlar ekleyerek kendi teorisini inşa etmektedir.

4.3.3.Yapılaşma Teorisi

Giddens, yapılaşma terimini Fransızca'dan alır, bu terimle toplumsal hayatın aktif devingenliğine vurgu yapmak ister. Toplumsal hayatı yalnızca orada duran 'toplum' olarak veya buradaki 'bireyin' eseri olarak görmek yerine, aynı zamanda daha büyük kurumları yeniden üreten, insanların çeşitli uygulamaları ve süre giden faaliyet dizileri olarak ele alır. Giddens, birey ve toplum yerine, yinelenen toplumsal ilişkiler fikrini sosyolojisinin merkezine alır. Böylece yapının verili bir form olarak

algılanmasından ve öznelliğin yalnızca bireye içkin olduğu fikrinden uzaklaşmış olur. Ona göre yapılaşma, bizim kendi bireysel eylemlerimizle, toplumsal dünyamızı biçimlendirdiğimiz ve kendimizin de toplum tarafından biçimlendirildiğimiz ikili bir süreci ifadesidir (Giddens, 2008b:107).

Giddens'in yapılaşma teorisini⁷³ geliştirirken iki önemli amacı vardır. Giddens, temel önemde olan eylem kavramını bilgili insan fail ile birlikte açıklama ve öznelciliğe saplanmadan ama aynı zamanda doğup ölen bireyler olan bizlerden daha uzun yaşayan toplumsal kurumların yapısal bileşenlerini kavrayamama durumuna düşmeden, formüle etmek ister (Giddens, 2000a:15). Bu formülasyon da *failin*⁷⁴, *eylemin*, *sistemin*, *yapının*, *zamansallığın* ve *gücün* yeniden ele alındığı ve dönüştürüldüğü görülecektir. Şimdi sırasıyla bu kavramların yapılaşma teorisinde nasıl ele alındığına bakabiliriz.

Yapılaşma teorisine göre, toplumbilimlerinin temel inceleme alanlarından birisi, failin deneyimi ya da herhangi türden bir toplumsal bütünlüğün varlığı değil, zaman ve uzam boyunca sıralanmış toplumsal pratiklerdir (emek, dil vs.). Failin toplumsal etkinlikleri, doğadaki kendi kendini üreten kimi unsurlar gibi, yinelenir niteliktedir. Failler, kendi etkinlikleri içinde ve kendi etkinlikleri aracılığıyla söz konusu etkinlikleri olanaklı kılan koşulları yeniden üretirler (Giddens, 1999:42-43).

Yapılaşma teorisinde, birey-toplum düalizmi başta olmak üzere diğer tüm düalizmler reddedilir. XIX. yüzyıl toplum felsefesi ve düşüncesinden miras kalan düalizmlerden, ikili karşıtlıklardan kurtulunması gerektiğine inanan Giddens, bu düalizmlerin yarattığı eylem (faillik)/yapı, birey/toplum, makro/mikro, determinizm/iradecilik, öznelcilik/nesnelcilik ve nitel/nicel metodolojik yaklaşımlar gibi

⁷³ Giddens, yapılaşma teorisinin temel ilkelerini, özellikle dil çalışmalarındaki “sözel bilinç”le “pratik bilinç” arasındaki ayrımı kullanarak; ayrıca Erik Erikson (ahlâkî benliğin gelişimi, temel güvene karşı-güvensizlik, özerkliğe karşı utanç-kuşku ve inisiyatifte karşı güvensizlik analizlerini), Erwin Goffman (günlük hayatta benliğin sunuluşu, gündelik hayatın ahlâkî düzeni, karşılaşmalar ve rutinlerin gündelik hayattaki düzenleyici önemleri analizlerini), Levi-Strauss (kabile toplumları), Marx ve Weber (sınıflara bölünmüş toplumlar ile sınıflı toplumlar analizlerini) ile R. D. Laing'in (ontolojik güvensizlik) çözümlenmelerinden yararlanarak kurar. Elbette Giddens'in sosyolojik düşüncesine bu düşünürlerin yanında Habermas, Foucault, Winch, Goffman, Schultz, Bashkar, Bourdieu gibi önemli düşünürlerin katkısı da yadsınmaz. Sözü edilen konuda Foucault'un bakışını anlamak için *Mahremiyetin Dönüşümü* adlı eserine, bilim anlayışının benzerliği açısından bkz: Bashkar, R. (2013). *Naturalizmin Olanaklılığı*. V.S. Öğütle (Çev.). Ankara:Pratika.

⁷⁴ Fail kavramına birazdan ayrıca değineceğiz.

ayrımardan, bir “eylem sosyolojisi”, daha doğrusu uygun bir “faillik/yapı” anlayışı geliştirmekle aşılabileceğini düşünür. Diğer bir ifadeyle, ona göre dünyadaki şeyleri bağımsız ve karşıt şeyler olarak veya farklı dünya anlayışlarını karşılıklı birbirlerini dışlayan düşünceler olarak almak yerine, onları aynı paranın iki yüzü olarak görmek gerekir. Yani Giddens’a göre, toplumsal pratiklere bir yüzünden baktığımızda, aktörler ve eylemleri, öbür yüzünden baktığımızda ise yapıları görebiliriz. Bu düşünceden hareketle Giddens, “yapı-eylem” anlayışını bir yandan “yapısalcılık” ve “işlevselcilik”, öte yandan “yorumcu sosyolojiler”, yani “sembolik etkileşimcilik”, “fenomenolojik sosyoloji” ve “etnometodoloji” eleştirisi bağlamında geliştirir (Giddens, 2005:4)

Bu anlamda yapılaşma teorisi aynı zamanda özne konusunda bir açıklama sağlar. Söz konusu özne, felsefedeki pozitivist görüşlerden ve Kartezyen *cogito*’dan belirli bir kopuşu gerektirir. Çünkü Giddens’a göre, insanların sahip olduğu bir şey olarak ‘bilinç’, analizin başlama noktası olarak görülemez. Bu nedenle yeni bir özne teorisine ihtiyaç vardır yani öznenin *adem-i merkezileştirilmesine*. Böylece özne, akıl yürüten ve eylemde bulunan bir varlık olarak yeniden ele geçirilir. Objektivizmden kaçan bu özne teorisinin, sübjektivizme de düşmemesi için öznenin ve nesnenin her biri tekrar tekrar gerçekleşen pratikler içinde ve bu mükerrer pratikler vasıtasıyla oluşturulmalıdır. Zira insani eylem fikri, kurum fikrini de kapsar ve bunun tersi de Giddens’a göre doğrudur. Ve bu yönde gerçekleşen bir sosyal teori de sosyal pratiklerin yapılaşmalarının (zaman ve mekan içinde üretimlerinin ve yeniden üretimlerinin) nasıl gerçekleştiğinin açıklamasını içinde barındırır (Giddens, 2002:30-31).

Yapılaşma teorisinde 'işlevselci açıklamanın' hiç bir türüne yer yoktur. “İşlev” terimi yeni teorisinde tamamen dışarıda bırakılmış, işlevin yerini toplumsal failin bilgililiği almıştır. Ancak, bunun yanı sıra yapılaşma teorisi, eylemin sonunda ortaya çıkabilecek bilinemez koşulları ve hedeflenmemiş amaçları da barındırmaktadır. Giddens'ın konu ile ilgili önerisi, 'işlev" kavramının ortadan kaldırılmasıdır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, sosyal hadiselerin oluşturduğu toplumsal yapıyı işlevselci bir bakış açısıyla değerlendirmek ile sosyal hadiselerin herhangi bir işlev icra etmesini kabul etmenin ayrı şeyler olduğunun fark etmektir. Anlaşıldığı üzere,

yapılaşma teorisi, toplumu işlevsel bir yaklaşıma sapsmaksızın analiz etme girişimi olarak görmektedir.

Yapılaşma teorisinde, yapı ile sistem (normlar, değerler, kurumlar vb.) arasında bir ayırım yapılır. Toplumsal sistemler, failer ya da topluluklar arasındaki zaman-mekân boyutunda yeniden-üretilmiş ilişki örüntülerinden oluşurlar. Toplumsal sistemler, bu nedenle konumsal pratiklerden meydana gelirler. Yapılar, zamanda-mekânda yalnızca toplumsal sistemlerin üretim ve yeniden üretimiyle tekrar tekrar ilişkili anlar olarak var olurlar. Yapılar yalnızca fiili bir varoluşa sahiptirler. Bunun sonucu olarak, toplumsal sistemlerin yapılaşmasını araştırmak; süreklilik, değişme veya ortadan kalkışlarını düzenleyen koşulları araştırmaktır. Toplumsal yeniden-üretim fikrinin merkezi konumda olması, sistem organizasyonunda radikal süreksizlikler pahasına istikrarı vurgulamak anlamına gelmez. Üretim ile yeniden üretim arasındaki içsel bağıntının varlığı, değişimin kaynaklarının toplumsal sistemlerin zaman-mekân boyutunda inşasının her anında yer aldığını gösterir. Toplumsal sistemlerin bütünleşmesi - sistemliliğin varlığı bakımından'- toplumsal bütünleşme olarak ve sistemsel bütünleşme olarak analiz edilebilir. Bütünleşme, burada yalnızca iç bütünlük ya da uzlaşma ile eşanlamlı olarak değil, pratiklerin karşılıklılığı olarak ele alınmalıdır. Toplumsal bütünleşme zamanda ve mekânda yer almanın toplumsal organizasyondaki temel tezahürü olan yüz yüze etkileşimde ifadesini bulan sistemlilikle ilişkilidir ve bu nedenle toplumsal bütünleşmeyi gerektirir. Buradaki bütünleşme Parsons'ın ileri sürdüğü bütünleşmeden oldukça farklıdır. Ona göre, bütünleşme nihai olarak uyumu ve düzeni getirmez, içinde çelişki ve çatışmayı da barındırır. Yapılaşma teorisinde toplumsal sistemlerin yapısal bir özelliği olarak ele alınan çelişki, çatışmadan ayrı tutulur. Çatışma, failer arasındaki çıkar farklılaşması olarak ya da açık mücadele olarak anlaşılabilir. Çelişki ise; bir toplumsal sistemin yapısal ilkeleri arasındaki bir karşıtlık ya da bölünme olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, bir yapısal ilkenin işleyişi onu yadsıyan bir diğerini gerektirir (Giddens, 2000a:29-30).

Bu teoride yapılaşma güç ilişkilerinin düzenlediği kurallar ve kaynaklar olarak ele alınır. Bütün toplumsal etkileşimleri, insan eylemi ve dönüşümsel kapasite arasındaki mantıksal bağlantılar büyük olasılıkla güç kullanımını içerirler. Eylem, failin

önceden var olan bir durum ya da olaylar dizisinde 'bir değişiklik yaratma' yeteneğine bağlıdır. Bir eyleyen, bir değişiklik yaratma yani bir biçimde güç uygulayabilme yeteneğini yitirse artık eyleyen olamaz (Giddens, 1999:57). Bu durumda Giddens'in teorisinde *güç*, failin istedik sonuçlar elde edebilmesini sağlayan yetenekleri harekete geçirme kapasitesi olarak tanımlanmakta ve bu bağlamda güç insan eyleminin dönüşümsel kapasitesiyle yakından ilgili olmaktadır. Giddens, gücü yapılaşma teorisinde fail ve yapı ile beraber ele alarak, bu üç olguyu toplum bilimlerinin temel kavramları saymaktadır; İnsan olabilmek için fail, fail olabilmek için de *güce* sahip olmayı belirleyici şartlar olarak sunmaktadır. Bu bağlamda *güç*⁷⁵ failde içkindir ve "dönüştürücü kapasite"ye sahiptir ve failin ortaya koyduğu eylemi hakkında düşünümsel/refleksif bir gözlemde bulunmasından önce gelmektedir. Sonuçta Giddens'a göre güç, toplumsal etkileşim bağlamlarında failer arasındaki özerkliğin ve bağımlılığın düzenlenmiş ilişkilerini varsaymaktadır. Güç, tüm toplumsal yaşamın - anlam ve normlar gibi- tamamlayıcı bir ögesini oluşturur. İşte bu durum, yapının kurallar ve kaynaklar olarak analiz edilebileceği iddiasının önemini işaret eder. Tüm toplumsal etkileşim -insan eylemi ile dönüştürme kapasitesi arasındaki mantıksal ilişkinin zorunlu bir sonucu olarak- güç kullanımını içerir. Toplumsal sistemler içinde yer alan güç, egemenliğin yapısal özelliklerinden yararlanan ve bu özellikleri yeniden üreten failer arasındaki özerklik ve bağımlılık ilişkileri olarak analiz edilebilir.

Yapılaşma teorisinde failerin tekrar tekrar etkileşimde bulunurken yararlandıkları bilgi stokları, aynı zamanda onların kendi eylemleriyle ilişkili amaçları, gerekçeleri ve güdüleri hakkında ortaya koyabildikleri görüşlerin de kaynağını oluşturur. Giddens'in Schutz'dan aldığı *bilgi stokları* kavramı, burada failerin etkileşimlerinin kaynaklarından biri olmaktadır. Gündelik yaşamın Giddens'in teorisinde önemini gösteren bu durum, failin diğer failerle kurduğu ilişkinin sosyoloji için neden temel bir analiz birimi olduğunun da göstergesidir. Ancak, Giddens'a göre, toplumsal failerin bilgililikleri yalnızca kısmen sözel bilince (*discursive consciounness*) göre işler. Failerin yeterlilikleri düzeyinde ele alındığında, toplumsal sistemlerin

⁷⁵Böylece gücün kullanımı Weber ve özellikle Durkheim'dan farklı olarak yalnızca maddi kaynaklara değil, beceri ve yetenekle ilgili hale gelir. Dahası Giddens'ın güç ile ilgili tanımı Marksizmin 'en temel kaynak güçtür' anlayışına da karşıdır.

yapısal özellikleri, pratik bilinç içinde, yani oldukça çeşitli toplumsal yaşam ortamında ‘nasıl yer alacağını bilme’de gömülüdürler. Pratik bilinç, bilme ve güdülenmenin bilinçdışı kaynaklarından ayrı tutulmalıdır (Giddens, 2000a:28).

Zaman kavramı söz konusu olduğunda Giddens, yukarıdaki sayıtlardan hareketle toplumsal sistemlerin yapılaşması analiziyle ilişkili üç zamansallık ‘katmanı’ saptar. Bu üç katman kendinden önceki zaman⁷⁶ anlayışlarının bir eleştiri niteliğindedir. Giddens’ta zamansallık üç eksen içinde yer alır:

- (a) Toplumsal failer tarafından tesadüfi olarak (*contingently*) gerçekleştirilen doğrudan etkileşim eksenini, toplumsal yeniden-üretim en temel biçimi,
- (b) Ölüm karşısında yaşamın ve biyolojik yeniden üretimin olumsuzluğu,
- (c) Kurumların kuşaklar boyunca uzun süreli yeniden üretimi, dönüşüm/dolayım ilişkilerinin sistem organizasyonu içinde yer alan olumsuzluğu.

Giddens’a göre kurumlar, toplumsal sistemlerin yeniden üretiminde uzun zaman-alan mesafeleri boyunca ‘yayılan’ pratiklerdir. Toplumsal sistemlerin yapısal pratikleri, *gündelik yaşam dünyasının süresinin (durée) zamansallığını*, insan bireyin varoluşunun sonlu ömrünün içinde yer aldığı kurumların *uzun süresine (longue duree)* bağlar. Bu noktalardan hareketle Giddens, teorisini, yapı-eylem ikiliğini aşma, failin hem bu dünya içinde hem de sosyolojideki yerini belirleme, bunu yaparken de eylem ve yapıya gereken önemi verme, atlanılan zaman-mekân anlayışını oluşturma, etkileşimin ahlakilikle bağını yeniden kurma, eyleyen bireyin id-ego-süper ego arasındaki sıkışık kalmış kısıtlı rolünden kurtarma ve onu yeniden oluşturma gibi amaçlar doğrultusunda formüle eder. Bu formülasyonda belirli kavramlar teorisi için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle öncelikli olarak fail⁷⁷ kavramına kısaca değinmekte yarar var.

⁷⁶ Giddens’ta Comte’un pozitivist evreye doğru ilerleyen zamanının yerini Heideggerci zaman anlayışı alır. Giddens’ta nesnelere doğasının ne olduğunu ifade eden şeyin zaman olduğu vurgusu bulunur. Zaman, insan varlığının doğasını ifade eder. İnsan varlığı zamansaldır ve onların anlamı insan varlığının zamansal niteliğinde bulunur (Kaspersen, 2000:46).

⁷⁷ Çalışma boyunca fail, aktör ve eyleyen kavramlarının aynı anlama sahip olduğu akıldaki tutulacak ancak bu kavramlardan sadece fail kavramı kullanılacaktır.

4.3.3.a.Fail

Giddens, öncelikle, karşı olduğu düalizmlerden biri olan eylem-yapı ikiliğine bir çözüm getirmek için biraz önce de değindiğimiz gibi, yapıyı eski kullanımlarından kurtarmaya, eylemi, eyleyen ben'i yani faili sosyal teoriye sokmaya çalışır. Toplumsal eylem ve yapı arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu açıklamaya çalışan Giddens'a göre toplumsal pratikler; meydana gelmeleri bakımından failer tarafından icra edilen bir dizi edim olarak, anlam aktarımı da dâhil olmak üzere etkileşim biçimlerinin oluşumu olarak, kollektiveler veya sosyal topluluklara özgü yapıların oluşumu olarak incelenebilir (Giddens, 2003:139). Giddens'ın teorisinde fail, belli bir otorite ya da iktidara, eylemde bulunma gücüne ya da nedensel etkiye, toplumsal ilişkiler sistemi üzerinde eylemde bulunma kudretine sahip olan kimse olarak tanımlanır. Giddens, fail kavramını yapıya karşıt ve eylemle de eş zamanlı olarak yapısalcı teorilerin determinizminin tersine, insan özünün belirlenmemiş durumunu vurgulamak amacıyla kullanır. Giddens'ta maddi nesnelere karşılaştırıldığında, failin insan olarak varoluşunu özellikle tarihsel olarak farklı kılan beş temel özelliği vardır⁷⁸.

(1) Fail⁷⁹, *Dasein*'in⁸⁰ zamansallığında doğan, yaşayan ve ölen bir varlık olarak sonludur. Bu hayvanlarla ortak bir durum olsa da insanlar yaşantılarının sonluluklarının farkındadırlar. Sosyoloji açısından bu durumu önemli kılan nokta ise, öznenin ortaya çıkışı ve varlığını sürdürmesi ile kurumsal zamanın uzun süresi (*long durée*) arasındaki karmaşık ilişkiyle sınırlı olmasında yatar. Ölümlerin/kuşakların yaşayan pratikler üzerinde yaptıkları etkiye de bu şekilde dikkat edilir; üstelik yaşam süresinin sonluluğu da zaman bilincinin temel bir özelliği olarak karşımıza çıkar (Giddens, 2000a:36). Böylece bizden önceki kuşakların etkisi ve önemi gözler önüne serilmiş olur.

⁷⁸ Giddens, bu düşüncelerin çoğunu Heidegger'den alır ancak ondan belirli noktalarda da ayrılır.

⁷⁹ Özne bir nesneyi gerektirdiğinden ve eylemlerini bir nesne üzerinde gerçekleştirdiği için Giddens tarafından kullanılmaz. Birey kendisi bedensel bir varoluşa sahip olduğu için, birey kavramı problemsiz gibi görünür. Ancak, birey sadece bedenden ibaret değildir; bir bireyden söz etmek, sadece bir öznenin değil, bir failden de söz etmektir; eyleyen ve bu eylemiyle hem kendini hem de içinde bulunduğu toplumu, çevreyi değiştirendir. Bu nedenle Giddens fail kavramını tercih eder (Giddens, 2003:8).

⁸⁰ Daha önce Heidegger'in *Dasein* kavramından etkilendiğini söylemiştik. Söz konusu kavram şimdi burada Giddens'ın fail kavramını tanımlamasında karşımıza çıkmaktadır.

(2) İnsani fail (toplumdaki gündelik yaşamın süresinin (*durée*) rutin bir özelliği olarak) duyuşal deneyiminin doğrudanlığını aşar. Orada-bulunma ve bulunmamanın sürekliliğinin mevcudiyeti içindeki sembolik olarak yer alışı, insani toplumsal yaşamın kendine özel bir özelliğini oluşturur. Tüm toplumlar, kuşaklar boyunca süregelen ve tek bir bireyin yaşamının oldukça öncesine uzanan geçmiş yaşamları ‘biçimlendiren’ kurumsal formlara yani failin sürekliliği, hareketliliği ve üreten kimliğine vurgu yapmaktadır. Giddens’ta fail böylece tarihsel ve toplumsal bir kişilik kazanır.

(3) İnsanın toplumdaki varoluşu her şeyin ötesinde tarihseldir. Failler sadece zaman içinde yaşamakla kalmazlar (kendi toplumsal kurumlarının içinde yer aldığı) zamanın geçip gidişinin de farkındadırlar. Bu durum insan eyleminin dönüştürücü kapasitesi ile yakından ilişkilidir; belirli bir içgüdüler aygıtından yoksun olan insanlar hayatta kalmak için maddi dünyayı egemenlik altına almaya ‘zorlanır’ (Giddens, 2000a:37). Praksis kavramı vurgusuyla yaptığı bu belirlenmeyle insan hem zamanda hem de mekânda dönüşüm yaratabilecek bir fail haline gelir.

(4) Toplumdaki bireyin zamanı yaşayışı, yalnızca bilincin niyetselliği düzeyinde kavranamaz. Kişiliğin esasen bellekte yer alan ‘anımsanabilir’ izlerden ayrı iç ‘saklama’ mekanizmaları vardır. Bir bebeğin gelişkin bir yetişkin olmadan önceki bir temel güvenlik sisteminin oluşumuyla ilişkili, idealleştirilmiş unsurların bastırıldığı ilk yaşantılarının izleri geçmişi gelecekle bilinçaltı düzeyinde ilişkilendirir.

(5) Farklı orada bulunuş ve bulunmayış süreçleri, insan bedeni içinde, beden duyuşal araçların dünya ile diğerleri arasındaki karşılıklı alışverişiyle gerçekleştirilir ve bu araçların uzantıları farklı teknolojik araçlarla olanaklı kılınır. Bu genelde zaman-mekân ilişkileri hakkında söylenen ve zamansallık tartışmasının en iyi orada-bulunuşluk ile bulunmayışlığın⁸¹ birbirine nasıl nüfuz

⁸¹ Örneğin internet temelli iletişim söz konusu olduğunda failerin zaman ve mekânda ‘orada bulunmuşluğunun’ bir önemi kalmamaktadır. Üstelik burada nasıl mekânın kısıtlayıcılığından kurtulunabiliyorsa zamanın kısıtlayıcılığından da kurtulmak söz konusudur. Tahiti’deki bir işiniz için Tahiti’de olmanız veya uygun zaman örneğin sabah olmasını beklemenize gerek yoktur.

ettiklerinin kavranmasıyla ele alınabileceği sonucuna götürür (Giddens, 2000a:40).

Bu temel özelliklere sahip toplumsal failin önemi onun, yapılaşmaya yaptığı katkıdan kaynaklanmaktadır. Giddens'a göre, faillerin sahip oldukları söz konusu yapılaşmacı niteliğin yerine getirilmesindeki birincil faktör, faillerin "yetenekli" oluşlarıdır. Yani toplumsal eylemler, toplumsal faillerce yerine getirilen uygulamalar, yöntemler ya da teknikler bağlamında anlaşılmaktadır. Giddens'ta fail böylece gerek ilk dönem sosyolojide yer alan ve toplumun etkisinde olan özne anlayışının gerekse de Parsons'ın sistem teorisinde sistemin baskılayıcı konumuna karşı önemsiz bir yerde duran birey anlayışının tam karşısında yer alır. Toplum ve fail ilişkisi yeniden ve birbirini üreten bir anlayışa doğru yol alır ve Giddens'ın fail kavramı bizatihi toplumun önemli bir bileşeni haline gelir. Özetle, Giddens'ın teorisinde yer alan fail her şeyiyle sorumluluk taşımakta ve bu sorumluluk toplumsal kurumların yapılaşmasında oynadığı rolle belirlenmektedir. Toplumsal failler, toplumda her durumda var olan, birbirine bağımlı unsurlardan oluşmuş sistemliliği üretmekte, devam ettirmekte ve değiştirmektedirler. İnsan eyleyenleri, edimlerinin önemli bir parçası olarak, bir şey yaparlarken "ne yapıyor olduklarını" anlama yeteneklerine sahiptirler. Toplumsal etkinlik bağlamlarındaki gündelik yaşamın akışında, failin refleksif yetenekleri karakteristik bir biçimde yer almaktadır (Giddens, 1999:25). Giddens teorisinde fail kavramını kendi tabiriyle "yerli yerine oturtuktan" sonra ardından sırasıyla yapının ikiliği ve eylem-yapı arasındaki ilişkiyi ele alır.

4.3.3.b. Yapının İkiliği ve Eylem/Faillik

Giddens *yapının ikiliği (duality of structure)* kavramını, sosyal sistemlerin günlük hayatta sürekli yeniden üretilmeleri aracılığıyla yapılaşmasına atıfta bulunarak açıklar. Yani, toplumsal sistemlerin yapısal özellikleri bu sistemleri oluşturan pratiklerin hem aracı hem de sonucudur. Sosyal sistemler, birbirine bağımlı sosyal kurumlar ve topluluklar meydana getiren sosyal ilişki kalıpları olarak görülebilirler. Sosyal yapılar failer tarafından, sosyal sistemlerin üretimi ve yeniden üretiminde kullanılan kurallar ve kaynaklar dizisidir (Giddens, 1984:17). Giddens, yapının ikiliği kavramıyla,

toplumsal etkileşimin üretiminin faillerce belirlendiğini, fakat bu etkileşimler vasıtasıyla yeniden üretilmekte olduğuna da değinir. Zaman-mekân boyunca ortaya konan sürekliliğin temelini bireyler arasında meydana gelen toplumsal yeniden üretim oluşturmaktadır. Yapının ikiliği gündelik yaşamın en küçük birimini, yani iki kişi arasında meydana gelen etkileşimi daha kapsamlı toplumsal sistemlerin özellikleriyle ilişkilendirmektedir. Giddens, burada dil örneğiyle konuyu açmaktadır. Sıradan bir konuşmada üretilen İngilizce bir cümle, başlı başına bir bütün olarak, İngiliz dilinin yeniden-üretimine katkı sağlamış olmaktadır. Bu durum, söz konusu cümlenin sarf edilmesinin niyetlenilmemiş sonucunu teşkil etmektedir. Fakat bu cümle 'yapının ikiliği'nin yinelenişiyle doğrudan bağlantılıdır.

Bununla beraber, faillerin, gerçekleştirdikleri eylemlerde ürettikleri ve yeniden-ürettikleri toplumsal sistemler hakkında bilgi sahibi oldukları düşüncesi, yapının ikiliği kavramının mantıksal olarak en temel ve gerekli niteliğini teşkil etmektedir. Yapının ikiliği sadece belirli türden somut tarihsel durumları hesaba kattığımızda açıklayıcı bir değere sahiptir. Yapının ikiliğindeki ikilik eylem ve yapı arasındaki karşılıklı bağımlılıkla ilintilidir. Ancak o belli konumdaki failin kollektivite içinde erimesini ima etmez (Giddens, 2003:10).

Yeri gelmişken yapı kavramına tekrar değinmek gerekir. Giddens'a göre yapı, eylem veya aktörün varlığı dışında bir varlığa sahip değildir. Bir yapı ancak eyleyen bir varlık olarak bir aktörün eylemini pratiğe dökmesi ile vücut bulur. Giddens bunu, Saussure'den esinlendiği yine konuşma ile dil arasındaki ilişkiyi örnek vererek açıklamaktadır. Ona göre konuşma bir eylem, dil ise yapıdır. 'Konuşma', onu gerçekleştirecek bir 'özne'nin varlığını zorunlu kılar. Buna karşılık dil ise bir özneye sahip değildir. Konuşmacılar tarafından kullanılıncaya kadar dilin bir varlığı da yoktur. Yapıyı kurallar ve kaynaklar olarak tanımlayan Giddens, eylemi belirleyen dışsal bir güç olarak yapı yerine, kuralları ve kaynakları koyar. Aktörün eylemleri kurallardan ve kaynaklardan etkilenmektedir. Yapıyı oluşturan kurallar uygulamalarında sürekli olarak dönüşüme uğrarlar. Yapı ise yapısal setler olarak somuta indirgenebilir. Örneğin, ona göre kapitalist toplumun temelini oluşturan yapısal set şu şekilde belirtilebilir: Özel mülkiyet, para, sermaye, hizmet sözleşmesi, kâr. Bu yapı setleri arasında bir dönüşüm

vardır. Özel mülkiyet paraya, para sermayeye, sermaye işçi çalıştırmaya ve kâr yapmaya dönüştürülmektedir (Giddens, 1998:13-19).

Pozitivist sosyolojilerin Durkheim kaynaklı yapı anlayışını eleştiren Giddens, yapının daha doğrusu sosyal sistemlerin (kurumlar, değerler, normlar, kalıplaşmış ilişkiler ve pratikler gibi) yapılaşmış özelliklerinin, bireylerin davranışlarını belirli şekillerde ve derecelerde kısıtladığını kabul eder ve onların aynı zamanda mümkün kılıcı kaynaklar olarak eylemlerimizi gerçekleştirmemize yardım ettiğini ileri sürer. Giddens'in yapılaşma teorisinin çekirdeği olan yapı kavramı, toplum dizgelerinde zaman-uzamın birbirine bağlanmasına izin veren yapılaşmış, birbirine ayırt edilebilir derecede benzer olan, toplumsal pratiklerin değişen zaman ve uzam dilimlerinde var olmasını olanaklı kılan ve bunlara dizgeli biçimini veren özelliklere göndermede bulunur. Özetle yapı, kurallar ve kaynaklar ya da toplum dizgelerinin özellikleri olarak düzenlemiş dönüşüm ilişkileri kümeleridir (Giddens, 1999:69). Giddens'a göre, yapı, yinelenir bir biçimde sosyal sistemler olarak örgütlediği eylemlerin hem amacı hem de sonucudur. Toplum hem insani eylemler tarafından biçimlenen hem de yapısal belirleyicilerin etkili olduğu yapılaşma sürecinin bir ürünüdür. Böylelikle yapılaşma teorisinde, birey-toplum ikiliği reddedilmektedir. Bunun yerine sosyal pratikler ve onların toplumun yeniden üretilmesindeki etkisi üzerine odaklanmaktadır (Giddens, 2003:7). Yani yapı, bireyin üstünde bir yere sahip olmakla beraber, birey eylemlerinde kural ve kaynakları kullanmak suretiyle yapıyı şekillendirmektedir. Yapı da benzer şekilde bireyin eylemini şekillendirmektedir.

Yapının kaynağı, öncelikle, düzenli pratiklerdir ve bu yüzden kurumsallaşmayla yakından ilintilidirler. Bu nedenle de yapı toplumsal hayattaki bütünlük kazandırıcı etkilere form kazandırır (Giddens, 2003:11). Bu bağlamda yapı, tek tek bireylerin zihinlerinde bulunmamakta, fakat bireylerden oluşan bir grubun sergilediği eylem içerisinde yer almaktadır. Yapılaşma teorisinde yapının toplumsal davranışın yeniden üretimiyle yakın bir ilişki içerisinde olduğunu görmekteyiz. Giddens bu yaklaşımıyla yapıyı, içerisinde yer alan failin sergilediği eylemini sınırsız denecek ölçüde gerçekleşme olanağına sahip bir oda olarak anlamaktadır. Hem muktedir kılıcı hem de kısıtlayıcı özelliğe sahip olan yapı eş zamanlı olarak hem 'kişiliği' hem 'toplumu'

şekillendirmektedir. Görüldüğü üzere Giddens, Durkheim'in aksine, yapının 'orada bir şey' olmadığını ileri sürer. Giddens'a göre yapı, gündelik etkileşimlerimizde eylemlerimizle, önceki deneyimlerimizden edindiğimiz her tür bilgi kullanarak üretildiği ve yeniden üretildiği anda ve sürece varlık kazanır. Bu şekilde bir kez kurulduktan sonra da yapı, eylemlerimizin nesnel koşulları haline gelir ve geri beslemede bulunarak davranışlarımızı etkiler ve biçimlendirir (Tatlıcan ve Çeğin, 2010:333-334).

Giddens, yapıyla ilgili ilkelerden sonra eyleme ilişkin fikirlerini formüle etmeye geçer. Eylem, 'yaşanılan tecrübeler'in oluşturduğu sürekli bir akıştır. Schutz'un ifadesiyle, insan uyanıkken devam eden bir sürekliliktir. Giddens, eylem kavramını insani davranışın kapasitesi/yeteneği ve bilinebilirliği kavramlarına atıfla açıklar; ilk terim olan *insan eyleminden* her söz ettiğimizde failin aksi şekilde eylemde bulunabileceği ihtimalini kast eder. İkinci terim olan *bilinebilirlik* ile toplumun üyelerinin toplum ve toplum içindeki faaliyetlerinin şartları hakkında bildikleri şeylerin tamamını kast eder (Giddens, 2002:31). Giddens'ın eylemi veya failiği, somut varlıkların dünyada süre giden olayların gidişatına fiili veya tasarlanmış sebepli müdahaleleri olarak tanımlar ve yapılaşma teorisinde faillik kavramı, insana has özgür ve bilinçli yaratıcı faaliyet olarak *praxis* kavramıyla doğrudan ilintilidir (Giddens, 2003:104). Dolayısıyla Giddens, faillerin kendi yetenekleri ve uygulamaları hakkında sahip oldukları dolaylı bilgililiği vurgulamakla eylemlerin bir nedensellik taşımadan yerine getirilebileceğini ileri sürerek, gündelik davranış formlarının bu şekilde ortaya çıktığını savunur. Giddens söz konusu eylemlerin gerçekleştirilmesinde içkin olan bilgi türünü, tekrar edelim, Schutz'un "bilgi stokları" kavramından esinlenerek "ortak bilgi" (*mutual knowledge*) olarak adlandırmaktadır. Yapılaşma teorisine göre, eylemin üretilme anı, aynı zamanda, toplum yaşamının gündelik olarak yürütüldüğü bağlamlardaki yeniden üretilme anıdır da. Yapının, eyleyenlerin kendi gündelik etkinliklerinde, yaptıkları şeye ilişkin bilgilerinden bağımsız bir varlığı yoktur. İnsan eyleyenler her zaman, muhakemeye dayalı bilinç düzeyinde, belirli bir betimleme altında, ne yaptıklarını bilirler. Bu anlamda eylemin faili olarak birey, tıpkı Foucault'daki gibi, iktidar karşısında direniş hakkına sahip özgür bir birey olarak yeniden formüle edilir. Yani fail, önceden belirlenmiş bir geleceğe dayanmayan bir

dünyada (failden bağımsız olarak süre-giden olayların akışıyla kurulan dünyada) yaşarken başka şekilde de davranma yetisine sahiptir (Giddens, 2003:104).

Giddens bu noktalardan hareketle, eyleyenlerin bir yapı içerisinde ve diğer eyleyenlerle birlikte yaşadığı hatırda tutularak, bu yaşanmışlığın hem zamansal-uzamsal açıdan ele alınması hem de diğerleriyle etkileşim ortaklığında ele alınması gerektiğini öne sürer. Eyleyenlerin öncelikli olarak diğer eyleyenlerle⁸² ilişkisi bağlamında ele alınırken, Giddens'in karşılaştığı ilk meselelerden biri, etkileşim ve etkileşimde anlamın iletilmesini sağlayan araçların normatif yanıdır. Çünkü etkileşim ahlaki olarak kurulur. Giddens bu noktadan hareketle hem pozitivist geleneği hem de hermeneutik geleneği göz önünde bulundurarak sentezci bir yaklaşım ortaya koyar. Giddens, Durkheim'in yaptırımlar kavramına başvurarak, normların kısıtlayıcı veya zorlayıcı önemlerini vurgularken, hermeneutik okulların müzakereye dayalı veya mümkün kılıcı özelliklerini de göz önünde tutar.

Eylem ve fail anlayışının bu temellere göre oturtan Giddens buradan zaman-uzamla ilgili kabullerini oluşturmaya geçer. Sosyolojik bağlamda, evrimci, doğrusal zaman ve değişme anlayışlarını eleştiren, Weber gibi tarihsel ve toplumsal olayların bağlamsallığı ve olumsuzluğunu vurgulayarak, Heidegger'in varlık ve zamanın sabit bir şey olmadığı ve muhtemel potansiyellerin ortaya çıktığı alanlar olduğu şeklindeki düşüncelerini baz alır. İlişkisel bir varlık ve zaman anlayışı geliştirmeye çalışan Giddens, burada Heidegger'in "bulunuşluk/mevcudiyet" fikrini, zaman coğrafyasına ve sosyal teoriye uygular. Bu formülasyon, Giddens'in yapılaşma teorisinde; yapı tanımı içinde geçmişin 'mevcut içinde' daima sadece bellek olarak var olduğu fikri olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Giddens, bütün toplumlar veya sosyal sistemlerin orada bulunanlar ve bulunmayanlar diyalektiği içerdiğini yani hem orada bulunanlar hem de orada bulunmayanlarca dönüştürüldüğünü tekrar tekrar vurgular (Tatlıcan, 2010:23-24). Giddens bunu hem geçmiş kuşakların etkisini hem de mekânsal olarak birbirimize uzakta olsak da diğerlerinin de etkisini anlatmak için kullanır. Örneğin Avustralya'da gerçekleşen bir yangın direk bizi etkilemiyor gibi görünse de, burada yanan ağaç

⁸²Burada Schutzvari bir vurgu bulunmaktadır; etkileşimin eyleyenler arası gerçekleştiğini ve bir anlamda öznelerarasılığı (intersubjectivity) gerektirdiği vurgulanır. Eylemin anlamı bu nedenle failerin karşılıklı ilişkilerinin birer sonucu haline gelir ve bu ilişkinin mahiyetini etkileşimin kendisi belirler.

miktarı ve bu ormanın yaşam alanının yok oluşu oradan kilometrelerce uzaktaki bizleri (iklim değışikliği, hava kirliliği, azalan orman miktarı vs.) de etkiler.

Yeri gelmişken değinmek gerekir ki rutin kavramı, gelenek, görenek ve alışkanlıklar, yapılaşma teorisinde düzenlerle ilgili açıklamalarda temel noktayı oluşturması bakımından dolayı önemli bir kavramdır. Yani, düzen olgusunun tesisi birebir düzeyde rutin eylemlerle ilintilidir. Daha açık bir ifadeyle rutin, gündelik aktiviteleri yerine getirilirken hem failin kişiliği hem de toplum kurumlarının devamlılığı için gerekli bir unsurdur. Buradaki asıl hususu rutinin, gündelik yaşamın en temel formunu teşkil etmesi oluşturmaktadır. Pek çok eylem doğrudan bir takım nedenlere sahip olmadan gerçekleştirilmekle beraber, rutin bir nitelik kazanmaktadır. Eylemler, toplumsal yaşamın devamlılığı bağlamında yapının ikiliği için hayati önem arz etmektedirler. Bu şekilde rutin davranışların yasalaşmasıyla failer bir anlamda ontolojik güvenlerini devam ettirmektedirler. Yapılaşma kavramı içerisinde kullanılan toplumsal kurumların rutin eylemlerle doğrudan ilintisi olduğu gibi, rutin eylemler toplumsal bir kolektivitelyi oluşturan failer grubunca yerine getirilmektedir (Giddens, 1984:60-64). Pratik bilinçte temellenmiş olarak rutinleşme kavramı, yapılaşma teorisi için yaşamsaldır. Rutin hem failin günlük etkinliklerde yol alırken kişiliğinin sürekliliğinin hem de toplumun, yalnızca sürekli yeniden üretimleri sonucu böyle olan kurumlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Rutinleşmenin incelenmesine çok önem veren Giddens bu şekilde, bir yanda ana güvenlik dizgesi diğer yanda karşılaşmaların oluşsal niteliğinin bir parçası olan refleksif olarak oluşturulmuş süreçler arasındaki ilişkinin karakteristik biçimlerini açıklamada anahtar role sahiptir (Giddens, 1999:108) Şimdiki bölümde de Giddens'ın yöntem anlayışının temeline koyduğu iki önemli kavramı ele alınacaktır

4.3.3.c. Çifte Yorumlama (*Double Hermeneutik*) ve Düşünümsellik (*Reflexivity*)

Giddens'in yapılaşma teorisinde yer verdiği çifte hermeneutik ve refleksivite kavramları, faillerin yapılar karşısında, eyleme imkânına ve özgürlüğüne imkân tanıdığı için, içinde dönüşümü barındırırlar. Bu nedenle her iki kavramda yapılaşma teorisinde oldukça merkezi bir öneme sahiptir.

Giddens'a göre sosyal bilimci, sosyal dünyayı, aktiviteleriyle kendisini üretenler ve tekrar tekrar üretenlerce, yani insan öznelerce anlamlı bir dünya olarak inşa edilen bir dünyayı inceler. İnsan davranışını doğru bir tarzda tasvir etmek, ilke olarak, bu davranış tarafından inşa edilerek oluşturulan hayat tarzlarına katılmaya imkan tanımaktadır. Bu gayet tabii, hermeneutik bir görevdir. Fakat sosyal bilimin bizatihi kendisi de bir "hayat tarzı"dır. Dolayısıyla çifte hermeneutik, sosyal teorinin yeniden formüle edilmesinin temel önemi haiz bir şey olduğunu açıkça ortaya koyar (Giddens, 2002:29-30).

Giddens'a göre, toplumsal olguların kurucu unsuru olan ortak-duyusal yorumların tarihsel değişmeye tabi olduğu yerlerde, sosyal bilimlerde ortaya konulan yorumlar da buna bağlı olarak değişecektir. Bu değişme bu alanda yer alan sosyal bilimlerde geliştirilen yeni kavramlar ve bulguların da zaman içinde değişmesini getirecektir. Bu tarihselliğe birde bu kavramların sadece sosyoloji camiası içinde değil, ayrıca sıradan bireylerin ortak-duyusal değerlendirmeleriyle bağlantı içinde olduğu eklendiğinde ortaya çifte hermeneutiğin biri mantıksal diğeri de empirik olmak üzere iki boyutu çıkar. Bu nokta Giddens'ın klasik hermeneutiğin yorumlama tarzına yeni bir yorumlama eklemesiyle sonuçlanmaktadır. Çifte hermeneutik olarak formüle ettiği şey, sıradan faillerin gündelik dili ile sosyal bilimcilerce icat edilen teknik terminolojiler arasındaki mantıksal bağı içerir ve çifte hermeneutiğin içerdiği bu mantıksal bağ, sosyal bilimci gözlemcinin faillerin hayatlarına yön veren kavramları tam anlamasına bağlıdır (Giddens, 2002:35). Ona göre, sosyolojinin teori ve bulguları, bu kavram ve bulguların, ait olduğu anlam ve eylem evreninden bütünüyle ayrı tutulamaz. Meslekten olmayan yapanlar da kendi paylarına, uzmanlaşmış toplum gözlemcileri ya da toplum bilimcilerinin inceleme nesnesi olan etkinlik ve kurumların oluşmasına yardımcı olduğu toplum teorisyenidir (Giddens, 1999:37). Meslekten uzmanlar olarak hâlihazırda zaten

yorumlanmış bir dünyaya yöneliyoruz ve biz de çalışma alanımızla ilgili bulgular yoluyla bu dünyayı bir kez de sosyolojik açıdan yorumluyoruz. Bu nedenle sosyolojik bir çaba çifte hermeneutiği kabul etmekle başlar. Çifte hermeneutiğin mantıksal yanıyla Giddens; belirli bağlamda kişinin yaptığı şeyi betimleyebilmesini (bizzat fail veya faillerin etkinliklerini gerçekleştirirken bildikleri ve başvurdukları şeyleri bilmesini) gerektirdiği için bütün sosyal bilimlerin hermeneutik olduğunu anlatmak ister. Bu da ancak esas itibariyle betimlenen şeyin içinde yer almakla, sıradan failler ve sosyal bilimci araştırmacıların paylaştıkları karşılıklı bilgiye vakıf olmakla mümkündür. Böylece Giddens, sosyal bilimlerin yöntemi konusundaki tartışmalara çifte hermeneutik formülüyle son vermek ister. Çifte-hermeneutik hem dönüşen dünyayı anlamada bir imkân sağlaması açısından hem de failin refleksifliğini göz önünde bulundurması açısından önemli bir yöntemdir.

Çifte hermeneutiğin empirik yanı da modern toplumsal düzenin gelişmesiyle yaygınlık kazanan kurumsal refleksivite olgusuyla daha belirgin hale gelmiştir. Burada iki yönlü bir ilişki vardır; ilişkinin bir ucunda toplumsal failler diğer yanında sosyal bilimciler yer alır (Tatlıcan, 2010:118-119). Buradaki karşılaşmadan -sokaktaki insanların kavramlarıyla sosyal bilimcinin kavramlarının bir araya gelmesi ve beslenmesi ile- ortaya çifte hermeneutik çıkar. Bu nedenle sosyolojinin asıl yöntemi işte bu yorumlama tarzı olmalıdır. Sadece faille gerçekleşen bir durum olmayan çifte hermeneutik, modern toplumlarda bu karşılaşma ve dönüşmelerden kurumsal bir refleksiviteye doğru evrilir. Çifte hermeneutik yapısı gereği moderniteyle, özellikle üst modernite evresinin yerinden edici ve çözücü doğasıyla ilişkilidir.

Giddens, yapılaşma teorisinde failin bizzat gerçekleştirdiği eylemlerinin farkında, bilincinde olduğunu ve bu farkındalığın aynı eylemin bir sonraki yerine getirilişinde refleksivite sürecine tabi olduğunu vurgular. Refleksivite, yani kendi üzerine düşünme, bu kapasiteye sahip faillerin hem kendi kendinin bilincinde olmalarını hem de toplumsal yaşamın süre giden akışının gözettiklerinin de farkında olduğu anlamına gelir. Giddens'a göre, insan olmak hem kendi etkinlikleri için gerekçeleri olan hem de sorulduğunda bu gerekçeleri muhakemeye dayalı bir biçimde açımlayabilen amaçlı davranan bir eyleyen/fail olmaktır. Amaçlı eylemler birbirinden ayrı gerekçeler

ve güdülerin bir toplamı olamayacağı, insanların gösterdikleri ve diğer insanlardan da göstermelerini bekledikleri için eylemin sürekli gözetimine dayanır. Eylemin refleksif gözetimi bir süreç olarak ve eyleyenlerin yeterliliklerinde doğuştan yer alıyor diye kabul edilmesi gereken rasyonelleştirmeye bağlıdır (Giddens, 1999:43).

Giddens, refleksivite kavramıyla içinde bulunduğumuz "yüksek modernlik"de insanın bizzat kendi eylemine müdahalesini kasteder (praksis kavramına bir göndermedir bu aynı zamanda). Refleksivitenin karşısında bilinçsizlik durumu yer almaktadır ve bu karşıtılıkta refleksivitenin konumu daha iyi ortaya çıkmaktadır. Geleneksel dönemde insan refleksiviteye sahip olmadığı gibi, sadece bir takım rutin eylemlerle hayatını devam ettiriyordu. Bununla birlikte, yüksek modernde karar mekanizmaları belli kişiler dışındaki oluşumlara ihtiyaç duyduğundan birey hem kendi eyleminde hem de toplumsal eylemlerde bu mekanizma içerisinde yer almakta ve bu niteliğiyle refleksivite, moderniteyi karakterize eden en temel özellik olarak kabul edilmektedir.

Modernitenin refleksivitesi⁸³, bilginin maddi yönelimli olarak kullanılması öncülüğünde toplumsal eylemin maddi ilişkilerinin doğayla sürekli tekrarıyla ilişkilidir. Böylesi bilgi ya da bilme modern kurumların inşa edilmesinde önemli bir faktörü teşkil etmektedir (Giddens, 2010:35). Günümüz doğal ve toplumsal dünyasının insanın refleksif bilgisi tarafından sürekli olarak bir müdahaleye maruz kaldığı anlaşılmaktadır. İlk bakışta Aydınlanma düşüncesinin temel hedefi olan ve özellikle insanın doğayı bizzat kendi tekeline alıp neticesinde daha mutlu bir hayat bahşedileceği inancının gerçekleştiği gibi bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bu çoğu zaman böyle olmasa da, modern kültür içinde risk faktörünü barındırır da [belirli sınırlamalar olsa da] insanoğlu kaderini elinde tutmaktadır. Bu bakış açısının ürünü olarak Giddens tarafından formüle edilen refleksif modernite, toplumların modernleşmeleriyle beraber, failerin toplumsal koşulların varoluşunu etkileyebilecekleri çok sayıda yeteneğe sahip olmaları anlamına gelmektedir. Modern dönemi geleneksel dönemden ayıran faktör, bireyin toplumsal fail olarak refleksiviteyi bir araç olarak eylemlerini yerine getirirken kullanmasıdır.

⁸³ Giddens, *Reflexive Modernity* adlı eserde bu konuyu daha da derinlemesine ele alır, bkz Giddens, A. (1994a), *Reflexive Modernity*, Stanford University Press.

Refleksivite⁸⁴ modern döneme damgasını vurmasındaki temel nitelik, insan eyleminin yönelimini belirleyici bir öneme sahip olmasındandır (Giddens, 1994a:86).

Bununla birlikte refleksivitenin, modern dönemde önemli bir konuma sahip olan uzmanlarla da yakından bir ilgisi vardır. Bu ilgi, refleksivitenin uzmanlar tekeline bırakılmayıp bizzat sokaktaki vatandaşın bu süreçte aktif bir rol almasından kaynaklanmaktadır. Yani birey kendi karar mekanizmasını oluşturup ona göre eylemine yön vermektedir. Bu anlamda her uzman sadece kendi dar alanında hâkim durumda, buna karşılık diğer uzmanlık alanlarına göre sokaktaki bir vatandaş mesafesinde kalmaktadır (Giddens, 1994a:95).

Buna örnek olarak Giddens'in "imal edilmiş riskler" olarak tanımlanan modern sonrası dönemin risk durumlarına karşı bireylerin çaresizliklerine çözüm olarak "aktif güven" kavramını geliştirmesi verilebilir. Bu kavramın içeriğine göre bireyler ve sosyal gruplar kendilerini etkileyen olaylar karşısında müdahalede bulunabilme haklarını kullanmalarını iler sürmektedir. Giddens, bu bağlamda bireylerin sahip oldukları refleksiflik yetilerini devreye sokmaları gerektiğini ve işin uzmanlara terk edilmemesini, genel olarak toplumun aktif katılımını savunmaktadır.

Bir diğer örnek olarak onun 'pozitif refah' kavramını örnek olarak verebiliriz. Bu kavram, günümüzde gittikçe artış gösteren yoksulluğa karşı bazı devletlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında uyguladıkları refah uygulamalarının çıkmaza girmesi karşısında bireylerin aktif sorumluluk üstlenmek suretiyle içinde buldukları olumsuz koşullardan çıkabilecekleri imkânına işaret eder.

Refleksivitenin karşımıza çıktığı bir diğer alanda mahremiyetin dönüşümüdür. Bireylerin karşısında 'başka şekilde davranabileceği', kendi eylemleri üzerinde düşünme ve onları dönüştürme kapasitesi olmaları temelinde ortaya atılan kavram ile modern döneme özgü niteliklerin kazandırılmasında öncü bir rol oynamış olan kadının toplumsal cinsiyeti ve cinselliği ele alınır. Modern mahremiyetin dönüşümü ile kadının ben imgesinin farkına varmasının ve bu farkına varışın karşı toplumsal cinsiyetle olan

---

⁸⁴ Giddens için modernite ve post-modernite tartışmaları bıkırtıcı boyutlara varmış ve bu tartışmalar sürecinde de herhangi bir sonuç elde edilebilmiş değildir. Bu nedendir ki, Giddens, 'refleksif modernlik' kavramıyla sözü edilen bu tartışmalara son noktayı koymayı arzulamaktadır.

birlikteliklerde kendini yoğun bir şekilde sergilemesi gözler önüne serilmiştir. Bu kendini yeniden var ediş, kendine yeni bir kimlik biçişin ardındaki sosyal olgular bu kavramın temelini oluşturmaktadır.

Aşk üretiminde öncü rolü oynayan erkeğin yerine artık kadın baş fail olarak geçmektedir. Bununla beraber, teknoloji de kadından yana gelişme göstermektedir. Doğum kontrolündeki başarılar kadının daha da özgür bir cinsel ilişki içerisinde kendisini var etmesinde kolaylık sağlayacaktır. Böylece, ilişkilerde artık doğal bir bağımlılıktan öte cinslerin kendilerini kimlikleriyle var etmeleri ön plâna çıkar. Kadının aşk ilişkilerindeki bu öncü rolü toplumda demokratik eğilimlerin gelişmesinin de ipuçlarını vermeye başladığı gibi, erkeklerin de kendi kimliklerini keşfetmelerine neden olur (Giddens, 1994b:164). Üstelik bireysel kimlik artık refleksif, müzakere edilebilen bir projedir ve projenin oluşumunda gay, lezbiyen ve feminist hareketlerin yanında uzmanların kitapları ve kişisel deneyim anlayışını destekleyen terapilerde etkili olmuştur.

Çifte hermeneutik ve refleksivitenin yanında yöntem konusundaki uzlaşımçı tavrın karşımıza çıktığı bir diğer durum da siyasetle ilgili fikirlerinde ortaya çıkar. Siyaset söz konusu olduğunda Giddens kendinden önceki geleneklerle yine hesaplaşmaya girer ve alternatif bir teori ortaya atmaya çalışır. Bunu eski geleneklerden bazı kavramlar, stratejiler alarak ve bunları revize ederek gerçekleştirir. Ona göre, günümüz toplumlarında sağın ve solun yeni politikalar üretmediklerini ve sorunlar karşısında etkili olamadıklarını ve yine sağın (liberal sağ) ve solun (sosyal demokrasi) ötesinde üçüncü bir yolun var olduğunu öne sürer. Son dönem gelişmelerden yola çıkılarak ele alınan “Üçüncü Yol” tartışmaları sadece Batı’ya değil aynı zamanda günümüz siyasetine de damgasını vurmuştur. Üçüncü Yol’un, daha önceki iki yol olan liberal ve sosyal demokrat görüşlerden farklılığını dile getiren Giddens, sosyal demokrasinin değişen dünya şartlarına nasıl adapte edileceğini ele alır.

Sağ’ın ve Sol’un ötesinde olmayı amaçlayan *Üçüncü Yol*’un son dönemlerde yaşanan küreselleşmenin ve onun kültürel ayağı olan post-modernitenin yol açtığı dönüşüm ve problemlere yanıt olma gibi bir kaygısı bulunmaktadır. Bu konuyla ilişkili olarak temsili demokrasinin kısır döngüden kurtulamaması ve halkların politikacılara

güvensizlikleri karşısında günümüz demokrasisinin aşılması gerektiğini, bunun nasıl gerçekleştirilebileceğine dair de çözüm yolu olarak "demokrasinin demokratikleştirilmesi"ni göstermektedir. Bu gelişmenin öncelikle aile kurumunda başlayarak giderek toplumun her kesiminde yaygınlık kazanabileceğine değinmektedir. "Demokrasinin demokratikleştirilmesi" bağlamında merkezi devletçi politikaların terk edilmesini, şeffaflığı, temsili demokrasi yerine halkın kendisiyle doğrudan ilgili konularda görüşüne başvurulması ve kozmopolit bakışın geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Giddens, 2000b:84).

Sonuç olarak Giddens, ortaya attığı teorisinde kullandığı ve yönteminin dayanakları olan faillerin refleksifliği, yapının ikiliği ve çifte hermeneutik kavramlarını pratik düzleme çeşitli eserleriyle çıkartmaktadır. Ortaya attığı bu kavramları, günümüz toplumlarının siyaset konusundaki açmazlarını uzlaşımsal olarak üçüncü bir yol bularak gidermede, mahremiyet sorunsalını ele almada, küreselleşme, post-modernizm, çevresel riskler gibi önemli sorunlara gebe olan konuları anlatmada ve açıklamada kullanmaktadır.

4.4. Yapılaşma Teorisi, Çifte Hermeneutik ve Araştırmacı Sosyolog

Ortaya koyduğu yapılaşma teorisine göre Giddens, sosyolojide yapılan araştırmalarda araştırmacının konumuna ve araştırmaya ilişkin bazı fikirleri ortaya atar. Bu fikirler onun sosyolojik araştırmaya ilişkin yönergesini oluşturur. Bu yönerge onun da ileri sürdüğü gibi bir taslak, bir yol haritasıdır. Bir anlamda bu yönerge, Durkheim'ın yaklaşık bir asır önce yayınladığı ünlü sosyolojik manifestosunda ortaya atılan kurallara karşı oluşturulmuştur (Giddens, 2003:210).

Pozitivizme büyük ölçüde eleştirel ve hermeneutiğe daha olumlu bakan Giddens, anlama ve açıklama çabalarının bir parçası olan toplumsal hayatın, kendini oluşturan failler tarafından aktif biçimde yeniden ve yeniden üretildiğini belirtir. Toplum ve doğa arasındaki farkı, doğanın insan ürünü olmaması, insan eylemi ile yaratılmamasında gören Giddens, toplumun ise her toplumsal karşılaşma esnasında katılımcılar tarafından yaratıldığı ve yeniden yaratıldığını öne sürer (Giddens, 2003:27-28). Buradan hareket eden Giddens'a göre, doğa bilimlerinde tek yönlü bir ilişki görünümünde olan

hermeneutik sosyal bilimlerde çift yönlüdür. Burada sosyolog araştırmacıya düşen en önemli görev, hem bu çift yönlülüğü aklından çıkarmaması hem de failin davranışının 'gerekçeleri'ni ve failin yapmaya niyetlenmiş olduğu şeyi de teşhisine katması gerektiğini unutmamasıdır (Giddens, 2003:112).

Bu nedenle araştırmacı sosyolog, failin eyleminin gerekçelendirilmesi ve niyetiyle ilgili çalışırken çok dikkatli olmalıdır. Giddens burada modern failin Freud'un id,ego, süper-ego arasındaki sıkışmışlığını gidermek ve egonun, id-süperego arasındaki savrulup duran durumunu düzeltmek için uğraşır. Freud'un id, ego, süper egosuna alternatif olarak tutarsız bilinç (id), pratik bilinç (ego) ve sözel bilinç(süper-ego) formülasyonunu ortaya atar. Pratik bilinç, adından da anlaşılacağı üzere son derece aktif ve kendiliğindenlik içermektedir. Toplumsal eylem plânında faillerin ortaya koyacakları eylemleri 'ne şekilde' gerçekleştirebilecekleri bilgisini içeren pratik bilinç özellikle yapısalcılığın ve diğer nesnelci düşüncelerin göremediği, fenomenolojinin katkısıyla karşımıza çıkan bir olgudur. Pratik bilinç, failin başladığı bir eyleme nasıl devam edeceğine dair bilmesi gereken her şeyi kapsamaktadır. Yani eylemi gerçekleştirmeyi sağlayan kuralları ve taktikleri bilmeyi içeren bir kavramdır. Bu kurallar ve taktikler vasıtasıyla birey gündelik yaşamı üretme ve yeniden-üretme faaliyetinde bulunmaktadır. Toplumsal failler kimi zaman söz konusu bu kuralların ve taktiklerin neler oldukları konusunda yanılabilirler. Bu gibi durumlarda ortaya çıkan hatalar "durumsal uygunsuzluklar" olarak değerlendirilmektedir. Ancak, toplumsal yaşamın devamlılığı söz konusu olduğundan faillerin çoğunluğu bu kural ve taktiklerin neler olduğu konusunda yanılıya düşmemektedirler. Tekrar etmek gerekirse Freud'un sunduğu gibi failencil alt egosu ve fedakâr süper egosu arasında savrulup duran bir varlık değildir.

Bu durumun daha iyi anlaşılması için Giddens, dille ilgili bir örnek verip bu durumu daha somut hale getirir. Failler dilin yapısal gelişimi hakkında bilgi sahibi olmamalarına rağmen gündelik rutin eylemlerini dil vasıtasıyla rahat bir şekilde yerine getirebilmektedirler. Dilin kullanımı bağlamında zaman zaman uygunsuzluklar ortaya çıkmasına rağmen dil kullanıcıları dilin sahip olduğu kuralları bir şekilde edindiklerinden dilsel eylemlerin aksamasına yol açacak bir durum yoğun bir şekilde yaşanmamaktadır. Dil örneğinden diğer toplumsal eylemlere geçtiğimizde durum çok

daha somut bir şekilde anlaşılacaktır. İnsanlar pek çok eylemi düşünmeden ama amaçlarına uygun bir şekilde yaparlar. Araba kullanma, işe gidip gelişimizde yolumuzu bulma, piyano çalma, belirli davranışlar ve duygusal cevaplar gibi öğrendiğimiz şeylerin tümü gizli bir bilgi veya kapasite olarak bireyde içkin bir şekilde yer almaktadır. Tüm bunlar Giddens'in tutarsız bilinçlilikten farklı olarak pratik bilinçlilik olarak bahsettiği şeyleri oluşturmaktadır. İnsanın gerçekleştirdiği eylemi söze dökebilmesi, yani "dile getirilebilirlik" anlamına gelen tutarsız bilinç, aynı zamanda usavurmaya dayalı bilinç olarak da adlandırılmaktadır. Bireyin gerçekleştirdiği eylemi hakkında düşüncenin ve konuşmanın ortaya çıkmaya başlamasıyla tutarsız bilinçlilik ortaya çıkmaktadır. Tutarsız bilinçlilikte düşünceler kelimelerle ifade edilebilmekte, dolayısıyla bireyin sergilediği eylemi üzerinde kendi-bilinç farkındalığı söz konusu olmaktadır. Bu niteliğiyle tutarsız bilinçlilik, içsel düşünce ve toplumsal ifade arasında bir aracı görevi yüklenmektedir. Bununla birlikte, Giddens pratik bilinçlilik ile tutarsız bilinçlilik arasında kesin bir ayrım olmadığını ileri sürmekte, aradaki farkın yalnızca eylemlerin gerçekleştirilmesi ile bunların söze dökülmeleri arasında gerçekleştiğini vurgulamaktadır (Giddens, 1984:41-44).

Ancak Tatlıcan'ın yorumuna göre, Giddens, kişiliğin bu tarafının, Erikson'un gelişme çağlarının krizlerinin çözülmesiyle ilişkili olan varoluşsal temele sahip kaygıları da içerdiğini belirtir. Pratik bilinç, nasıl yapılacağını bildiğimiz, ancak çoğu kez niçin yaptığımızı açıklayamadığımızı veya belli belirsiz farkında olduğumuz bilgilerimizi, sözel bilinç ise bilincinde olduğumuz bilgiler içerir (Tatlıcan, 2010:52). Pratik bilince büyük vurgu yapan Giddens, pratik bilincin tam da insanın bilgililiğine denk geldiğini belirtir. Zira insanların kendi eylem koşulları hakkında bildikleri sözel olarak ifade edebilecekleri şeylerle sınırlı değildir. Bu sınırlı olmayış nedeniyle, araştırmacı, çalışırken neyin nasıl söylendiğinin yanında neyin söylenmediğine de (yapılmadığına da) dikkat etmesi gerekir. Üstelik araştırmacı sosyolog, öncelikli olarak toplumun yeniden üretimiyle ilgili bazı kurallara göre hareket etmelidir. Zira sosyoloji önceden-verili bir nesnel evreniyle değil, aksine öznelerin aktif eylemleriyle üretilen bir evrenle ilgilenir. Bir anlamda kendinin de katıldığı ve dönüştürdüğü evreniyle araştırmacı, kendi yarattığı tarihiyle birlikte araştırmasını yürütür. Bu yeniden üretim

sürecini, kendisinin de üyesi olduğu toplumun üyelerinin beceri gerektiren icrası olarak ele alması gerektiğini unutmamalıdır.

Ayrıca Giddens'a göre sosyolog araştırmacı, etkileşimin ahlaki bir düzen olarak kurulması gerektiğini göz önünde bulundurmalıdır. Bu durum, hakların kullanılması ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi olarak anlaşılabilir ve bu yüzden etkileşimin kurulmasıyla ilgili her normatif unsur, diğer katılımcıların uygun tepkileriyle layıkıyla yerine getirilmesine bağlı olan bir dizi talep olarak alınmalıdır. Zira etkileşim çifte olumsuzluğa sahiptir. Yani etkileşim bir failin diğerine karşı tepkileriyle gerçekleşir fakat bunun tam tersi de doğrudur. Yaptırımın bu çifte olumsuzluğu nedeniyle, Giddens, normatif yaptırımları teknik veya faydacı türden talimatların çiğnenmesiyle ilgili ortaya çıkan yaptırımlardan ayırır. Bu şekilde Giddens'ın teorisinin temelinde yer alan fail, ilgili yaptırımların fiilen uygulama ihtimalini düşünerek, belirli bir hedefe ulaşmanın bedeli olarak kabul etmeye hazır olabilir (Tatlıcan, 2010:67-68).

Giddens'in bu tespitlerinin sosyolojik açıdan, eyleyen bireylerin meşruluk ve itaat açısından değerlendirilmesi ve yeniden yorumlanmasında alternatif bir bakış açısı sunduğunu belirtmek gerekir. Böylece eyleyen birey, normatif bir düzen üretilmesinde müzakereye dayalı bir alanda eylemeye devam etmiş olur. Üstelik bu durum normlara karşı failin hesaplı tutumlar, kendini sunuş biçimi, pazarlık vb. alternatifleri kullanmasını sağladığı gibi, itaat ve ihlalin kendi davranışları bağlamında ne anlama geldiğini de müzakere konusu edip uygulanacak yaptırımları da etkileyebilir (Giddens, 2005:235). Giddens, burada güce de atıfta bulunarak, failin toplumsal etkileşimde aynı zamanda dönüştürme kapasitesine sahip olduğunu ısrarla vurgular. Muktedir olmayla anlattığı gücü, eylem özgürlüğüne götüren kapasite olarak genişletir.

Ancak buna ek olarak araştırmacı, insani faillik alanının sınırlı olduğunu da aklından çıkarmamalıdır. İnsanlar toplumu üretirler ancak bu üretimi tarihsel olarak konumlanmış failer olarak ve kendi seçmedikleri koşullar altında gerçekleştirirler⁸⁵. Yine eylemin sınırlarına takılan araştırmacı için şu uyarıda bulunur: yapı sadece insan eylemini kısıtlayan bir şey olarak değil, ona imkân sağlayan bir şey olarak da

⁸⁵ Giddens daha sonra tarihsellik ile ilgili bu vurgusunun yanına coğrafi vurguyu da ekler.

kavramsallaştırılmalıdır. Zira hem yapı kavramı hem de niyetli eylem kavramı anlamlar, normlar ve gücün karşılıklı etkileşimini içerirler.

Toplumsal hayatı gözlemleyen araştırmacı öncelikli olarak araştırma konusuna kaynaklık teşkil eden sosyal hayatı, ona ilişkin bilgisini kullanarak gözlem fenomeni haline getirmelidir ve ondan sonra bir hayat tarzına dalmalıdır. Ancak bu şekilde sosyal bilimsel söylemin kategorilerine uyumlu betimlemeler yapabilir. Bu betimlemeleri de araştırmacı çifte hermeneutiğe göre yaptığının farkında olmalıdır. Sosyoloji yapmak zaten daha önce inşa edilmiş bir dünyaya yönelmekle başlar. Üstelik sosyolog araştırmacı böylece, sadece incelediği alanı yorumsayıp dönüştürmez, aynı zamanda kendisi de dönüşür. Bu, sosyolojinin dünyada ne tür şeyler olduğunu belirlemesi için gerekli imkânı da içinde barındıran bir yoldur aynı zamanda. Tekrar edecek olursak sosyolog, farklı hayat tarzlarının sosyal bilimlerin betimleyici meta-diller içinde hermeneutik olarak açıklanması ve ilişkilendirilmesi yanında toplumun üretimi ve yeniden üretimini insan failliğinin bir ürünü olduğunun açıklanmasıyla ilgilenmek zorundadır (Giddens, 2003:213-214). Dahası ilişkilerin, yapının ve nihayetinde toplumun temelinde failin çok önemli olan rolünü daima hatırd tutmalıdır.

SONUÇ

Giddens, hızla değişen hatta ‘elimizden kaçıp giden bir dünya’ hakkında yazan bir sosyologdur. Bu dünya; İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında kitle iletişim araçlarının küresel boyutta yaygınlaşmasıyla başlayan, toplumsal çatışmaların iktisat ekseninden kültürle ilgili etnisite ve cinsellik gibi alanlara kayması ile devam eden, Doğu Bloku’nun çökmesiyle Amerikan eksenli tek kutuplu bir dünyaya dönüşen, küreselleşme rüzgârlarının estiği ve post-modernizm tartışmalarının yapıldığı bir dünyadır.

İngiltere’de yaşayan ve eserleri çeşitli dillere çevrilerek tüm dünyada tartışılan Giddens’in teorisinde pek çok düşünürün etkisi görülmektedir. Bu çalışmada sırasıyla ele alınan bu düşünürlerin başında Comte ve Durkheim gelmektedir. Hem Giddens’in yapılaşma teorisine hem de sosyolojide yöntem tartışmalarına katkısı bakımından Comte ve Durkheim, özellikle klasik dönem sosyolojinin temel karakterlerini ve sorunlarını tartışmak bakımından kayda değer bir yere sahiptir. Pozitivizmin kurucusu olan Comte, bilimler hiyerarşisi, üç hal yasası ve gözlem, deney ve karşılaştırma yöntemini sosyolojisinin temelini koymasıyla oluşturduğu bilim ve yöntem anlayışı, Giddens’in ilgilenmek durumunda kaldığı konulardır, bu nedenle Comte hem sosyolojinin kurucusu olması hem de bir anlamda yöntem tartışmalarını başlatması açısından çalışmanın ilk bölümünde yer almıştır.

Comte’un pek çok açıdan takipçisi olan; bilim ve yöntem anlayışlarının etkisi hala sürmekte olan Durkheim’in sosyolojisinin merkezinde, toplumsal olgu teorisi vardır. Bu teorisi, toplumsal olguların şeyler gibi incelenmesi, toplumsal olgunun özelliğini bireyler üzerine dışarıdan baskı yapmasında görme ve sosyolojinin amacının nedensel açıklamalar yapmak olduğu anlayışları yer almaktadır. Durkheim bu çalışmada hem pozitivist geleneğin önemli bir takipçisi olması hem sosyolojik yöntemin kurallarını ortaya koyması hem de Giddens’in yapılaşma teorisinin de kurulmasında etkili olan yapısalılık ve işlevselcilğe olan etkileri nedeniyle ele alınmıştır.

Tarihi pozitivistimden de eski olan klasik hermeneutiğin önde gelen simaları olan Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, Gadamer, Ricoeur ve Habermas’ın hermeneutiği, sosyal bilimler ve özelde sosyoloji için özellikle yöntem açısından alternatif bir gelenek

oluşturmuştur. Bu hattın önemli takipçileri olan ve Giddens'in yorumcu sosyolojiler olarak nitelendirdiği varoluşçu fenomenoloji, etnometodoloji ve post-Wittgensteinci (linguistik sosyal bilim) düşünürler, yorum, ifade, pratik bilinç, niyetsellik, eylem ve fail gibi kavramların sosyolojide yer almasını sağlamalarının yanında Giddens'in yapılaşma teorisine olan katkıları bakımından çalışmada yer almışlardır.

Giddens'in yapılaşma teorisini etkileyen diğer bir isim de Max Weber'dir. Gerek Giddens'in çalışmaları gerekse sosyolojide yöntem tartışması için çok önemli bir noktada duran Weber, kendinden önce tesis edilen 'anlama' ve 'açıklama' vurgulu geleneklerin ilk sentezini yapmıştır. Kendi döneminde yapılan yöntem tartışmalarına 'metodolojik hastalık' olarak nitelendiren Weber bu konuda ki açmazları her iki anlayışı uzlaştırmaya çalışarak gidermeye çalışmıştır. Bunun için Weber, 'ideal tip' teorisi, anlama, açıklama ve yorum gibi kavramları formüle etmiş ve yöntem anlayışının temline koymuştur. Bu kavramlar hem kendinden sonra gelen hermeneutik sosyoloji geleneklerini hem de Giddens'ı etkilemiştir.

Genel olarak sosyolojinin bir kriz içinde olması ve bu krizin çözümü için ortaya attığı yapılaşma teorisine yukarıdaki hat üzerinden bakılan Giddens, deyim yerindeyse modern toplumu araştırarak bir yöntemi geliştirme ve mevcut sosyolojik yöntemlerin kendi başına yetersiz olduğu gerekçesiyle eleştirerek onları sentezlemeye gayret etmiştir. Bu nedenle Giddens, öncelikli olarak kendinden önce gelen ve ortaya çözülemeyen bir yöntem sorunu çıkartan geleneklerle hesaplaşmaya girmiştir. Ve bu sorunun çözülmesi için her iki gelenekten çeşitli kavramlar ve yöntemler almış ve kendine göre onları düzenlemiştir. Giddens, yapılaşma, yapının ikiliği, refleksivite ve çifte hermeneutik gibi önemli kavramlarla formüle ettiği yapılaşma teorisinde, bu kavramları gerek sosyolojinin içsel tartışmaları ile gerekse tesis etmeye çalıştığı teorisinde oynadıkları roller bakımından ele almıştır. Dahası Giddens, "yapılaşma teorisi"ni teorik olmanın yanı sıra günümüz toplumlarına pratik olarak da uygulanabilme iddiasını içerecek şekilde tasarlamıştır. Nitekim Giddens, geniş bir sorunlar ağıyla ilgili düşünür. Küreselleşme ile dönüşen dünyamızda, mahremiyetin ve cinsiyet rollerinin hızla değiştiği ve post-modernitenin başımızı döndürdüğü bu dönemde Giddens'in yapılaşma teorisi bu dönüşüm ve değişimlerin tek yönlü olmaktan

çok bizimde birer fail olarak katıldığımız ve dönüşümde etkide olduğumuz varsayımına sahiptir. Yine dönüşen bu dünyada sağın ve solun giderek birbirine benzediği ve risk toplumunun getirdiği belirsizlikleri çözmeye yetersiz olduğuna dair fikirlerini üçüncü bir yol olduğunu belirterek çözüm üretmeye çalışır. Örneğin siyasette “Üçüncü Yol” tartışması, yine uzlaşmacı bir tavrın politik yansımasıdır. Söz konusu uzlaşmacı bir yaklaşımı yöntem tartışmasında da sergileyen Giddens bu nedenle salt teoride değil aynı zamanda da pratikte de işlerliği olan çözüm yolları üretmeye çalışmıştır. Kısacası Giddens, sosyoloji birikimini günümüz toplumuyla ilişkilendirmiş; bu ilişki sonucunda ayakta kalabilen kuramsal unsurları birleştirmiş ve bunlara yeni kavramlar ekleyerek kendi teorisini inşa etmiştir.

Buradan bakıldığında Giddens, gerek eleştirel bir gözden geçirilmiş haliyle pozitivism, anlama yaptığı vurgudan hareketle hermeneutik, Parsonsçu anlamda yapısalcılık arasında teorik bir uzlaşım sergiler. Nitekim klasik sosyolojinin tezlerinin nedenselliğe yaptığı vurgunun aksine sosyolojinin konusunun "toplumun üretimi ve yeniden-üretimi" olduğunda ısrar eder. Yapılaşma teorisinde modern ötesi toplumda yaşananları, yani bireylerin tek tek öznesi oldukları sosyal olayları bir "yapı"ya oturtmaktadır. Giddens, bir diyalektik ilişki içerisinde, aynı zamanda bu sosyal olayların oluşumuna sebebiyet veren yapıyı, “yapılaşma” teorisine, isim olarak seçmiştir.

Yapılaşma teorisinde, birey-toplum düalizmi başta olmak üzere diğer tüm düalizmler reddedilir. XIX. yüzyıl toplum felsefesi ve düşüncesinden miras kalan düalizmlerden, ikili karşıtlıklardan kurtulunması gerektiğine inanan Giddens, bu düalizmlerin yarattığı eylem (faillik)/yapı, birey/toplum, makro/mikro, determinizm/iradecilik, öznelcilik/nesnelcilik ve nitel/nicel metodolojik yaklaşımlar gibi ayrımlardan, bir “eylem sosyolojisi”, daha doğrusu uygun bir “eylem-yapı” anlayışı geliştirmekle aşılabileceğini düşünür.

Üstelik Giddens’in teorisinde güç hak ettiği yere oturur. Weber ve özellikle Durkheim’den farklı olarak güç onun teorisinde yalnızca maddi kaynaklarla değil, beceri ve yetenekle ilgili hale gelir. Dahası Giddens’in güç ile ilgili tanımı Marksizm’in ‘en temel kaynak güçtür’ anlayışına da karşıdır. Bu anlamda onun teorisinde *güç*, failin istedik sonuçlar elde edebilmesini sağlayan yetenekleri harekete geçirme kapasitesi

olarak tanımlanır ve bu bağlamda güç insan eyleminin dönüşümsel kapasitesiyle yakından ilgili olmaktadır. Giddens, gücü yapılaşma teorisinde fail ve yapı ile beraber ele alarak, bu üç olguyu toplum bilimlerinin temel kavramları saymaktadır; İnsan olabilmek için fail, fail olabilmek için de *güce* sahip olmayı belirleyici şartlar olarak sunmaktadır. Bu bağlamda *güç* failde içkindir ve "dönüştürücü kapasite"ye sahiptir. Buna göre *güç* failin ortaya koyduğu eylemi hakkında refleksif bir gözlemde bulunmasından önce gelmektedir.

Giddens'in formüle ettiği yapılaşma teorisine göre sosyal bilimci, sosyal dünyayı, aktiviteleriyle kendisini üretenler ve tekrar tekrar üretenlerce, yani insan öznelerce anlamlı bir dünya olarak inşa edilen bir dünyayı inceler. İnsan davranışını doğru bir tarzda tasvir etmek, ilke olarak, bu davranış tarafından inşa edilerek oluşturulan hayat tarzlarına katılmaya imkân tanımaktadır. Bu gayet tabii, hermeneutik bir görevdir. Giddens, yapılaşma teorisinde failin bizzat gerçekleştirdiği eylemlerinin farkında, bilincinde olduğunu ve bu farkındalığın aynı eylemin bir sonraki yerine getirilişinde refleksivite sürecine tabi olduğunu vurgular. Refleksivite, yani kendi üzerine düşünebilme kapasitesine sahip faillerin hem kendi kendinin bilincinde olmalarını hem de toplumsal yaşamın süre giden akışının gözettiklerinin de farkında olduğu anlamına gelir. Bu nedenle sosyal bilimci bu farkındalığa sahip bir fail olarak zaten kendinden önce yorumlanmış bir dünyayı konu edindiğinin bilincinde olarak araştırmasını yürütmelidir.

Giddens, yöntem konusundaki en kapsamlı görüşlerini Durkheim'in önemli eseri olan *Sosyolojik Metodun Kuralları*'na referansla yazdığı *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*'nda ortaya koyar. Bu kitap bir anlamda sosyoloji geleneğini anlamada gözden geçirilmesi gereken fikirlerini oluşturan bağlamları ortaya koyması olarak da değerlendirilebilir. Zira Giddens bu kitap için daha kapsamlı bir projenin bir parçası olarak tasarlandığını belirtir. Ancak bağımsız bir çalışma olarak da okunacak bu kitap, projesinin bütünü açısından hayati öneme sahip farklı problemler üzerinde durmaktadır. Bu kapsamlı projesinin birbiriyle örtüşen üç temel amacı vardır. İlki, sosyal teorisinin 19. yüzyıldaki gelişimini ve daha sonrada 20. yüzyılda kurumsallaşmış ve uzmanlaşmış disiplinler yani sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimi biçiminde ayrışmasını eleştirel

gözle değerlendirecek bir yaklaşım geliştirmektir. Bir diğeri, gelişmiş toplumların oluşumu hakkında teorilerin üretildiği 19. yüzyıl toplum felsefesindeki bazı ana temaları genel hatlarıyla ortaya koymak ve eleştiriye tabi tutmaktır. Üçüncü olarak inceleme nesnesi olarak insani toplumsal etkinliği ve öznelerarasılığı alan sosyal bilimlerin doğasından kaynaklanan problemleri ayrıntılı olarak analize tabi tutarak ve yeniden formüle etmektir.

Giddens'in yöntem konusunda çizdiği yoldan ilerlenmesi ve yöntem tartışmasına çifte-hermeneutik kavramından hareketle tekrar dönülmesi bu çalışmaya önemli kazanımlar sağlamıştır. Bu kazanımlardan ilki, sosyolojinin klasikleriyle tekrar yüzleşilmesi imkânını sağlamasıdır. Böylece kuruluş aşamasındaki sosyolojinin elde etmiş olduğu kazanımlar ve bunun aksi yönünde yaratmış olduğu sorunlar bir kez daha değerlendirilmiş oldu. İkinci olarak bu yolla sosyolojinin geçmişinin bugün açısından tekrar değerlendirilmesi yolu açılmış oldu. Yapı, sistem, düzen ve bütünleşme gibi bugünde önemini koruyan kavram ve bu kavram temelli teorilerin barındırdığı imkânlar Giddens üzerinden tekrar değerlendirilmiş oldu. Üçüncü olarak sadece nesnel/açıklamaya dayalı yöntemlerin sosyolojide neden yeterli olmadığı ve sosyolojiye anlama/yorum temelli yöntemlerinde yer alması gerekliliği Giddens'in uzlaşımçı tavrı temelinde ortaya konulmuş ve bir kez daha tartışılmış oldu.

Akademik anlamda Avrupa/Batı sosyolojisiyle aynı yaşta olan sosyolojimiz de önemli dönüşümler geçirmekte, pozitivist hâkimiyetin etkisinden yavaş da olsa kurtulmaktadır. Çeşitli yollardan ve çeşitli akımların etkisinde gerçekleşen bu kurtulma durumu sosyolojimizde bir çiçeklenme hatta yenilenme de getirmiştir. Nitekim açıklama temelli araştırmaların yanında pek çok anlama ve yorumlama temelli çalışmalar artık daha da görünür hale gelmiştir. Bu elbette sevindirici bir durumdur. Ancak unutulmaması gereken bir nokta da nasıl sadece açıklamaya aşırı vurguda bulunmak doğru değilse sadece yorumlama çabasıyla yetinmek ve buna vurguda bulunmak da doğru değildir. Zira sosyolojiye özgünlüğünü veren onun sosyal gerçekliği araştırmada kullandığı yöntem olduğu için uzlaşımçı yolların varlığına her şeyden daha çok ihtiyaç duyduğumuzu düşünüyorum.

Bu uzlaşımçı tavır hem bir imkân olarak sosyolojinin olanaklarından daha çok yararlanmamıza hem de bakış açımızı genişletmemize vesile olacaktır. Böylece durduğumuz alanı çok daha iyi bir şekilde değerlendirip ona uygun teoriler üretebilir ve sosyal alanla ilgili daha isabetli çözümler yapabiliriz.

KAYNAKÇA

- Aron,R. (2000). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. K. Alemdar (Çev.). Ankara:Bilgi.
- Aytekin,E. (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları*.E. Aytekin (Çev.). içinde(s.7-11). İstanbul:Sosyal.
- Baert, P. (2010). *Sosyal Bilimler Felsefesi*. Ü. Tatlıcan (Çev.). İstanbul: Küre.
- Benton T.,Craib, I. (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi: Toplumsal Düşüncenin Felsefi Temelleri*.(çev.)Ü.Tatlıcan. İstanbul: Sentez.
- Bhaskar,R. (2013). *Natüralizmin Olanaklılığı*. V.S.Öğütle (Çev.).Ankara: Pratika.
- Bilen,O. (2007). *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*. İstanbul:Şule.
- Binay,B. (2008). *Alvin Ward Goludner'in Eleştirel Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü,Aydın.
- Birand,K. (1998). *Kamiran Birand Külliyyatı : Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama:Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi: Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'ta Tesirleri*. Ankara:Akçağ.
- Bottomore, T., Nisbet, R. (1997). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (haz.)M. Tunçay, A. Uğur.Ankara:Ayraç.
- Bourdieu,P. (1991). Epilogue:On Possibility of a field of World Sociology,Social Theory for a Changing Society.New York:Westview Press.
- Bruhl,L.L. (1970). *Auguste Comte Felsefesi ve Sosyolojisi*. Z.F.Fındıkoğlu (Çev.).İstanbul:Fakülteler.
- Bumin, T. (1996). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul:Yapı Kredi.
- Cevizci,A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Cevizci,A. (2002). *Aydınlanma Felsefesi*.Felsefe Tarihi Cilt:4,Bursa:Ezgi
- Chalmers,A. (2007). *Bilim Dedikleri*. H. Arslan (Çev.). Ankara: Vadi.
- Comte,A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*.E. Ataçay(Çev.).İstanbul:Sosyal.
- Comte,A. (2003). *Pozitif Felsefeye Giriş*.S.Sarı(Çev.).Ankara:Yeryüzü .

- Coser, A. (2011). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel ve Toplumsal Bağlımlarında Fikirler*. H. Hülür, S. Toker (Çev.). Ankara: Deki (Sosyoloji).
- Craib, I. (1992). *Anthony Giddens*. London: Routledge
- Çelebi, N. (2007). *Sosyoloji Notları*, Ankara: Anı.
- Çiğdem, A. (2011). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim
- Dilthey, W. (1976). *Selected Writings*. ed: H.P. Rickman, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dilthey, W. (2011). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. D. Özlem (Çev.). İstanbul: Notos.
- Durkheim, E. (1986). *İntihar*. Ö. Ozankaya (çev.). Ankara: T.T.K.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları*. E. AYTEKİN (Çev.). İstanbul: Sosyal.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. F. Aydın (çev.). İstanbul: Ataç.
- Durkheim, E. (2006a). *Toplumsal İşbölümü*. Ö. Ozankaya (Çev.). İstanbul: Cem.
- Durkheim, E. (2006b). *Sosyoloji Dersleri*. A. Berktaş (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Ergun, D. (2006). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*. İstanbul: İmge.
- Ergun, D. (1973). *Sosyoloji ve Tarih*, İstanbul: Yar Yayınları.
- Erhat, A. (1972). *Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Fauconnet, P. (1923). *The pedagogical work of Emile Durkheim*. The American Journal of Sociology, 28(5), 529-553.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1950). *İçtimaiyat: Metodoloji Nazariyeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Fluery, L. (2009). *Max Weber*. I. Ergüden (Çev.). Ankara: Dost.
- Foucault, M. (1984). *Foucault Reader*. P. Rabinow (Edt). New York: Pantheon Books.
- Freund, İ. (1990). *Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi*. K. Tuncer (Çev.). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi içinde (157-191)*. Ankara: Verso.
- Gadamer, H.G. (1995). *Hermeneutik : Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar içinde* D. Özlem. (Der-Çev.). Ankara: Ark.

- Gadamer,H.G. (1991). *Truth and Method*, J. Weinsheimer, D.G.Marshall (Çev.).New York:Crossroad.
- Gadamer,H.G. (2002). Hermeneutik Refleksiyonun Kapsamı ve Fonksiyonu.H.Arslan(Çev.). Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler içinde (s.1-22)İstanbul:Paradigma.
- Gambeti,Z. (2010). SoyutAklın Diyalektiği, Pozitivizm Miti. *Dipnot Dergisi*,3, 5-14.
- Giddens,A. (1976). Classical Social Theory and The Origins of Modern Sociology. *The American Journal of Sociology*, (Jan),Vol:81, No:4.
- Giddens,A. (1984). *The Constitution of Society -Outline of the Theory of Structuration*.Cambridge:Polity Press.
- Giddens,A. (1993). *New Rules of Sociological Method -A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. Polity Press, Cambridge, 1976 (first published).
- Giddens,A. (1994a). *Reflexive Modernity*, Stanford University Press.
- Giddens,A. (1994b). *Mahremiyetin Dönüşümü*. İ. Şahin(Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları*. H.Özel(Çev.).Ankara:Bilim ve Sanat.
- Giddens, A. (2000a). *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*.Ü.Tatlıcan (Çev.). İstanbul: Paradigma.
- Giddens,A. (2000b). *Üçüncü Yol Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*.M.Özay (Çev.).İstanbul:Birey.
- Giddens, A. , Pierson C. (2001a). *Modernliği Anlamlandırmak: Anthony Giddens'la Söyleşiler*. M. Sağlam ve S. Uyurkulak (Çev.). İstanbul: Alfa.
- Giddens,A. (2001b). Eleştirel bir Alan Olarak Sosyoloji. U.Dolgun(der.). *Sosyo-;Ekonomik Perspektif* içinde(s.109-119), Bursa: Asa.
- Giddens,A. (2002). *Hermeneutik ve Sosyal Teori*.H.Arslan (Çev.). Retorik,Hermeneutik ve Sosyal Bilimler içinde (s.23-38), İstanbul:Paradigma.
- Giddens, A. (2003). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*. Ü.Tatlıcan ve B. Balkız (Çev.). İstanbul: Paradigma.

- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem Yapı ve Çelişki*. Ü. Tatlıcan(Çev.).İstanbul:Paradigma.
- Giddens, A. (2008a). *Sosyoloji*. C. Güzel(Yay. Haz.).İstanbul :Kırmızı.
- Giddens, A. (2011). *Sosyolojinin Savunusu.Makaleler, Yorumlar ve Yanıtlar*.(Çev.) İ. Kaya.İstanbul:Say.
- Giddens,A. (2008b). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. T.Birkan (Çev.).İstanbul:Metis.
- Giddens,A. (2010a). *Kapitalizm ve Modern Toplumsal Teori*. Ü. Tatlıcan (Çev.).İstanbul:İletişim.
- Giddens,A. (2010b). *Kapitalizm ve Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. Ü. Tatlıcan (Çev.).İstanbul:Say.
- Giddens,A. (2013). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*.Ü.Tatlıcan ve B. Balkız (Çev.).Bursa: Sentez.
- Gieryn,F. (2010). Durkheim’ın Bilimsel Bilgi Sosyolojisi. B.Balkız- V.S.Öğütte (Edt.). *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar* içinde (452-492), Ankara:Doğubatı.
- Goldmann,L. (1999). *Aydınlanma Felsefesi*.E.Aslan(Çev.).Ankara:Doruk.
- Göka,E., Topçuoğlu,A.,Aktay,Y. (1999). *Önce Söz Vardı: Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Vadi.
- Habermas, J. (1998). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*.M. Tüzel(Çev.). İstanbul: Kabalıcı.
- Habermas,J.(2000). Şimdinin Kalbinde Amaç Yüklenmek: Foucault’nun Kant’ın ‘‘Aydınlanma Nedir?’’ Metin Hakkında Konferansı Üzerine. *Toplumbilim*,11,81-83.
- Habermas, J. (2002). ‘‘Hermeneutiğin Evrensellik Talebi’’. H. Arslan (Der-Çev.). *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde (231-258).İstanbul:Paradigma.
- Habermas, J. (2003). *İnsan Doğasının Geleceği*. K.Ökten(Çev.). İstanbul: Everest.

- Harpham,G.G.(1994). So... What is Enlightenment? An Inquisition into Modernity, Critical Inqgury, Spring,(s.524-556).
- Hattatoğlu,D., Ertuğrul,G.(edt) (2009). *Methodos:Kuram ve Yöntem Kenarından*. İstanbul : Anahtar Kitaplar.
- Heidegger,M.(1962). *Being and Time*. J.Macquarrie,E.Robinson(Çev.),New York:Harper and Row.
- Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*.H. Arslan - B.Yıldız(Çev.).İstanbul:Paradigma.
- Horkheimer,M.,Adorno,T. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar I.O.Özügöl(Çev.)*.İstanbul: Kabalcı.
- Kalberg, S. (2009). *Max Weber'i Anlamak*. (çev.)B.Gencer.İstanbul:Lotus.
- Kant, I. (1984). *Seçilmiş Yazılar*. N.Bozkurt(Çev.).İstanbul: Remzi.
- Kant,I. (2005).What Is Enlightenment?. Translated by Maria C. Smith.
<http://www.columbia.edu/acis/ets/CCREAD/etscc/kant.html>
- Kasler, Dettling,W. ve diğerleri (2002). *Sosyoloji ve Geleceği*. M.Ç.Özdemir (Çev.). Ankara:Eylül.
- Keat,R.,Urry,J. (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*.N. Çelebi(Çev.) .Ankara: İmge.
- Kemerlioğlu,E. (1996). *Bilgi Sosyolojisi; Temel Görüşler*, İzmir: Saray.
- Köker,L.(2008). *İki Farklı Siyaset Teorisi Siyaset Bilimi Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*. Ankara: Dipnot.
- Kösemihal,N.Ş.(1971). *DurkheimSosyolojisi*. İstanbul: Remzi.
- Kösemihal,N.Ş.(1995). *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul: Remzi.
- Kuhn,T. (2000). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. N.Kuyuş(Çev.).İstanbul:Alan.
- Lukes,S. (1972). *Emile Durkheim: His Life and Work*. Newyork: Harper&Row.
- MacRae,D. (1985). *Weber*.N. Vergin(Çev.).İstanbul:Afa.
- Marshall,G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*.O.Akınhay ve D.Kömürcü(Çev.)..Ankara: Bilim Sanat.
- Mill,J.S. (1865). Auguste Comte and Positivism,e-book, <http://www.gutenberg.net>

- Narski,I.S. (2013). Pozitivizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. O.Geridönmez (Çev.).Bilim ve Düşünce,3, İstanbul: Evrensel.
- Ozakaya,Ö. (1986). *İntihar*. Ö.Ozankaya (Çev.).içinde(4-26). Ankara:T.T.V.
- Outram,D. (2005). *Aydınlanma*.S.Çalışkan-H.Çalışkan (çev.).Ankara:Dost.
- Özlem, D. (1990). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İstanbul: Ara.
- Özlem, Doğan (1993). *Felsefe Yazıları*. İstanbul:Anahtar.
- Özlem, D. (1994). *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Özlem, D. (1995). *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar*.D. Özlem(Der-Çev.). Ankara: Ark.
- Özlem,D.(1999). *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*. İstanbul:İnkılap.
- Özlem,D.(2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*.İstanbul: İnkılap.
- Özlem,D.(2001). *Tarih Felsefesi*.İstanbul: İnkılap.
- Özlem, D. (2002). *Felsefe Yazıları*.İstanbul:İnkılap.
- Özlem,D. (2003). *Felsefe ve Doğa Bilimleri*.İstanbul: İnkılap.
- Özügül,O. (1991). *Pozitivizm ya da Mantık Olarak Felsefe*.İstanbul: Us.
- Palmer,R.E. (2003). *Hermenötik: Schleiermacher, Dilthey ve Gadamer'de Yorum Teorisi*.Yrd.Doç.Dr. İ Görener(Çev.). İstanbul: Anka.
- Polanyi,K. (2007). *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. A.Buğra (Çev.).İstanbul:İletişim.
- Pope W. (2008). Emile Durkheim. Rob Stones(Ed.), (Türkçe Ed.),N. Erdoğan-Ü.Oskay, *Sosyolojik Düşünce de İz Bırakanlar* içinde(s.76-90).İstanbul: Bağlam.
- Rabinow,P.,Sullivan,W. (2008). *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*.T.Parla(Çev.).İstanbul: Deniz.
- Ringer,F. (2006). *Weber'in Metodolojisi Kültür Bilimleri ile Sosyal Bilimlerin Birleşimi*. M. Küçük(Çev.).Ankara: Doğu-Batı.
- Ritzer, G. (1996). *Classical Sociological Theory*.McGraw-Hill.
- San, C. (1971). *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, Ankara :Sevinç.

- Slattery,M. (2010). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Edt: Ü.Tatlıcan-G.Demiriz, İstanbul: Sentez .
- Snow,C.P. (1999). *İki Kültür*.T. Birkan(Çev.).Ankara:Tübitak.
- Sunar, İ. (1999). *Düşün ve Toplum*. Ankara: Doruk .
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*.O. Akınhay(Çev.). Ankara:Bilim ve Sanat.
- Şen,H.(2011). Klasik Dönem Sosyolojisinin Politik Muhtevası ve Bunun Nedenleri. *Liberal Düşünce*,16,63,179-189.
- Taşdelen,V. (2008). *Hermeneutiğin Evrimi: Kesitler*. Ankara: Hece Yayınları.
- Tatar,B. (2004). *Hermenötik*.İstanbul: İnsan.
- Tatlıcan,Ü. (2005). Önsöz,*Sosyal Teorinin Temel Problemleri Sosyal Analizde Eylem,Yapı ve Çelişki*. içinde (s.3-87) İstanbul:Paradigma.
- Tatlıcan,Ü.(2010). Anthony Giddens, *1900'den Günümüzde Büyük Düşünürler II* içinde (s.3-133) İstanbul:Etik.
- Tatlıcan,Ü. (2011). *Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları*.Bursa:Sentez.
- Tatlıcan,Ü.,Çeğin, G.(2010). Bourdieu ve Giddens Habitus veya Yapının İkiliği. *Ocak ve Zanaat* içinde (s.303-366), G.Çeğin,E.Göker,A.Arlı,Ü. Tatlıcan(der.).İstanbul:İletişim.
- Timuçin,A.,Timuçin,A. (2010). *50 Soruda Aydınlanma*.İstanbul:Bilim ve Gelecek.
- Tiryakiyan, E. A. (1990). *Emile Durkheim*.C. Tokluoğlu(Çev.).*Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde (s. 199-250) Ankara: Verso.
- Toprak,M. (2003). *Hermeneutik (Yorumbilgisi) ve Edebiyat*. İstanbul: Bulut.
- Tuna,M.(2006). Bilimsel Bilgi ve Sosyoloji Disiplini. K. Hoşgör(edt.).*Felsefe ve Sosyal Bilimler: Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu* bildirileri içinde (s.281-290)Ankara:Vadi.
- Wallerstein,I. ve diğerleri(2000). *Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın*. Ş.Tekeli(Çev.).İstanbul:Metis.
- Weber,M.(1978). *Economy and Society*.G.Roth,C.Wittich (Ed.).California: University of California Press.

- Weber, M. (1987). *Sosyoloji Yazıları*. T. Parla(Çev.).İstanbul: Tarih Vakfı.
- Weber, M. (2004). *Sosyolojinin Temel Kavramları*.M. Beyaztaş.(Çev.). İstanbul: Efkâr.
- Weber,M. (2012a). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. V.S.Öğütle(Çev.). İstanbul:Küre.
- Weber,M. (2012b). *Ekonomi ve Toplum*-(çev). L.Boyacı(Çev.).İstanbul:Yarın.
- Wolf,K.H. (1997). Fenomenoloji ve Sosyoloji.H.Rızatepe (Çev.).Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi içinde (s.497-511).Ankara:Ayraç.
- Yamalak,M. (2010). Kapitalist Modernitenin Zihniyet Yapısı Olarak Pozitivizm. *Pozitivizm ve Bilimcilik*, 3,İstanbul: Mitani.
- Yıldırım, E. (2006). “Toplum Bilimlerinde Nesnellik Kavramı”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler: Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde(s.305–315).Ankara: Vadi.
- Yılmaz,A. (2009). Bilim, Yöntem ve Hermenötik. O.Konuk&A.K.Bayram(Ed.).*Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem* içinde(s.95-120), Ankara:Adres.

EK: A. Comte'un Mustafa Reşit Paşa'ya Mektubu

Auguste COMTE

10, Monsieur-le-Princ Sokagi

Şubat 4, 1853 Paris, 7 Homeros 65

Devlet-i Aliyyenin Eski Sadr-i Azami Devletli Reşit Paşa Hazretlerine

Efendimiz,

Avrupa'da, içinde yaşadığımız su asırda, Doğu ile Batı siyasetleri arasında dikkate şayan bir tezat görünmektedir. Garptaki hükümetler sosyal hayatı yönetmekten aciz kalmışlar, bir kuru şiddet ile iktifa eder olmuşlardır. Gerçi şiddet göstermek, maddi nizamın devamı için şarttır, amma bu dahi hal-i ihtilalın devamına sebep olmaktadır. Hâlbuki Doğulu yöneticilere, kendi milletlerinin gerçek reis olmak sıfatıyla, her hükümetin yerine getirmek zorunda olduğu iki görevi birden ifa eylemektedirler. Yani hem tebaalarını hayra sevk etmekte, hem de serden muhafaza eylemektedirler. Bu asil tavır, içinde yaşadığımız asırda Rusya Devleti ile Osmanlı Devletinde karşımıza çıkmaktadır. Hükümetiniz, yenilik seven bir padişahın kararlı teşebbüsünü isabetle sürdürmektedir. Zat-i devletinizin İslam medeniyetinin terakkisi için elzem olan iki şartı ifa buyurduğunuz hatırlardadır. Bunlardan biri, tek esle izdivacın mükemmel örneğini vermiş olmanız, diğeri de, yakın zamana kadar Osmanlıların pay-i tahtına gölge düşüren köle pazarını ortadan kaldırmış bulunmanızdır. İşte hakiki bir filozof olarak, Garba olduğu kadar Şarkta beklenen fikri ve içtimai bir yeniliğin ne gibi esaslara dayandığını özetlemek için şahsen size müracaatımız, bu sebeplere müstenididir.

Devlet idaresinden geri kalan kıymetli vakitlerinizi, önce "Pozitivizm İlmihali"ne, sonra "Pozitivizm Politika Sistemi"ne hasr etmenizi ümit etmekteyim. Bu eserlerden birincisi doktrinim hakkında umumi bir fikir vermekte, ikincisi ise onu en son ve en mükemmel sekli ile inşa etmektedir. Bu çifte kıraat, Batı zekâsının da tali ve mevzii endişelerden uzaklaşarak, bütün medeni kavimlerin ihtiyaçlarına cevap verecek meseleler ile meşgul olmaya başladığı kanaatini sizde uyandıracaktır.

Asırlar var ki, Şarkta Garpta, aynı susuzlukla cihanşümül dini aramakta ve bulamamaktadır. Her iki taraf da “politeizm” sadece milli inançları kuvvetlendireceğini kabul etmekte, “monoteizm”e kesin bir birlik kaynağı olarak bakmaktadır. Oysa tecrübe de, akıl da böyle bir ümidin ne kadar boş olduğunu göstermiş bulunuyor. Bütün cihanı kucaklayan bir “monoteizm”in kurulması için, beyaz ırkın iki teşebbüsü oldu... Ama Roma dünyası, Katolik dini ile İslamiyet arasında ikiye bölününce, bu iki teşebbüs birbirini karşılıklı olarak tesirsiz hale getirdi. Gerçek felsefe için, böyle bir “çifte başarısızlık” gayet de tabii idi. Çünkü felsefe için, bu kadar müphem, bu kadar ispatı imkânsız konularda bir ittifakın olamayacağını açık açık, zaten söylemiştir.

Oysa Şarklılar ile Garplılar, aynı zamanlarda, aynı ilmi sahaları üzerinde çalıştıklarında, dini mevzuların tam tersine aralarında kendiliğinden bir ittifak doğuyor, iste beni de her türlü teolojik bir tarafa iterek tamamen pozitif bir inanç içinde, ferd olarak olsun, cemiyet olarak olsun, insan varlığının bütününe kucaklayan yeni bir limanı keşfetmeye sevk eden bu oldu. Böyle bir cihanşümül dini kurmayı ilk gençlik yıllarımdan beri hayal ederim. Bu sayede beşeriyetin en mühim meselesinin tek hal çaresini, açık-seçik anlatmak ve onu daha da mükemmelleştirmek için bütün hayatımı bu meseleye hasr edebildim.

Müstesna zekâların, Ortaçağ sonlarından itibaren teolojiden uzaklaşması Doğuda ve Batıda, farklı şekillerde olsa da, aynı hızla oldu. Sebebi basit: her iki monoteizm de Cihanşümüllük iddiasında idi. Nasıl anlaşabilirlerdi? Cihanşümül olmak pozitivizmin inhisarındadır. Yalnız şunu da belirtmek lazım: İslam zekâsı, daha az çetrefil olan imanı pratikliğe yatkınlığı sebebiyle, gerçekliğe Katolik dininden daha yakın olmuştur. Bu yüzden pozitif dinin tahta çıkmasına İslamiyet, Katoliklikten daha az karşı çıkar. Roma dini ile Bizans dini, dogmaları bakımından ayrı idi. Ama yine de iki din arasında büyük bir tezat vardı. İslam’ın eşsiz peygamberi bu tezadı görerek, insanın iki gücünün tabii bölünmesinden ortaya çıkacak entelektüel ve moral faydaların neler olabileceğini takdir etti. Fakat yüzde yüz sosyal olan dehası ile bu nihai kemalin gerçekleşmesi için, teolojik safhadan daha ilerideki bir medeniyetin olması gerektiğini sezdi. Zamanı gelmeden girişilecek bir teşebbüsün, amaç güzel olsa da, netice vermeyeceğini hissederek, teolojizmin mahiyetine daha uygun düşen, daha basit bir

intikali kurmakla iktifa etti. Böylece Doğu sosyal ihtilali başlatmak şerefini Batıya bırakmak zorunda kaldı. Batıda da Katolik kilisesi kadınların ve işçilerin birbirini kurtuluşunu temin ederek bu ihtilalin öncülüğünü yaptı. Ne var ki, Şarklılar, bu kararlı başlangıcın arkasından gelen büyük değişikliğin neticelerini benimsemekle biz Batılılardan daha kabiliyetli çıktılar. Çünkü bu suretle, onlar modern Batılıların karşılaştıkları birçok fikri ve içtimai sıkıntıyı, hiç yaşamadan atlatmış oluyorlardı. Batılıların bu sıkıntıları, inançlarının çok mistik olmasından ve içinde yaşadıkları suni rejimin kendiliğinden çözülmesiyle ortaya çıkan metafizik düzensizlikten kaynaklanıyordu.

Evet, pozitif dinin dogması için gerekli olan hazırlıkların hepsi, Batıda gerçekleşmiştir, bu yüzden pozitivizm ancak Batıda doğabilirdi, ama onun nihai olarak benimsenmesi için İslamiyet Doğuyu daha iyi hazırlamıştır. Evvela İslamiyet, halk yığınlarını ihtilallerden doğan sarsıntılardan uzak yaşatmıştır: İnanç manzumesinde ne Protestanlık, ne de deizm gibi yozlaşmalar vardır, iktidarın babadan oğula geçişi çok sıkı bir şekilde kısıtlanmıştır. Öte yandan İslamiyet, hükümetlerin, pek tabii olan, üstünlüklerini tanımış, bu sayede hükümet reisleri hadiselerin küllüne daha çok nüfuz edebilmiş, düşündükleri ile yaptıkları arasında en az kötü olan ahengi kurabilmişlerdir. Batıda, filozofların sesine, “devletliler” kulaklarını tıkamışlardır. Filozoflar da, ne çare, aşağı tabakadan insanlara görüşlerini anlatmak zorunda kalmışlardır. Bu da, toplum içinde anarşik dalgalanmalara yol açmıştır. İşte Doğu bu dalgalanmaların dışında yaşamıştır. Bu sebepten nihai kurtuluşun vatani, ancak Doğu olabilir. Tarih önünde İslam dehasını ben, böyle değerlendiriyorum ve Müslümanların da ilk hayretleri geçer geçmez, pozitif dini ana gayelerinin beklenmedik bir gerçekleşmesi olarak kabul edip benimseyeceklerine inanıyorum. İslamiyet’ten, hiçbir metafizik köprüye ihtiyaç olmaksızın, doğrudan doğruya, pozitivizme geçilebilir. Eğer, Müslümanlar böyle yaparlarsa, kendilerini, o yüce Peygamberlerinin ulvi amaçlarının gerçek devamcıları olarak kabul edebilirler, insanlık dini, bu gayelerin dünya çapında gerçekleşmesini sistemleştirmektedir.

Böylece gerçekleşmesi imkânsız olan siyasi bir birlik kurmaktan vazgeçerek, Osmanlı Devletinin kaçınılmaz olan parçalanmasına hayıflanmayacak, dünyevi

devletlerin tabii sınırlarının her yerde küçülmekte oluşunu, sosyolojik bir kanunun doğal sonucu olarak görecektir. Osmanlı devlet adamlarının büyük, ama hayali endişelerinden biri de, yerlerini kendilerinden daha az homojen, dolayısıyla ani bir parçalanmaya daha yatkın bir başka gücün istila etmesidir. Devletliler, böyle bir endişeden kendilerini kurtarsınlar, İslam dininde siyasi merkezileşme, düşüncelerde ve adetlerdeki birliği sağlamak ve kuvvetlendirmek için gereklidir. Kısa zamanda anlaşılacaktır ki, bu büyük gaye Tanrıdan boşalan yere insanlığı geçirerek ulaşabilmek kabildir, ancak.

Selam ve saygı ile...

Auguste COMTE

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Ebru AÇIK TURGÜTER

Doğum Yeri :Ceyhan

Doğum Yılı :28.05.1980

Medeni Hali :Evli

EĞİTİM ve AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1991-1998: Ceyhan Anadolu Lisesi

Lisans 1998-2002: Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2011-devam ediyor: Araştırma Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü